

TARTALOM:

Szépirodalom

Ferdinandy György – Ház a hegyen	3
Tomaso Kemény – Az „új” költői cselekvés mítosza	7
Radics Viktória – Füred, aranyfüst	9
Orbán Krisztina – Tudod, milyen érzés...?	14
Balázs Attila – Magyar Fauszt	16
Csaba Lilla – Versek	24
Beck Tamás – Munkaerő	25
Bartusz-Dobosi László – Egy márka	27

Pajtás hajó 60 éve

Weiner Sennyey Tibor – Testvér vagy Pajtás	30
---	----

A párhuzamosság szédülete – Nádas Péter műfordító konferencia

Rác Péter – Cím nélkül	35
Kemény Kari Erzsébet – Nádasban fürödni, siklóval	36
Yu Zemin – ...éppen ezért élvezem és éppen ezért szenvedek	39
Anamaria Pop – Párhuzamosság szédülete	45

Bertha Bulcsu emlékdíj 2014.

Balázs Géza – Alapító- és búcsúlevél	49
Nagy Koppány Zsolt – Benne a létra	50
Jámborné Balog Tünde – Ritkán történik	51
Dippold Pál – Mégis itt vagyunk	52
Kósa Sándor – Oh, a Balaton!	53

Sziveri János 60

Szűgyi Zoltán – Részletek az Anno c. kéziratból	54
Sziveri János Fenyvesi Ottónak írt levele	64
Zalán Tibor – Tűnődések a polip kolozsvári látogatása ürügyén (Szócs Géza: <i>Ha a polip szuszog Kolozsvárott I-II.</i>)	65

I. VH. konferencia. Balatonfüred, 2014. október 4.

Katona Csaba – Naplók és emlékiratok az első világháborúból	69
Szóts Zoltán Oszkár – Hadiárvák, hadiözvegyek, hadirokkantak	75
Markovits Kálmán – Adalékok a veszprémi egyházmegye első világháború alatti történetéhez	83

Könyv

Éltető Erzsébet – Minden működik (Tóth Kinga: <i>All machine</i>)	88
Fehér Dorottya – A boldog idegen (Kun Árpád: <i>Boldog észak</i>).....	91
Csongrády Béla – Nem néma nemzet (Madácsy Piroska: <i>Magyar szellem európai vonzáskörben</i>).....	93

Külön szeretnénk köszönetet mondani a **Magyar Nemzeti Galériának**, hogy a balatonfüredi Vaszary Galéria *Művészet és művészek az első világháborúban* c. kiállítás képanyagát rendelkezésünkre bocsájtották.

Ferdinandy György

HÁZ A HEGYEN

Sokáig azt hittem, hogy akkor veszítettem el ezt a helyet, amikor a nyakamba szedtem a világot. Amikor búcsú nélkül magára hagytam, felelőtlenül, könnyelműen. Most kezdem csak megérteni, hogy nem ilyen egyszerű a dolog, mert hiszen a kert, a ház képét cipeltem magammal negyven éven át. Álmaimban még szépültek is a részletek.

Most itt állok újra a régi utca sarkán. Állok, és nem ismerem rá. A házat átépítették, a kertnek nyoma se maradt. Hiába keresgélek, nem találok egyetlen apró, ismerős részletet.

– Ez volt az? – kérdezi feleségem.

A domboldal beépült, lebontották a cirádás, verandás házakat. Garázsok sorakoznak a bodza, az orgona helyén, kétszer is végiglépegetek az utcán, aminek talán már a hossza sem ugyanaz. És mintha nem is keletről érné a domboldalt a nap.

Hát csak így. Ülök egy hotelszobában, az ágyon.

– Holnap megyünk tovább! – vigasztal feleségem.

A szállodában angolul beszél a személyzet. Korán reggelizünk, a kulcsot itt nem kell leadni a portán. Csúcsforgalom van, az emberek állnak a buszon. A megállókat áthelyezték az útkereszteződések elé. Az én időmben a lámpák után álltak meg a buszok. Utazunk a tömött, negyvenéves Ikaruszokon.

Fent a hegyen megmozdul a levegő. Rozoga rekamiét vonszol ki az egy-ből két öregember. Állólámpát dobnak rá, kibelezett matracokat.

– Költöznek? – kérdi feleségem.

Szemben, a négy-ből is kihoz egy fehér vándlingot egy asszony. Itt lakott az első – a legelső – barátom. Szeghő Andornak hívták, há-va, tette hozzá rendszerint. Komoly, tízéves fiúcska, szürkeszemű, gesztenyebarna. Valahonnan messziről jöttek, ő meg az apja. Kárpátaljáról? Vagy a Délvidékről? Akkor, tavasszal lett vége itt a Kárpát-medencében a háborúnak.

Nem maradtak sokáig, talán négy hónapig, ha tartott ez a barátság, amire most, negyven év után, visszaemlékezem. Megadta a címét, azt mondta, Kaposszegcsőre mennek. Akkor indultak dél felé az első vonatok. Egyszer még hallottam róla. Visszajött húsz év után. Tanító Baján, ezt mondta az öcsémnek. Aztán öngyilkos lett, írta öcsém. Én pedig megsirattam őt lent a trópuson.

*

A távolságok nagyobbak voltak azokban az időkben. A hajóút a Szigetvilágba például huszonöt napos. És az, hogy felvegye a kagylót – de volt-e egyáltalán telefon? – az embernek eszébe se jutott.

A négy előtt a kerítés még most is a régi. Alighogy Bandi elment, visszajöttek a régi tulajdonosok. Az alezredesék. A férfit internálták, mondta anyám titokzatosan. De a felesége, a *méltó*, sokáig ott ácsorgott a kertkapuban. Hogy honnan szökött meg, senki se tudta. Slafrokban volt, rázta a csengőt. A házban akkor már senki se lakott.

– Mi lett vele? – kérdezi Remedios, a trópusi asszony. Ásít, látszik rajta: nem érti ezeket a fura történeteket.

– Mi lett volna! Elvitték.

A hatból rozsdás gázrezsót húz ki valaki.

– Kovácsék? – kérdezem.

Megáll, végigmér, és azt mondja:

– Hol vannak már kérem azok!

Az egy előtt, a rekamién szivaroznak a cigányok. Két nagydarab asszony. Várják a teherautóval furikázó férfiakat.

– Mit keresnek? – kérdezik, amikor Rémi rájuk mosolyog.

– Hozzám beszélnek? – kérdezi feleségem.

– Maguk, drágám – kíváncsiskodnak – nem magyarok?

Itt, az egyben, magas, ősz hajú házaspár lakott. Polgáriék. Valahonnan messziről érkeztek, nem voltak idevalósiak. Nem is értem, hogyan jegyeztem meg az arcukat. Talán, mert mindig kéz a kézben mentek végig az utcán. Szótlanul, komolyan.

A hatban Péterke élt, egy kisfiú, aki a térdemen játszott lent, a pincében, légitámadások alatt. Róla azt mondják, zenész. Németországba került, esztrád-zenekara van. Az öccse, az István, már nem él. Szakács volt, két lánya vidékre költözött.

És így tovább, egyik a másik után. Az ötben, Faragóék, és szemben, a tíz. A ház, ami miatt most itt vagyok.

– Ez volt az? – kérdezi Rémi.

Nem érti, hogy a garáznak csak ablaka van. A kocsibejárót nyilván befalazták. Autója nem volt itt senkinek az elmúlt negyven év alatt.

A földszinten, a cselédszoba és a házmesterlakás. Fölötte, jobbról balra, a lépcsőház, a váró, apám rendelője. És végül, a szülők hálószobája, baloldalon. Ezek itt, igen, még a régi, barátságos ablakok. De a valaha volt piros palatetőt nem találok. Beépítették a padlást. A tetőteret. Itt fent,

Bató József: Im Artilleriefeuer (Tüzérségi tűzben), 1915. MNG.

ezen a szinten, már minden idegen. Még egy tornyot is felhúzott a tetőre valamelyik tulajdonos.

A gyerekszoba befelé, a kertre nézett. A mosdóból egészen közlelről láttuk a hegyet. Ezeket a sűrűn beépült, valaha kopasz, sziklás csúcsokat.

A kertből pedig, a nagyszülők gyümölcsöséből, majdhogynem semmi se maradt. Lebetonozták a kaszálót, garázsokat építettek. Fém tetős, üvegfalal körülvett sufnikat.

– Bemegyünk? – kérdi feleségem.

A kapu nyitva áll, testes vénasszony húzza ki a kukákat. Őt kérdezem, hogy kik élnek ebben a házban. Azt morogja, hogy ki más lenne! A tulajdonosok!

*

Ha nem találom meg ezt a füzetet, itt be is fejezhetném a történetemet. De hát – mondom – ez a kövér banya lehúzta a kapu elé a kukákat, és az egyikből kiesett egy rojtos fedelű, foltos irat. A névjegyzék, amit anno a lakókról vezetett minden háztulajdonos. Tíz évig megőrzendő! – áll a borítólapon. És 1938, egy évszám. Valaki fél évszázadon át őrizte ezt a mocskos iratot.

– Nem értem! – rázza a fejét asszonyom.

Hogy mit nem ért? Hát ezt az egész kirakodóvásárt. Van valami hasonló az Újvilágban is, a népek időről-időre kihordják a garázsuk elé a holmijukat. Azt, amit eldobni kár, de megtartani se lehet. Árulják egy darabig, azután kidobják, ami megmarad. Így csinálnak helyet. Járhatják tovább a bevásárlóközpontokat.

Igen, de hogy mindenki egyszerre? Egy egész utca ugyanazon a napon?

– Lomtalanítás, lellem! – magyarázzák a cigányasszonyok, akikkel Remedios már összebarátkozott. Kiabálnak: hátha így jobban megérti, amit mondanak.

– Lesöprik, érti? A padlásokat!

Ma reggel, sötétbőrű asszonyommal, én is a guberáló cigányokhoz tartozom. Szóba sem állnak velem a háziak. Ő, Rémi, most van először az Óvilágban. Számára óriási Disney World Európa. Látni akarja a Big Bent és a Vatikánt, az Eiffel-tornyot, és a berlini falat. Velence itt van a közelben, és mi ezt bámuljuk, ezt az én szomorú gyerekkoromat.

Keményfedelű, penészes füzet. „Kórodi Mihály könyv- és papírüzlete” – áll az első oldalon. És persze a cím: Budapest, Mester utca 21., kilencedik kerület. Meg az akkor még hatjegyű telefonszám. A belső borítón kivonat a magyar királyi belügyminiszter rendeletéből. „A ház tulajdonosa minden – állandóan vagy ideiglenesen lakó személyről korára való tekintet nélkül betűsoros nyilvántartókönyvet köteles vezetni.” Az adatokat – a rendelkezés 25. bekezdése alapján – tintával kell beírni. „A megtelt könyvet a háztulajdonos megőrizni köteles.”

A harmadik oldalt teljesen kitöltik az 53. számú élelmiszerjegy központ dátummal ellátott pecsétjei. A háború után a lakók a székesfővárostól kapták a kenyérjegyeket.

„Ez a könyv még nyolc napig érvényes” – a rendőrség körpecséttel ellátott 1948. márciusi bejegyzése szerint. Hát ez a határidő alaposan lejárt. Nem is tudom, kapok-e még kenyérjegyet.

Ezen elnevetgélek egy darabig. Jó, hogy fenn maradtam a hotelszobámban. Odalent, angolul beszél a személyzet. Engem már így is agyalágyultnak tartanak.

*

– Indulunk? – kérdezi feleségem.

Már kirakta az ágyra a kofferokat. Fel kellene menni. Még egyszer, utoljára, ellenőrizni az útvonalaimat. Megállni az utca sarkán, ahová visszakészültem negyven éven át. Nézni a helyet, ahol leéltem a gyerekkoromat.

Taxit hívnak, átkocsizunk a városon. Ez már itt a repülőtér. Jöhet a Big Ben és a Vatikán, a berlini fal és az Eiffel-torony. A *Disney World*, ha már megígértem. Majd csak véget ér ez a nyár. A *round-trip*, amire egész életünkben vártunk. Hogy utána mi lesz? Hogy mi marad? Nem tudom.

A trópuson megcsap a gőz meg a pára. Ez az egész ismerős idegen. Mire keresztülvergődünk a Mocsárkán, az óvilági kalandból csak egy álom emléke marad.

A szobámban a sashegyi ház képe fogad. Körülötte, apám és anyám. Megjöttél? – kérdezik. Egyenesen a szemembe néznek. Szépek, fiatalok. Alattuk, a francia asszony. Csupa régi, sárga fénykép. Egy egész családfa a falon. A francia tanya: a hely, ahol megpróbáltam újrakezdeni. Hát csak így. A magánmúzeumom. Amit csak összeszedtem negyven év alatt.

Remedios is rakodik. Az Eiffel-torony és a Big Ben kívül állnak a konyhaasztalon.

Gátó, a macska felugrik az ölembe, végigfekszik a kéziratokon. Utána kap a ceruzának. Írod – kérdezem – az életrajzodat?

Lapozgatom a nyilvántartást. A lakók betűrendes névsorát. Az egyetlen tárgyat, amivel megajándékoztam magam. Keményfedelű, penészes füzet. Mindenki, aki csak abban a talán sosemvolt régi házban lakott. Cselédek, házmesterek. Gyereklányok, rokonok. Gazdagodik a múzeumom.

Ezzel a szöveggel itt persze bajban vagyok. regénynek indult, azután, menet közben, valahogyan elakadt. Talán, mert nem érdekelt eléggé. És az, hogy már nem érdekel, amire egész életemben vártam, fáj. Félelmetesen. Nehéz dolgozni, ha megbénít a fájdalom.

Jobb is, ha itt leteszem a tollat.

Tomaso Kemény

AZ „ÚJ” KÖLTŐI CSELEKVÉS MÍTOSZA

Tomaso Kemény feljegyzései

Az avantgárd és a neoavantgárd arra törekedett, hogy elhomályosítsa a hagyományt, hogy a formák és az értékek számára új ösvényeket nyithasson. A Rút Birodalmának korszakában nem maradt számunkra semmi, amit lebontani, lerombolni, nevetségessé tenni, elpusztítani lehetne.

Mindenütt a szellemi és formai üresség triumfál, miközben az ízléstelen, az erkölcstelen és a tehetségtelenség kérkedik uralmával. Nem marad más hátra, csak a „felforgató szépség” parancsa szerint élni, és egy olyan mítosz megszületéséért harcolni, amely képes újraértékelni-elfogadni, hogy gyengék és legyőzöttek vagyunk, és a globális korrupcióra alapozott Rút Birodalmából való „lehetetlen” szabadulásra várunk. Itt az idő, hogy újraértékeljük sorsunkat, amely már nem transzcendens és rajtunk kívül álló akarat, hanem a bensőnkéből fakadó akarat-vágy.

Ha a cinikus tudatosság a jövő megalkotására való minden képesség elvesztésére kárhoztatja a világot, a „költői hit” legyen az, amely a hitetlenség felfüggesztését el tudja érni. Amely képes elérni, hogy feltételek nélkül csatlakozzunk azon „illúziókhoz”, amelyek lehetővé teszik, hogy – Ugo Foscolo szerint – „csillagok között járjunk”, mivel a lehetetlen és a csodálatos iránti éhséget részesíti előnyben, amely a Rút Birodalma és azon esztelenségek elleni lázadáshoz vezetnek és fognak vezetni, amelyek minden kortársunk életét tékozzolják szerte.

A mítosz olyan, szándékteli költői akciók sorozatából fog megszületni, amelyek képesek lesznek kihívást jelenteni ama korszak mély fáradtsága ellen, amely az emberi sors hősi viszonyai iránti alapvető várakozások végletes hanyatlásához kötődik – ilyen kihívások érkeztek a mitikus kezdetektől fogva, amikor is Prométheusz feláldozta magát, hogy a tüzet engedje át nekünk, és az ember mindig is nekifeszült, hogy a fennállót meghaladja. Mindazonáltal igazságtalan volna a lelki-szellemi kimerültségért teljes egészében társadalmainkat hibáztatni, a Rút végzetlen Birodalmát, melyben élünk adatott – mivel mindegyikünk felelős azért, hogy lemondott az emberi lehetőségek valódi magasságában élt életről, és mindnyájunkat az „élőholtak” rajában hagyott felsorakozni.

A cinikus józanész ellenében csakis a „valóság” által javasolt és szükségessé tett viszonyokkal konfliktusban álló életre kell törekednünk, hogy készek legyünk egy még ismeretlen, mitikus szépség fénylő igényein alapuló világ megszületéséhez hozzájárulni, amely a ragyogás koronázta Itália testéből még nem teljesen kitépott fenséges hagyomány újjáalakult átszellemülése lesz. Egy ismeretlen szépségnek alakot adni csak akkor lesz lehetséges, ha – mint azt Enneasában már Plótinosz megsejtette – az azonosságon és a különbözőségen túl az emberek az ismert világ határait átlépve a szépség változatos igényei szerint élnek. Aki a szépséget önmagától különbözőnek látja, nem járul majd hozzá az új mítosz diadalmas megszületéséhez. (A szépség változatosan alakuló létehez elég legyen néhány történelmi tüneményre: a románkori, a reneszánsz, a barokk, a romantikus, a szürrealista szépségre utalni.)

Százötven évnnyire az Egységes Itália megszületésétől, egy bennünket újjáteremtő mítosz jövődjének megszületésének halaszthatatlan megjelenését érzékelve, és annak tudatában, hogy semmiféle Isten és semmiféle kormány nem mozdítja ujját sem a Rút Birodalma ellen, a szélben szálló szikrát megragadva papírra vettem *A Szépségben Egyesült Itália Kiáltványát*. Ebben arra szólítottam fel honfitársaimat, hogy önkéntesként sorakozzanak fel a Végtelen meghódítására, mely Végtelent a Giacomo Leopardi által megénekelt *Végtelen* dombja testesíti meg Recanatiban, Marche tartományban.

Áradtak a csatlakozást jelző üzenetek a költők, művészek, filozófusok, szabad és lacaniánus pszicho-analitikusok, tanárok, műgyűjtők, diákok köréből, és egy katolikus paptól is érkezett ilyen, a Sion hegyről visszaérkezett Marco Lunghitól. Uruguayból a mail-art atyja, Clemente Padin érkezett. A harchoz való csatlakozás üzenetei azért szóltak, hogy a Rút Birodalmának jelképes uralma ne magasodjon végleg a világ fölé. Ezen üzeneteket - még az „ezrek” recanati-i küldetése előtt (ha Garibaldi nem lett volna halandó, ő vezérelt volna bennünket utánozhatatlanul) - a közfigyelem számára Silvia Agliotti már kiállította Milánóban, *A Kortárs Művészet hősi lendülete* Galériában. Az expedíciót a Recanati: *l'Italia Unita nella Bellezza (17 marzo 1861 – 17 marzo 2011) a cura di Tomaso Kemeny* című kiadvány dokumentálja (Arcipelago Edizioni, Milano, 2011).

Az ezek között, akik közül érdek nélküli közreműködése folytán mindenki felsorolásra volna érdemes, megemlítjük az eredeti hangú költőt, Szócs Gézát, továbbá a nemzetközi hangköltészet mesterét, Szkárosi Endrét, akik Budapestről érkeztek, valamint a tudós poétát, Angelo Tonellit és a „sámán”-költőt, a dél-karolinai Massimo Magiarit.

Ne vessenek hát e sorok közül is a lehetetlen vágyának sáncásói. Pascal Picq-vel emlékeztetek rá, hogy „a szépség kutatása egyesíti az emberiséget”. Félő, hogy a Rút Birodalma mindannyiunkat egy emberutáni korba ragad el, ahol mindennek ára lesz, de értéke semminek.

Szkárosi Endre fordítása

Radics Viktória

FÜRED, ARANYFÜST

A lehető legkellemetlenebb diszpozícióból szeretnék most visszatáncolni egy hónapocskát, és érezni egy picit Füred levegőjét. Október eleje volt, már nem kora ősz, még nem késő ősz, hanem az év legrettebb szaka; az életkorommal is egybevágott minden, beleértve a Lipták-ház könyvtárának ölelését. Úgy vettem, hogy a véletlen szerencse folytán kerültem Füredre, és hagytam, dobáljon tovább a szerencse, mely szón ki mit ért – én egyfajta odaadást értek alatta: amikor túleszed magad a szorongásaidon és átadod magad a létnek, csináljon veled, amit akar – egyfajta nyitottsággal kísérletezem tehát, melyet olykor, ritkán, pozitív hangoltság fényaranyoz. Ezt a hangoltságot nem lehet akarattal előidézni, ezért mondom, hogy szerencse dolga, de másként is fogalmazhatnék: *kegyelem* kérdése, „grácia” – e fogalom azonban nem kevésbé racionalizálhatatlan, mint az előbbi.

A „fényaranyozás” pedig technológiai szakkifejezés. Nincs benne semmi misztikus.

E pillanatban, amikor előreláthatólag még minimum huszonnégy órán át tartó fogfájás kínoz (és *fog*), amit holnap a Hölgy utcában a várva várt gyökérkezelés *fog* majd „helyre rakni” – azaz ugyanabba a múltba küldeni, ahol a füredi arany napok is honolnak –, természetsszerűleg sokkal jobban látom a lehetőkönnyű, törékeny aranyfüst-lapocskákat, mintha egyéb novemberi hétköznapon írnám ezeket a sorokat. Az aranyfüst-lapocskákra még gyerekkoromból emlékszem, amikor karácsony közeledtén anyámmal együtt barkácsoltunk, diót, gipszangyalt, képeslapokat aranyoztunk izgatottan. A meghittség izgalma különös, szótlán és bensőséges érzés. Párja nincs. Ezt a műveletet most egyedül, és szavakkal hajtom végre.

Füred megérdemli, hogy „ikonizálják”. Nem a turista, hanem a vándor szemével láttam a városkát, aki nem hazatér majd onnét, hanem továbbmegy olyan helyekre, ahová a sors (ismét egy gyanús fogalom) hánnya és veti – maga se tudja pontosan, hova. Elfogulatlanul nézdegéltem a várost és a vizet, érdek, cél és szándék nélkül, ami, meglehet, optimális állapot ahhoz, hogy jól lássunk.

Mindenekelőtt az egyenes platánfasort, természetesen – *via recta* – hiszen a tóparti Tagore sétány az a hely, ahol a hely szelleme napi sétáit végzi. Nemcsak alkonyatkor, mint az Úr a Bibliában, hanem bármely napszakban, szeszélye szerint, ha esik, ha fúj. Balatonfüreden meggyőződtem a *genius loci* létéről, amit már korábban is gyanítottam, itt azonban világos lett, hogy ha rá vagy hangolódva mind az öt érzékeddel és ha csönd van, akkor eszmét cserélhetsz vele. Tapasztalataim szerint a hely szellemének megjelenése – ezúttal szelíd kísértet ez – mindenekelőtt a hely és/vagy a tőle szétválaszthatatlan szubjektum harmonikusságától függ – egyébként nem tud kirajzolódni, a hely káosza elűzi őt, olyankor a fejvesztett menekülését látjuk és zavarba esünk, hiszen nincs idő és nincs hely a kontemplációhoz. A külső és belső béke összefonódásának ritka alkalmakkor adódhat lehetőség arra, hogy előhívjuk. A füredit legalábbis, mert nem mindegyik szellemet fémjelzi a szelídség.

Őt igen. Füred szelleme női.

A hely harmóniáját a természet és a kultúra ritka szép együttállása, mi több, szétválaszthatatlan összeforrása adja. Testem egyik felével a természetet érzékelttem, a másikkal meg a kultúrát, azaz a kerteket, szobrokat, épületeket, az aszfalt utakat és az ápolt ösvényeket. Számtalanszor dicsértem magamban Füred főkertészét, azt az ismeretlen embert, aki finom hangsúlyokkal, túlzásoktól ódzkodva alakította úgy a kertet (kertnek nevezem az egész városka földjét), hogy az visszasugározza a Balaton és a polisz szépségét, és életteret kínáljon a fáknak. A virágok és bokrok kis csoportjai a fák közt ritmizálták a teret, szinte versbe szedték, itt is, ott is rímeket zendítve – vannak strófák, melyek a sétáló számára a csodálat helyei, mint például a kikötői rózsalugas vagy egy-egy szobor körüli, gondosan válogatott virágcsoportozat. Az az ismeretlen kertész, akit – kicsit Mária Magdolna módjára¹ – elképzelttem, kalligráfusként rajzolta, írta tele az egész Füredet, olyan „szöveget” alkotva, melyet nyitott érzékekkel sétálva lehet olvasni. Amit én megértettem ebből a különleges „olvasmányból”, az egy lehetőség vagy lehetségesség: *nem lehetetlen* az ember és a táj, a természet és a kultúra összelátkozása és házassága².

A tetőtérben laktam, a könyvtár öblében; jól esett a könyvek, a sok fa- és papíryanag testközelsége. Éjszakánként arra ocsúdtam, hogy gesztenyék kopognak a fejem fölött a cserépen. Alighanem életem boldog ocsúdásai közé tartozik ez a sokszor variált, tompított hangsor, a billentyűzet meglóduló kopogásához hasonló, mely azt jelezte, hogy Füred zenéje éjnek idején is velem van, és másnap megint a füredi fákra fogok ébredni.

Tudtam minden pillanatban, hogy ez az érzés mulandó, és számomra Balatonfüred folyamatosan múlttá válóban, válófélben van, visszacsinálhatatlannal; ha fényképeket készítettem a városról és a tájról, ennek tudatában tettem. Ettől a gesztenyefényű melankóliától túl szépek lettek a képeim, egy műkedvelő szépasszony digitális fotói, az emlékképeim pedig abba a Füred-felhőbe kerültek, mely, akár a szapanbuborék túl könnyű szivárványszínei, megszépíti a valóságot. Fortuna ezzel ajándékozott meg ezen az

őszön: szabad szemmel láttam az univerzumnak ezeket a kis buborékait.

Még mielőtt elballagnék a Hölgy utcába.

A Lipták-villa (ha nem veszek tudomást a folyamatosan lüktető autózúgásról) szintén az a hely, mely tökéletes arányaival, fa-anyagával, verandájával, sárga, türkiz színeivel és gesztenyefás-fügefás udvarával, csipkebogyójával, almafájával meg a növekvő facsemetékkal a *genius loci* lakhelye lehet. A pihenőhelye, hiszen a magasra szökő törtfehér lonc bepólyálta a házat. Meggondolandó úgyszintén – hisz annyi tünődésre ad okot az idill! –, hogy mennyi kis részlet, apróság, miféle anyagminőségek és faktúrák, mily sok színárnyalat, miféle-fajta térelrendezés alkotja meg azt, amit harmóniának nevezhetünk. Számba venni is lehetetlen a részleteket és azok szerencsés összjátékát, a variációk sorozatait. Még az se mindegy, hogy milyen a fű (nem túl ápolt-e?), és érezhető-e a föld szaga. A villa mögötti, murvával szegélyezett, picit lankás gyeppel például, melynek nem a közepén, de nem is a sarkában, hanem az arányérzék által pontosan bemért helyen csupán egy növendék diófacska serken, a kerítést pedig vadszőlő fedezi – levelei épp akkor pirosodtak, pigmentálódtak óráról órára –, olyan terecskét alkotott, mely egész délután otthont adott a lemenő nap fényeinek és búvóhely a magány utáni vágynak is.

Az őszi Füreden, avagy Füred őszeben a magány a maga számtalan változata közül a boldogabbik fajtákat kínálja föl az utazónak. Állítom, hogy Füreden, mikor már hűvösebb az idő, nem fogsz szenvedni az emberiség eme ösdémonától, ellenkezőleg, mosolyra bírod őt, ha megmutatsz neki egy-két apróságot: a Szívkörház előtti terebélyes, „táncoló” platánokat például, vagy a madarakat.

- 1 „Asszony, mit sírsz? kit keressz? Az pedig azt gondolván, hogy a kertész az, monda néki: Uram, ha te vitted el őt, mondd meg nekem, hová tetted őt, és én elviszem őt.” (Jn 20:15)
- 2 „Az ég s a Balaton vize együtt sír és együtt nevet, együtt derül és együtt borul, együtt mosolyog, együtt haragszik. Mint a hű szeretők és igaz hitvesek. Ha az egyiknek nézel a szemébe: tudod már, mi van a másikban is.” Eötvös Károly, 1901

A hattyúkról nem is beszélve. A füredi hattyúk nem giccshattyúk, állapítottam meg, hiszen oly hatalmas víz és ég, az égnek és a víznek óránként változó pasztelljei veszik körül, veszik magukba őket, hogy az áttűnés–eltűnés skálájában ringnak mindig, semmi-közelben. A *semmi* Füreden egészen halvány türkiz, mely átmelegy áttetsző fehérbe. Átfutja a pára vagy a köd, és mi sejlik benne? Az, ami kimondhatatlan, hiszen a szó máris *valamivé* avanszálja. A magányban azonban vannak olyan „téridők”, ahol nem laknak szavak. Ilyenkor nem gondolkodsz, hanem tűnődsz, s ahogy a fogalom mondja: eltűnedezel magad is közben. El-eltűnnek a hattyúk is. Ilyenkor lehetsz képes olyan tudást szerezni a Semmiről, mely a filozófusokéval fog vetekedni, és a személyesség meg fogja őrizni azt. Mindegy lesz, hogy fáj vagy nem fáj – mondom most, némi lüktető érzéssel a fejemben –, mert az érzelmeidet beissza majd.

Azt ugye tudjuk, hogy van „valami”, ami minden testet és formát magába szív. Képes erre. A csodálatos füredi türkiz is, amit én tejesnek éreztem, de nem édesnek. A tej íze leírhatatlan és abszolút szubjektív. Ezt a hasonlatot nem vagyok képes erővel sem kiverni a fejemből: hogy a Balaton vize olyan, mint a tej.

Én a Dunához meg a Tiszához vagyok szokva, Pannónia poros, déli részéhez, az én gyerekkoromban nem létezett „Balcsi”, ezért a tó nekem, amióta csak ismerem, mindig valami egészen újat jelent; afféle kései „szepemberi áhítatot” és vonzódást von magával. Megszokás híján minden balatoni színt és formát „feltárulóban” látok. Tudom, a naivitásba nincsen visszaút – senkinek! –, a csodálkozás és az ámulás-bámulás tudománya azonban néha megadatik, s ha elindul ez a folyamat, tömérdek apró részletre oszlik; ez lehet a „jó végtelenség” illúziója.

Jeleket látok a villa udvarában egy réges-régi padon: szív, vízcsepp, sokágú csillag, domború félhold. Egy régi mester véste be a már megvetemedett fába, a pad támlájába, avagy véste ki belőle: elbűvöl ez a fafelület. A padra, melynek egyik lába rozoga, száraz falevelek hullottak, sőt még egy túskehúsából félig kibújt gesztenye is odaült.

Egy rózsaszín virágszirmot látok, tán muskátliét, a szél arra a lépcsőfokra fújta, melyre most a lábamat teszem. Meg apró sárga leveleket egy bokorról

vagy fáról. Van egy zöld levelecske is. Ezek a pöttyök, a rózsaszín, a sárga meg a zöld a szürke kövön: meglepnek. Nem akarok rájuk lépni. Ahogy meglepnek a neszek is, a csergő falombokéi, meg a még zöld suhogások. És fölfedeztem egy szót: a „meglep” és a „rád hullik” közös gyökerét.

Gondoljak e vajon a fagygyökérre is?

Mi, emberek, mibe kapaszkodunk veled?

Meglep, ellep, hullik le.

Vagy, hogy valami nagyot mondjak, meglepetés az előkertben álló új Klimó Károly-szobor is a fekete–narancssárga mozaikjával; úgy illeszkedik a kert színeire és formáihoz, mintha az Úristen rakta volna oda, pont arra a helyre. Füred teli van pöttyözve ilyen „telitalátatokkal”: nem tudom nem emlegetni (az emlékezetem teszi ezt velem!) a Gyógy téren, az Anna Grand Hotel előtt álló Kisfaludy Stróbl-szobrot: talán nincs is ehhez foghatóan erotikus márványszobor Magyarországon, és azt hiszem, az az illanó gyíkocská a női erotika rejtekébe vezet. (Ez is a címe: *A gyík.*) Minden oldalról gyönyörű a nő teste, a kőhúsa, és mindent „felfed” szobor: olyan titkokat a nőiségről, amelyeket, az a gyanúm, sosem mondunk el senkinek.

De a sétány mentén, a virágcsoportok s a fák ölében felnyújtózó, névtelen, dísznek való szobrot is megszerettem, fokozatosan, ahogy fölfedeztem az egymásra fonódó-kúszó három meztelen nőnek a szexualitást a szó szoros értelmében *leplezetlenül* csodáló mivoltát, és a tizenkilencedik századi „rajongás” virágaiban megláttam a simán, márványsimán nemi jelleg – ágyék, mell, far – okozta bűvöletet. Ennek tükrében – javaslom, nézzenek bele – igazán torznak látszik a posztmodern szexizmus és a fölkorbácsolt erotikus obszesszió.

Füred rendkívül érzéki város, kifinomultan az – nem a nagy gondolatok bábája. Lefényképeztem a női melleket, ágyékokat, tomporokat és vállakat, finom állkapcsokat, hattyúnyakakat – mindezt, naná, szobrokon, és e körészletek mellé helyeztem a levelek, virágok és fák formáiról készült felvételeimet: az összhang tökéletes. Füred feminin város: egy már nem fiatal, de annál vonzóbb asszony alakjában személyesíthetném meg, ha nálam lenne Krúdy tolla...

Mialatt a házban tartózkodtam, dúsan termett a fügefá – a növény fölfokozottan erotikus jellege

Füred. Radics Viktória fotója.

tényleg tagadhatatlan, formái a legfinomabb kezű maskulin szobrászéival vetekednek –, és már csak egy szem alma virított az almafán, de olyan pirosan, mintha egy festő ejtette volna meg azt az ecsetvonást. Egy kínai festő... Lefényképeztem. Martin Hrisztov, az egészségtudatos bolgár fordító kollégám aztán letépte azt az egy szem kukacos bioalmát, ezt az anekdotikus apróságot muszáj megemlíteni. Mert biz' férfimozdulat volt az!

Ilyen ellenpontok lépten-nyomon adódtak Füreden, ezek „zenésítették meg” a várost úgy, hogy azt még a különféle sátáni gépek és gépezetek fölfölharsanó berregése, fújtatása, pöfögése, egész csúf kakofóniája, mely senkit és semmit sem kímélt, még az sem ronthatta el ezeket a fugákat. Füred a szinesztézia városa: színek, hangok, anyagok és illatok játszanak össze, erősítik és kontrapunktozzák egymást. A víz színei és illata lágy átmenettel transzponálódik a növénykompozíciók, virág-gruppok és nemes fák sávjaiba, de a sétányon a fáradt olaj szaga és ára azért megakadályozza, hogy álmodozzál; az utak és ösvények vonalai – az autóutakat kivéve – nem hasogatják föl ezt az egészsé-válni-törekvő létet, ámbár a Petőfi Sándor utca jócskán belehasít Füredbe. A város a kort meg nem hazudtolva él.

Szép az, ami nem új. Ez a mondás természetesen nem igaz, csak ellentételezni akarom a mániát, mely a renoválást húsvéti tojásfestés gyanánt gyakorolja, az építkezést meg a betonozást pedig fejlődésnek hiszi. Kibetonozza még a patakpartot is. Füreden az a szép, ami régi és még régebbi, de nem jutott ebek harmincadjára: szóval az a régiség, amit szeret, amit a szövetébe befogadott a város. Itt a táj befogadó-képessége még nincs kimerítve – lám, él és virul és őszül a hajdani Kiserdő! –, és a föld sincs halálra fárasztva; a „természetes természet”, azaz ami nem park és ami nem kert, hírt és jelt ad magáról itt-ott, a város számos pontján. Míg a nagyvárosokban a levegő is „humanizált” és „pacifikált”, azaz szmogos és bűdös, addig itt még ősi szelek fújnak és sodorják a csörgő faleveleket, de megérkeznek a közmunkások a harsogó, lefelé fordított villanytrombitához hasonlatos fújókájukkal. Nem látják be, hogy a trombitájuk a természet markában ócskavas csupán.

Egy reggel végigfutottam a Kiserdőn és a Tagore sétányon, egészen a Kisfaludy Strandig, mely néptelen volt, tágas és barátságos; annak is a végébe, oda, ahol kezdődik a nádas. Hadd fűzzem ismételten hozzá, hogy mindezt tompa fájdalom dobolásának kíséretében írom, és annál élénkebben látom

a színeket: sárgát, vöröset, a víz kékesszürke páráit. Fűzöldet a kacsá nyakán. A tóparton tornázni, jógázni szoktam, aztán, mielőtt hazafutnék, meditálok egy sort. (Vagy néhány bekezdést: amíg fájni nem kezdek.)

A reggeli napsugarak szikrát hánytak a vízben, s a meditáció nyugalmaiban ez a szikrázás, hogy is mondjam, lassú volt, egészen lelassult és kitartott sziporkázás – így, ahogy mondom. Táncoló csillagokat láttam egy lassított filmen. Amíg még voltak gondolataim (mert azok ilyenkor szerencsésen eltűnnek), eszembe jutott az anyám. Aki már idős, de ezekben a pillanatokban minden életkorát együtt és egyszerre láttam rajta és a víz színén. (Hogy is írja Kosztolányi? „Megsértették az én édesanyámat, / azt mondják róla, hogy már öregasszony...”) És abban a pillanatban megértettem, mi köti össze számos mitológiában az asszonyt a vízzel, sőt még a katolikus és a görögkeleti Mária-kultuszt is kapigáltam, amitől pedig mindeddig direkt idegenkedtem. Eszembe jutott, Jungnál olvastam valahol, hogy a Mária mennybemenetele-ünnep beiktatásának filozófiai szempontból milyen nagy jelentősége van, hiszen a feminin princípiumot emeli az „isteni” rangjára. A víz–anya–Mária–menny-gondolatmenet teljes evidenciaként „állt előttem” abban a szent pillanatban a Balaton fölötti láthatatlan, szürkés-kék táblán, „légtáblán”, amíg el nem sodorta a semmire sem gondolás üressége. Aztán ebből a semmiből ismét megszületett a gondolat, köré rakódott a táj, a víz, a fák, az épületek – és futhattam vissza.

Nem álmodozás volt ez, inkább intuitív szikra. Balatonfüred formáit akár higgadtnak is mondhatjuk; ilyenkor ősszel a csend és a tűnődés városává nemesedik, és még az arisztotelészi mértékletességre is megtaníthat. Bizonyára valóban az „erények anyja” ez, és bizonyára ez az az erény, melyre a legkevésbé vagyunk képesek, a legkevésbé vagyunk rendelkezve manapság, hisz sem mint eszményt, sem mint gyakorlatot nem ismerjük – pedig nem a fogalom a közhelyes, hanem a mi viszonyulásunk hozzá, az lett közönséges.

Füredben az a nagyszerű, hogy nem pompás, nem nagy, nem fenséges és nem pazar: ez a város ősszel a magányos sétálóra, futóra és bringásra sza-

bott, aki véletlenül sem szórakozni akar, hanem megérteni. És/vagy, ha lehet, megismerni a szó mélyebb, a „végső kérdések” végét meg sem közelítő értelmében.

Hajdanán egy bencés kolostor állt a domboldalon, Papsokán, mely a tihanyi apátságra nézett – romjai, szépen elrendezve, ma is megtalálhatók. Tán minden századik kő „igazi”, a XII. századból való kő. Kicsiny, román stílusú kolostor lehetett, s noha csak a nyomai láthatók, a hangulata, merem hinni, belengi a környéket.

Azok a szerzetesek és papok mások helyett, mindenkiért imádkoztak, az egész világot – volt bátorságuk, volt fantáziájuk hozzá –, ellensúlyt képezve a dolgos és harcos néppel. A korabeli szemlélet szerint ez tartotta egyensúlyban a világot: egyik oldalon a szemlélődés, az ima és a nem látható szépség, a másik oldalon a munka, a földi javak meg a harc. Noha a mai mentalitás nem fogja föl ezt a „munkamegosztást”, az a bizonyos mérleg, gondolom, még mindig megvan valahol, csúcsgömbjével „a hiányzó isten lényegterében”, ahogy a filozófusok mondják.

A Kerektemplom is ennek a „mérlegnek” egyik alkatrészét képezi. Egy alkalommal, amikor csak a sekrestyés volt odabenn és épp besütött a nap, éppenséggel betűzáranyozta az egyik padsort, csendben elnézhettem az oltárképet és Vaszary festményét. Az oltárkép, ha jól nyomoztam ki, ami nem biztos, egy tizenkilencedik századi, elfeledett magyar (osztrák?) festőné, egy, persze, dilettánsnak tekintett asszony, Henriette Kaergling műve (azaz másolata), és a kedvenc bibliai jelenetemet ábrázolja: Jézus és a samariai (vagyis: gyanús, vegyes származású) asszony találkozását a Jákob-kútnál. Ki kinek, ki kiből merít? Ennyi figyelmet nő nem kap, mint abban a beszélgetős jelenetben, melyből süt az életszerűség s az empátia, az a bűnös asszony.

Nos, persze: a füredi savanyúvíz-kutak! Az „éles és bögdösű ízű” víz, 1783-ban már így írták róla, meggyógyítja a nyavalyákat. Gyógyereje ott fakad, ahol a Szív-kórház pihen. Ennek a „szívbeli” pihenésnek a hangulata a kórház előtti téren szinte megfogható. Mindig keresztülfutottam rajta a tó felé mentemben – egyszer sem álltam meg, és nem néztem vissza.

Orbán Krisztina

TUDOD, MILYEN ÉRZÉS...?

rekonstruálásra váró széttört mű

Két ütem visszhangzik a fülemben. Néha dadog egy kicsit, aztán kezdi előlről, újra és újra.

Fotel. Szürke. Köd odakinn és füst idebenn.

A szívemben ólomsúly.

Az első ütem – bár a folytonos ismétlésnél a sorrend némileg értelmét veszti – egy kétnegyedes éles ütem. Ti és tám. Vagyis egy nyolcad és egy pontozott negyed. Az első hang, ahogy kinyitod az ajtót, a második, ahogy becsukódik mögötted. A pont a visszhang, lehet, hogy ott sincs, csak a fülemben.

Ha akarnám, a tárgyait szembenéznének velem a szobában. Úgy maradt minden – távozásod nem volt tervezett, viszont végleges.

Nem tervezett, viszont végleges. Ízlelgetem a betűket a számban, egy sz feltapad a szájpaplá-somra, egy r meg beleakad a nyelvembe... Milyen drámai, fennhézó, műanyag, kimódolt! Hatást tenni mindig is szeretél, eleve, amikor megismertelek- A második ütem a vihorászásod. Csupa ti. Ha egy kétnegyedes ütemet veszünk, akkor tehát négy ti.

És az tudod, milyen rossz, amikor ugyanaz a két ütem jár a fejedben egész nap? Ezt kérdezted egyszer. Egy várkerület szűk utcájában sétáltunk. Az eszemmel emlékszem, tudom a szavakat, tudom a tényt, hogy sokat nevtünk. Mint ahogy tudom azt is, hogy nem zavart minket a lepukkant szállás, a keményre kifeküdt matrac, ami kicsit még szaglott is. Mégis, most, hogy visszaemléksem, csak azt látom magam előtt, ahogy a négyszögletes bazalt utcakövek csillogtak az esőben.

Egy csepp, két csepp...

A tócsákba koncentrikus köröket rajzolnak az esőcseppek, a kövekről visszafröccsen, de aztán újra lehullik a víz (végleg? mondhatjuk-e, hogy végleg, ha jól ismerjük a víz körforgását?), és folyik, folyik a lejtős utcán lefelé.

„Az arcokon kövek helyett ráncok,

csorog alá, csorog az üres árok”

Minden csak lefele esik.

...csöpörög a víz.

Minden csak lefele eshet.

Az első hang, ahogy sebesen résnyire nyitod az ajtót, csak éppen annyira, hogy kiférj rajta: csupasz mozdulat. A második, ahogy az ajtót becsapod magad mögött.

Azt hiszem, cseng a fülem.

Vagy éppen régóta tervezett, és mégis visszafordítható. Mindig vissza, mint a memóriajáték kártyái. Vagy mint a házmaster kövér felesége nyershússzínű arcával.

Ez a szoba is micsoda? Egy üres kocka. Képzeld el egy hatalmas átlátszó kockát! Legyen, mondjuk plexiből. Található benne egy fotelből nyirkos-dermedten kifelé meredő ember, a kockához képest mondjuk a nyolcvanegyede, vagy még annak is a köbe. Szóval parányi. Ezután képzeld el, illetve minden, amit tehetsz, hogy figyeled, ahogy a kocka tartalma lassan testet ölt, alakra tesz szert, először szellemfigurákra szétváltan, majd egyre szilárdabb szürke tömb válik belőle. Én pedig eltűnök benne. Azt hiszem, tudom, milyen érzés.

Már megint leégett egy cigaretta anélkül, hogy beleszívtam volna. Újat gyújtok, csak azért is nem is hogy letüdözöm, hanem lenyelem a füstöt!

Amikor megismertelek, egy olyan lányt ismertem meg, aki pontosan tudta, mikor kell a szempilláit rebegetnie, mikor domborítania, és mikor kell szemérmesen lesütnie a tekintetét. Ez a lány nagyon akart hatni rám. Egymagában akart Liz Taylor, Sophia Loren, Brigitte Bardot és Audrey Hepburn lenni. Több voltál, mint sok, noha egy üres burok voltál. Egy pillangó levetett bábja.

És akkor mik voltunk mi? Visít minden mögöttem. Mi vagyok én most? A csupa ti ütem egy tündérekönnyű kacaj. Négy ti egymás mellett, az együtt tehát két tá, azok összeadva egy félhang. De a nevetésnél soha senki nem gondol arra, hogy adjuk össze, hiába ragaszkodott hozzá a gimnáziumi énektanárom, hogy ez szimpla matematika.

Úgy maradt minden itt. Egy kardigán ráncosan terül el, közönyösen, a beletörődésbe is beleunva a padlón. Minden gyűrődése egy-egy diszharmónia, seb, feszültség. Kiabál szinte a hátam mögött a tér. Nem nézek arra, nehogy meghalljam. Lefőtt egy kávé, kihűlt, aztán leülepedett.

A ritmusban milyen egyértelmű minden! Mindent le lehet írni. A szívről például úgy tartják, hogy nyújtott ritmusban dobog. Az enyém ma szerintem ebben a két ütemben. Ti-tám. Ti-ti-ti-ti. Ti-tám. Ti-ti-ti-ti. Ti-tám. Ti-ti-ti-ti.

Minden visszafordítható. Ha a szívverésemet fordítanánk vissza, vajon visszajönnél? Ordítanál, beleszakadnál a karjaimba, újra elhagynál, nem lennél, gyerek lennék, nem lennék. Szeretnék most nem lenni, csak mások fejében, mint ahogy a halottakról mondják, hogy a szeretteik gondolataiban élnek. Csak én a szüleim terveiben élnék ebben a visszafordított szívverésben.

Hamuembrió egy agy közepén és mindez formalinban úszik. Az elszenesedett maradványok az összeütődő teakfák által keltett hullámoktól porrá hullanak szét. Szürke porrá, amit felszív egy folyadék. Egy lány áll a tartály előtt, az állvány előtt, az üres raktárban az egyetlen ablakon beáradó természetes fényben. Ez a lágy, éltető fény az ő reflektorfénye. Ebben áll, kacag, és üti a taktust állhatatosan.

Ti-tám. Ti-ti-ti-ti.

Ti-tám. Ti-ti-ti-ti.

Ti-tám.

Ti-ti-ti-ti.

Ti-tám.

Ti-ti-ti-ti.

Ti-tám.

Ti-ti-ti-ti.

Ti-tá

Balázs Attila

MAGYAR FAUSZT

(az ördögi színjátékból)

Gyakran mesélik emberek, hogy látták. Legsűrűbben természetesen Debrecenben tűnik fel, de találkoztak már vele Szegeden is, Sopronban, Miskolcon, Baján, Békéscsabán, Ózdon, Ondódon, Keszthelyen, hovatovább egy ízben Kelebián. Budapesten ugyancsak gyakori „kedves” vendég. Egyesek tudni vélik, hogy a fővárosban a Bimbó utca elején rögtön balra található libazöld paneltömbben húzódik meg, de erre nincs szilárd bizonyíték. Csak pár csipkés káposztafoszlány a lépcsőházban, ennyi utalna arra, hogy ott kotyvasztaná titkos varázsitalait, gyógyleveleit a maga rejtett laborjában. Egyik csengőn, egyik postaládán,

egyik elszórt levélen, drámai mozdulattal elhajított befizetési felszólításon sincs hasonló név, neki tulajdonítható álnév, persze, attól még ő valahol ott bújhat meg időnként. Ami viszont jelenéseinek időpontját illeti: leginkább úgy éjfél előtt, tizenegy és tizenkettő között szokott feltűnni valamelyik kihalt utcán – főleg akkor, amikor a felhők a hold elé tolulnak, a város hangulata megváltozik, s a harangok kondulni készülnek –, ösztövére teste hosszú, sötét, malaclopóra emlékeztető kabátban, úgy vágat felhúzott vállakkal, hóna alatt kerek fej káposztával. Előretolt homlokkal, loboncos hajjal igyekszik valahová, mint aki se lát, se hall, annyira lefoglalják a saját gondolatai. Annyira befelé néz, hogy nem egyszer megbotlik, majdnem orra esik, de hogy közben rágógumizik-e, vagy csak varázsszavakat mormol rezgő ajakkal, illetve mindkettőt egyszerre teszi, azt felettébb nehéz lenne a bármire is őszintén megesküvők csodálatra méltó bizonyosságával állítani, ellenben tény, hogy mozog. Ezzel együtt az egész ember lendületben van, ahogy az az örök életre kárhozottak esetében szinte kivétel nélkül megfigyelhető.

Ez hát a helyzet manapság a mi híres jó öreg **prof. dr. Hatvani Istvánunkkal**, akiről itt tulajdonképpen szó van (nem nehéz kitalálni), s akiről az a kósza hír járja, hogy réges-rég lepaktált, szakszerű nemzetközi jogi kifejezéssel élve: ratifikálta szerződését az ördöggel, ezért képtelen meghalni. Pontosan abban egyszer már elhunyt, méghozzá súlyos eperohamban 1786. november 16-án délután négykor a saját házában, eltemették, de feltámadt, pusmogják, a Sátán segedelmével, és azóta járja homályos útjait. Hajózik játszi könnyedséggel a józan ész és az azon túliak felségvizein egyaránt, mint egy jó magyar Bolygó Hollandi. Olyan eleganciával, mintha a kettő között nem vargabetűzne ijesztő szakadék. Siet, mindig valami megoldatlan kérdésemre töprengve, fizikai és szellemi határokra fittyet hányva, tárt karokkal siklik az újabbnál újabb tudományos, ugyanakkor misztikus, annál kevésbé politikai kalandok, felfedezések felé. (Bár a politikum se teljesen kizárt.)

További szereplők: **dr. Johann Faust** (az átkozott örök ellenfél), továbbá a szintén nagy tudású orvos kol-

légák, ápolók, betegek, látogatók, portások stb. Így például a fiatalabb nemzedék szépségét, üdeségét és parodont nem ismerő lendületét megtettesítő lélekgyógyász: **dr. Berkes Beatrix** (háta mögött Psziché), vagy a törtetlen istenhitű **Crescencia** főnövér (polgári nevén Ágnes). Nem utolsósorban magyar történelmi hírességek egész sora, világsztárok, „históriai celebek” színes csokra. Ködből jöttek és égből pottyantak. Mint például a Mennyek Országából nagy villanással visszavágott **Nikola Tesla**. (Megj.: a hangeffektus betörte a becsapódáshoz közeli ablakokat.)

Helyszín: egy kis kórház a város szélén, ahol megállt az idő, s néha csak a vastüdők monoton fűjtatása hallik, az erdőben pedig tombolnak az énekesmadarak.

Szélesebben „helyszín” az egész bolygónk a maga ködként gomolygó, sokhelyütt vérgőzös, másutt frivol, akár fafej történelmével.

Cselekmény: főleg a két egymásra féltékeny polihistor időnként kegyetlenségbe hajló (szellemi) párbajozása a többiek előtt. Szó van hitről, hitetlenségről, sportról, tudományról, művészetekről, filozófiáról, lotóról, sorsról stb., nem utolsósorban gyógyászatról; Ég és Föld állásáról. Szív és Ész kapcsolatáról. Pokolról és Paradicsomkertről. Az ezek apropóján történő utazások kalandos cselekedetei is szórakoztató módon a művelt közönség elé tárva.

Összesítésben: természetesen a Jó győz. És megszólal az Angyalok Kara.

Cigifüst, mákostosza, Köcsön Péter. Elektra

Mindenki az étkezöben, ahonnan evőeszközök csörge, vizespoharak koccanása, tálcák csattogása, vidám diskurálás, tulajdonképpen valódi hangzavar szűrődik ki. (Mintha nem is kórházban lennénk, bizony.) Ott esznek a már jócskán lábadozó betegek, abban a jó stimungban, ami nem baj, mert úgy jön meg az étvágy. Kettesben, többesben... A többiek a szobájukba, netalán az ágyukba kapják, amit kapnak. Dr. Hatvani István és Nikola Tesla a kórház nyitott bejárati ajtaja előtt áll, kissé oldalt, egy óriási fenyő ágai alatt, ahová belülről eljut a zaj, azonban nem olyan mértékben, hogy zavarná őket az eszmecserében. Tesla dohányzik, egy kovácsoltvas hamu-

tartóba hamuzik, dr. Hatvani csak kibicel. Időnként csap egyet a kezével, hogy elterelje a füstöt, de állja. TESLA: Köszönöm, hogy vett nekem egy dobozzal. Mennyivel tartozom?

DR. HATVANI (*huncutul*): Majd levonjuk a fizetségeből a szúnyogriasztót.

TESLA: Nem bagózott soha?

DR. HATVANI: Egyszer kipróbáltam, de úgy döntöttem, nem nekem való. Apám pipázott, én azonban valahogy nem kaptam rá sosem. Pedig szerettem a pipadohány illatát, szerettem odabújni apámhoz, beleszipantani a levegőbe, együtt szívni vele a füstöt, miközben a meséjét hallgattam. Azt hiszem, ezzel kimerítettem volt a passzív dohányzás tényállását.

TESLA: Miket mesélt az apja?

DR. HATVANI: Sok szépet, érdekeset, én ugyanakkor annak az ördögös kocsisnak, Köcsön Péternek a hajmeresztő, rémes történeteit szerettem legjobban. Csuda sztorik. Ő meg az ő apjától hallotta őket. Népi horror.

TESLA: Nem tudok semmit erről a Köcsön Péterről. Tónikám, az én egyetlen legjobb magyar barátom, kicsi szívem, tubarózsám nem beszélt róla. Lehet, ő se ismerte.

DR. HATVANI: Nem tudhatom. A magyar nép hiedelme szerint egy valaha létezett hús-vér figura ez a Péter, aki ma is él a róla szóló történetekben, amelyekből, ha kellő beleéléssel adják elő, ki tud lépni, esetleg nagy kurjantással kiugrani, megsuhogtatni ostorát, különféle furcsa dolgokat művelni, miután átbucskázott a feje fölött. Különben olyan raplis egy alak, mint dr. Faust, azzal együtt szeretni is lehet. Legalábbis bizonyos pillanatokban, amikor nem megy az agyára az embernek.

TESLA: És akkor még szép kifejezést használt. Dr. Faust mindig ilyen, vagy csak én váltom ki belőle ezt a viselkedést?

DR. HATVANI: Ó, tud ő még amolyanabb is lenni! Most maga kicsit átvette az én terhemet. Nehéz ember, de jó humora van, amikor úgy akarja. Különben bosszantóan idéltlen. Mint valami vásott suhanc, tényleg. Faktum, hogy valamiért nem tud napirendre térni az ön személyét illetően a kezdeti lelkesedése után, ám ne aggódjon, nem kell hazavinnie.

Remsey Jenő: Mozsár lövés előtt, 1916. MNG.

TESLA: Pedig már meg akartam kérni azt a virsli ujjú kis kezét... Melyik virágot szereti? Mindegy, annyira nem aggódok. Egyébként értem, nem vagyok holmi könnyen átvilágítható eset. Különben biztos valami spiont gyanít bennem, mint azt azok a beteg fejű dagadt amerikaiak tették, de én az életben nem voltam szikofanta.

DR. HATVANI: Nem ismerem a kifejezést.

TESLA: Spicli vagy ilyesmi.

DR. HATVANI: Persze, persze, a régi Athénban...

TESLA: Úgy, úgy... Apám üvöltve kelt volna fel a sírjából szakállát borzolva, hogy helyben megfojtson, vagy menten átharapja a torkom. Tulajdonképpen én egy eléggé egyenes és tiszta, átvilágítható fickó vagyok.

DR. HATVANI: Semmi kétely, nyugodjék meg. Ám be kell látnia, szükségszerűen és állandóan újabb kérdéseket szül, akár hatosával is az ön idekerülése,

annak – valljuk be – rendhagyó módja. Hogy ott hevert eszméletlenül a parki pad alatt...

TESLA: Nem mellett?

DR. HATVANI: Nem mindegy?

TESLA (*vállat von*): Végül is.

DR. HATVANI: Lényeg, hogy ott találták zúzottan a ligetben, mint aki leesett az égből, vagy a fa tetejéről.

TESLA: Csak a gyerekek fennakadt frizbijét akartam leszedni.

DR. HATVANI: Nézze, tréfálkozhatunk, de mire jutunk vele?

TESLA: Semmire.

DR. HATVANI: No, ugye, belátja? Sok találgatásra ad okot ez, miként az ön, hogy is mondjam, vehemens, illetve markáns jelenléte. Ahogy egyébként sok vitát gerjesztett az ön személye és munkássága mindig is. Nem így van?

TESLA: Nézze, úgy is vehető, hogy a sorsát senki emberfia nem kerülheti el. Hiába üldögél a világtalan koldusnak álcázott ördög a keresztúton és puszog mindenfélét. Ellenben, ígérem, mindent megteszek, hogy rászolgáljak a bizalmukra, amíg az én fátumom be nem teljesül újfent, ebben a második etapban. Felvonásban, ahogy vesszük. Mindössze szemernyi türelmet, morzsányi jó szándékot kérnék dr. Fausttól.

DR. HATVANI: Szerintem meglesz. Viszont kis türelmet a maga részéről is. És máskor meg kell engednünk – azaz engednem – drága Johannunknak, hogy századszor is elmondja a lesbikus trapézlány, gyönyörűséges Pussy Galore felettébb tanulságos történetét. Akkor szent a béke.

(Bent folyik a nagy evés. Kiabál a szakács, hogy ki kér repetát, mielőtt bezárná a boltot. Dr. Faust, aki az egyik sarokban egyedül tömi a bendőjét, elvesz még két adagot. Egyenes beszéddel élve: dr. Faust zabál.)

DR. HATVANI: Nem éhes?

TESLA: Nem.

DR. HATVANI: Azért majd harapunk a végén. Tesznek nekünk félre.

TESLA: Kedves tőlük. Pontosabban: kedves öntől. Köszönöm.

(Mélyet szív a tüdejére, élvezettel tartja benn, aztán lassan kieregeti a dr. Hatvani szemét maró füstöt.)

DR. HATVANI (*miközben összevont szemöldökkel szemléli a dohányosokra jellemző mutatványt*): Egyébként a saját elmondása szerint dr. Faust ifjabb korában az okkultizmus lelkes híve volt. Később tagja lett annak a harmincvalahány tagú úgynevezett Dialektikai Társaságnak, amely vizsgálat alá vetette a telekinetikus jelenségeket. Arra a megállapításra kellett jutniuk dr. Faust szomorúságára, hogy az esetek többségében közönséges csalás áll az asztalok táncolása és a bútorok röpködése mögött. Láthatatlan drótok, zsinetek mozgatják a tárgyakat a mindig kötelező gyér világításban. Még a legnagyobb mester, Palladino is csalt. Eszköze két kampós végű

bot volt. A nagy mágus, Copperfield Dávid legalább majd nem tagadja, hogy szemfényvesztő, amikor a magasba ragadja azt az aligszoknyás, csinoska hölgyet, mint valami szerelmes griffimadár. Vagy sárkány. Eusapia Palladino viszont megpróbálta átejtetni a jónépet. Vagy a tudományos világot. Ezért hát ne csodálkozzon azon, hogy dr. Faust szkeptikus.

TESLA: Semmi közöm hozzá. Se a cirkuszi, se a vásári szélhámosokhoz. Én egészen más alapon dolgozom.

DR. HATVANI: Tudom, nem is akarom egy napon említeni velük, csupán dr. Faust viselkedésére próbálok némi, igaz, üveglábakon álló magyarázattal szolgálni. Elnézést.

TESLA: Semmi gond. Egyébként csak bámulni tudom dr. Faust széles spektrumú tudását, impozáns műveltségét. Hogy az ördögbe férhet ennyi minden egy koponyába?

DR. HATVANI: Úgy látszik, az övébe bepréslődött valahogy.

TESLA: Jól működik a tömörítője. Egyébként ahhoz képest, hogy német, úgy tűnik, bámulatosan jártas a magyar irodalomban is. Honnan ez az érdeklődése?

DR. HATVANI: Dr. Faustból úgy kell minden ilyesmit harapófogóval kihúzni. De arra határozottan emlékszem, egyszer azt mondta, hogy az édesanyja erdélyi szász lány volt, aki primán beszélt magyarul. Jolán, ez volt a neve. És szívesen mondott neki magyar népmeséket, már a bölcsőtől fogva. Csilingelő hangon énekelt magyarul. Abszolút hallás.

(*Jolán énekel: a csitári hegyek alatt... Tényleg abszolút hang, abszolút fül.*)

DR. HATVANI: Ugye? Nos, Jánosunk aztán átrágtta magát mindenre, ami a keze ügyébe került. Petőfit-Adyt fejből tudja, ha a legmélyebb álmából ébresztik is. A *Kocsiút az éjszakában*t visszafelé is hibátlanul szavalja el, ráadásul sebesen, döccenés nélkül. Valami olyasmit mondott, alig várja, hogy Esterházy Péter elkezdje termelni a regényeit, mert így egy kicsit formátlan még az egész, nem látja pontosan a magyar irodalom jövőbeli útját. Őszintén szólva, én ehhez nem tudtam érdemben hozzátenni semmit.

TESLA: Aha ... Egyébként nem hallottam, tényleg, erről a Péterről. A Köcsön Péterről. Nagyon lemaradtam valamiről? Mit illene tudnom?

DR. HATVANI: Például azt, hogy dr. Faust egyik kedvenc figurája a magyar folklór világából ez a derék ember, csak Köcsön alakját és tetteit nem szabad előtte Freuddal meg Junggal magyarázni, mert attól falra mászik. Rögtön elkezdi kocsisok módjára beszélni ... Érdekes, valamiért tagadja ezen erős vonzalmát, elmondja mindennek Köcsön Pétert, közben nem tud szabadulni tőle.

TESLA: Mélyen egyetérték velem, ami említett lélek-búvár urakat illeti.

DR. HATVANI: Köcsönre speciel én hívtam fel a figyelmét, de ez mellékes. Szóval, Köcsön Péter állítólag a Szamosháton született, még a régi hol-volt-hol-nem-volt időkben. Úgy, ahogy kell: táltos ujjal és farkasfoggal. Szamoshát megvan?

TESLA: Szatmári szilvapálinka. Nincs fejfájás.

DR. HATVANI: Kitűnő! Egy olyan ördögös tudású kocsis volt, akinek a cselekedeteit ország-világ emlegette. Ebben a könyvben is szerepel valahol hátrébb. Amint tulajdonképpen – átmenetileg, ugyan, de – megmenti a magyar koronát.

TESLA: Majd megnézem.

DR. HATVANI: Nem muszáj, csak ha jut rá kis ideje.

TESLA: Egyelőre tehetem a bokros teendőim mellett.

DR. HATVANI: Csodálatos képességeinek birtokában kocsisunk, aki maga is jó cifrán tudott káromkodni – csak természetes, hogy tudott –, az égen hajtotta szekerét, istállójában az ördögöt dolgoztatta, az ganézott neki. Éjszaka pedig patkóval világított Köcsön Péter.

TESLA: Nem semmi. Nálunk olyan molnárlegény volt, akinek malmában a Sátán forgatta a malomkereket nagy nyögések közepette, míg sérvet nem kapott.

DR. HATVANI: No, látja ... Ha valamelyik lova megdöglött Köcsönnek, azt hegyeset sercintve vagy az ostorával pattintva életre keltette. Olyan gémeskútja volt, amely önmaga húzta a vizet.

TESLA: Ez az örökmozgó egyik típusa lehet ...

DR. HATVANI: Fogatával pillanatok alatt órányi, sőt napnyi utakat tett meg. Nem réveken ment át, hanem a folyókon, de úgy, hogy a kocsijának a ke-

reke sem lett nedves. Olykor gazdájának azt mondta, hogy ne pillantson le, aztán levegőbe emelkedett, s eltűnt az emberek szeme elől.

TESLA: Egyre izgalmasabb. Okvetlenül utánanézek.

DR. HATVANI: Éjszaka lidércekkel cimborált, és lidérclábas ajtaját engedelmével senki emberfia át nem léphette. Sokáig mesélték szerte, hogy egyszer – talán a maga elmaradt bérét hajszolva – üzőbe vette Köcsönt Lucifer, szőröstül-bőröstül, azzal a koromfekete kocsijával. Egyesek kártyaadósságot emlegetnek, mások mást, annál alpribbat, felmerült a szerelemföltés is, mindegy, elég az hozzá, hogy lövöldözött rá a géppuskájából, amilyen az oroszoknak is van ...

(Crescencia megjelenik az ajtóban.)

NŐVÉR: Uraim, látom, jól elbeszélgetnek. Hallom, az ördög is forgalomban van, de nem költenék el a vacsorájukat mégis? Teljesen kihűl minden. Meg el is szeretnék mosogatni. Mit szólnak hozzá? Persze, elnézést ...

DR. HATVANI: Nem, nem, mi kérünk elnézést, drága Crescencia.

TESLA: Köcsön Péterrel mi lesz?

DR. HATVANI: Hagyjuk elhajtani ... Majd egyszer folytatjuk. Biztos *James Bondot* is meséljük még. És akkor Mata Hariról még szót sem ejtettünk a legvidensebb titkos ügynök, Berkes doktornő mellett.

(A láncdohányos Tesla nevetve, orrlükán keresztül füstöt fújva elpöcköli többedik cigarettáját.)

TESLA: Mehetünk.

DR. HATVANI: Csak ön után, Tesla úr.

TESLA: Kis szilvapálinkája esetleg? Fél kupica?

DR. HATVANI: Ne cigánykodjék, kérem. Egyébként van, csak éppen otthon. Ha itt innánk, nővérkénk kitérne a hitéből. Egyedül dr. Faustnak van rá valami agyafúrt módszere. Nem sikerült még rájönnöm, hol a szívócső ravaszul álcázott vége.

TESLA: Nincs olyan. Viszont ott a flaska a végcétartyában.

DR. HATVANI: Maga mégiscsak gyanúsán remek megfigyelő.

TESLA: Semmiség. Majd még igyekszem megnyítni dr. Faustot.

DR. HATVANI: Kívánok is sok sikert a szélmalomharchoz.

TESLA: Nézze, nem reménytelen. Megpróbálom megtalálni benne a kíváncsi gyermeket.

DR. HATVANI: Arról az oldalról van sansz. Múltkor, amikor véletlenül rányitottam, mert valami munkások kopácsoltak, és nem hallotta a kopogásom, képzelje, mit csinált!

TESLA: Eléggé széles a lehetőségek skálája. Segítsen, kérem.

DR. HATVANI: Úgy képzelje el, hogy ott ült a széken, és az ölében ülő játékmacijának olvasott fel Kantnak az *Ítéleőrő kritikája* című, asztalt beszakajtó művéből. Ha jól hallottam, már a célnélküli célszerűség fogalmánál tartottak. Illetve annak a jelentőségénél a teológiai ítéleőrő kritikájában. Az a magyar kiadásnak kábé hatvan valahányadik oldala. Bár igaz, hogy még csak a bevezető.

TESLA: Kissé furcsa, ám ahogy elnézem, önök ketten valahol jól kijönnek egymással.

DR. HATVANI: Szétválaszthatatlanul összekapcsolódtunk már, mint a jó meg a rossz. A másik híján lekonyulnánk, vagy a földön tekerednénk, mint a paradicsom karó nélkül.

TESLA: Vagy a tök.

DR. HATVANI: Rengeteget vitázunk, de legalább nem unatkozunk. És szórakozásból néha kicseréljük egymás közt a nézőpontokat, mint ikrek a ruhát.

TESLA: Ügyes dolog.

DR. HATVANI: Az. Néha matematikai feladványokkal bíbelődünk. Mindkettőnket érdeklí a valósságszámítás. Azaz engem inkább csak érdekelt.

TESLA: Ezzel, talán említettem is, meg tán volt is valami kurta válasz... mindegy... már többször találkoztam önnel kapcsolatban. Tényleg, végérvényesen letett arról, hogy az Úr létét a számok törvényével támassza alá?

DR. HATVANI: Le.

TESLA: Miért?

DR. HATVANI: Mert rájöttem, hogy ostoba barom vagyok. Márpedig az ostobaság és a hiúság szerelmes mátkapár.

TESLA: Ugyanis?

DR. HATVANI (*merengőn*): Néha észre kell vened, amikor nem látsz a saját temérdek agyadtól. Hiszen Isten nem ráció kérdése, hanem érzelmé, és mint olyan, aligha közelíthető meg szorzással, osztással, egyebekkel. Isten ellenáll a logaritmusnak, algoritmusnak, mindenféle axiómarendszernek, amely erről a területről származik. Legyint a kvantorokra, függvényekre és a többire. A számok temploma nem visz közelebb az Úrhoz. Miként a körzők-vonalzók iskolája sem. Ahogy a logika se a maga szigorú higgadságával. Ugyanis Isten szívkérdés. Nem annak a sportos értelmében, ezért hiába minden méterekben, kilométerekben kifejezhető zárandokút példának okáért, az Úr nem annak a végén lakik. Az önsanyargatással egyébként is csak a saját hiúságunkat legyezgetjük, hogy micsoda akaraterő rejlik bennünk, hű meg há, ezt is kibírtuk! Nem, nem..., de jól van, beszéljünk most könnyebb, kevésbé megrázó, pontosabban kevésbé megterhelő dolgokról.

TESLA: Ha úgy óhajtja. Azzal az aprócska megjegyzéssel, hogy én is valami ilyesmire gondoltam.

DR. HATVANI (*mintegy fellelegezve*): Jut eszembe szórakoztató feladványként, hogy például hány mákszem lehet egy adag mákos tésztán?

TESLA: Majd vacsora közben kiszámítom. Aztán a következőn leellenőrzöm. Mert remélem, nem az utolsó vacsorám itt.

DR. HATVANI: Eléggé esetleges, nem?

TESLA: Mi? Az utolsó vacsora?

DR. HATVANI: Hát a mákszem. Például szakácsa válogatja.

TESLA: Akkor számítsuk ki a sót. Hány szem só nyomorog az adott sótartóban, amikor az csurig van.

DR. HATVANI: Rendben, tegyük azt.

TESLA: Egyébiránt arról is tudok, hogy ön sokat foglalkozott a sóval mint olyannal.

DR. HATVANI (*nevet*): Hát igen, eléggé be voltam sózva. Annak is van már jó ideje. Begyűjtöttem mindenféle sókristályt a gyakori természetjárásaim során, miután egy külföldre távozó szenvedélyes sógyűjtő barátom úgymond rám szóta a maga sókollekcióját. Megpróbáltam klasszifikálni őket, akár az ízük szerint is. Külön felcsigázta az érdeklődésem, hogy létezik édes só. Meg savanyú is.

Aztán egyszer nagyon rosszul lettem, ezért abba hagytam.

NÖVÉR: Na, jöjjenek már, az isten áldja meg önöket!

TESLA: Megfordult a fejében, hogy elmegy megvizsgálni Vízaknát, ahol előkerültek – külszínre szinte sértetlenül – azok a halott honvédek. Ugye? Írt is róla valaki valamit *Katona, sóban* címmel, úgy rémlik. Vagy ír majd?

DR. HATVANI: Honnan veszi?

TESLA: Azt, hogy ír majd? Hát, tudja, hogy...

DR. HATVANI: Nem, nem arra gondoltam. Az egy érdekes, nem túl jelentős kis írás, viszont színes, ezért lehoztuk a mi kis kórházi újságunkban, a *Lábadozók lapjában*. Hanem arra kaptam fel a fejem, honnan szedi, hogy meg akartam nézni magamnak Vízaknát.

TESLA: Egyik interjújában jelentette ki ön, személyesen. Mintha vonatjegyet is lobogtatott volna melé a fényképen.

DR. HATVANI: Tényleg? Nem emlékszem.

TESLA: Én viszont igen. Mérget vehet rá.

DR. HATVANI: Jó, nem szállok vitába, a ciánkapuszulát is félre, csak...

NÖVÉR: Szűz Mária... jaj, miket mondok... jöjjenek, jöjjenek! Nem lehet kivárni magukat.

DR. HATVANI: Igaza van, Krisztus urunk gyorsabban ért fel a Golgotára. Meg Ábrahám is Izsákkal a hegyre.

TESLA: Rémes történet.

DR. HATVANI: Miért lenne az? Nagyon is tanulságos. Fia helyett Ábrahám végül a kost áldozta fel.

TESLA: Épp ott lógott egy a fáról kampós szarvával, csak le kellett emelni.

DR. HATVANI: Ez meg mi?

TESLA: Ah, semmi, semmi! Lényeg, hogy mire odajutunk, leperog a mák a tésztáról. Ja, az már nem is érdekel bennünket. Mindegy. Evésre fel hát, társaim, siessünk! Így, ugye?

DR. FAUST (*az ajtóban*): Hiába az iparkodás, uraim. Ami volt, mind megettem. Hamm, bekaptam, mint a mesebeli kisgömböc. Ismerik, nem? Amennyiben nem, szíves figyelmükbe ajánlom.

(*Böffent nagyot, komótosan el. /Egy sikeresen benntartott sátáni kacajjal, csakis./*)

TESLA: Szellemes. Csak a mesének szomorú vége van a gömböcre nézve. Ha emlékezetem nem csal.

DR. HATVANI: Nem csal.

TESLA: Tanulság?

DR. HATVANI: Nincs. Próbálok keríteni pár szendvicset.

Így is lett. Minden tekintélyét bevetve a záró konyhán, dr. Hatvani Istvánunk szerzett egy kis hidegsültet, majonézt, salátát, fetát és kenyeret, úgyhogy nekiülhettek falatozni. Jobbat ettek, mint bármelyik lakodalomban. És akkor, miután végül megtörölte a száját, bajszáról lepöckölte a morzsát, ahogy Nikola Tesla is – mintegy megtörölgették, összekattintották és eltették virtuális bicskájukat –, dr. Hatvani azt mondta Teslának, hogy csukja be a szemét.

TESLA (*meglepetten*): Meg akar csókolni?

DR. HATVANI: Ugyan már, maga kis bohó! Csukja csak!

(*Tesla engedelmeskedik. Fél perc se múlik...*)

DR. HATVANI: Most kinyithatja.

TESLA: Mit látnak szemeim? Hisz' ez egy üveg bor!

DR. HATVANI: Úgy ám, görög Retsina.

TESLA: Hamisítatlan aleppói fenyőhordóból. Hát, ez csoda!

DR. HATVANI: Nem akkora, a főszakácsunk görög, és a minap ünnepelte a születésnapját. Még olyan boldog, hogy a buzukiját is ide akarta adni.

TESLA: Be kell vallanom, ami engem illet, nem sokra mentünk volna vele.

DR. HATVANI: A dugóhúzó... viszont elfogadtam. Nem kell szenvedni a dugóval, mint diákkoromban éjszaka, amikor picit bulizni akartunk a debreceni kollégiumban.

TESLA: Nőket is vittek fel?

DR. HATVANI: Olyan is volt.

TESLA: Felhúztuk Icát az ötödikre, negyedikre, hányra is?

DR. HATVANI: Csak a másodikra... Hovatovább, íme, két pohár.

TESLA: Tökéletes. Vajon tudja-e, hogyan került bele a fenyő íze a görögök borába?

DR. HATVANI: Feltételezem, úgy esett, hogy fenyőből kalapáltak hordót. Az aleppói fenyő mindenféle megtalálható a mediterrán térségben. A kabócák a lombjai közt tartják a leghangosabb koncertjeiket.

TESLA: A kabócákat illetően kétségtelenül igaza van, a hordót illetően csak részben. Ugyanis úgy történt, a görögök korán rájöttek, hogy amforáik porózusak, és hogy a behatoló levegő rontja a bort, ezért bekenték gyantával. Belülről, hogy ne ragadjon hozzá a kezük, vagy a sógoré. Na, így történt, a hordó csak jóval később gördült be a színre.

DR. HATVANI: Érdekes dolog. Egészségünkre!

TESLA: Kedves megegészségesezésünkre!

(Fennakadt szemekkel, mintha az éghez intézne fohászt, sokáig lögyöbli a szájában az első kortyot, aztán hirtelen lenyeli.)

TESLA *(az elismerés áhítatával)*: Ejha, ez igazi!

DR. HATVANI: Úgy ám, vén, mint a nagyapám...

TESLA: ...és tüzes, mint a fiatal babám.

DR. HATVANI: Ifjú.

TESLA: Legyen. Viszont úgy tűnik, hogy 1966-os évjárat, egyenest Attikából. Remek! Nincs benne a drámában, de állítólag ilyen fenyőborral koccintott Oresztész és Elektra, hogy összeszedjék a bátorságot bűnös anyjuk meggyilkolásához, aki ország-világ előtt paráznalkodott a bűnrészes szeretőjével, azzal a mocsok...

DR. HATVANI: Remélem, nem akarja ön is elmesélni töviről-hegyire az egészet, mint dr. Faust a *James Bondot*. Ő ráadásul századszor.

TESLA: Bocsánat. Csak a kedvenc antik drámám Szophoklész *Elektrája*, annyi. Azaz: ennyi. Köszönöm.

Azon a pogány istenek révén kegyes éjjelen Tesla azt álmodta, ő a fiatal, vállas, hormonoktól duzzadó Oresztész, akinek a fülén buzog ki a lenn visszatartott, elképesztően bő spermatermés, amilyen csak a legtehetségesebb pornósztárok sajátja, még hozzá olyannyira, hogy alig mehetünk el mellette megjegyzés nélkül. Szépséges nővére Elektra pedig a Berkes doktornő legfalatnyibb szoknyájánál

is falatnyibb szoknyácskában ül deres ménjén; fedetlen kebelrel, nyújtott karral, kezében csillogó, éles kard, amellyel dühödten az irányt mutatja, miközben aligha gondol arra, hogy aki ő, megéri a büntetésre. Külön pikantériát kölcsönzött az egészeknek, hogy a likvidált dicsó hős, Tróját meghódító Agamemnon szálkás izomzatú lánya ebben az álombeli „lovass” változatban (talán Köcsön Péter hatására jelenik meg benne a ló!) nyúlánk, párdúc testű, fekete bőrű leányzó, ami nyilvánvaló csavart visz a történetbe. (Elszánt mimikája kiköpötte az egykor hosszú előzetes letartóztatásba került, aztán felmentett amerikai szabadságharcosé, az ifjú Angela Davisé.) Oresztész arcának magasságában reszket az izgalomtól „begyulladt”, erre a nagy pillanatra hosszú időközön át epedve vágyakozó nőnek, a bosszú angyalának meztelen combja, combok közt a gyilkos hév forrósága, már majdnem csúcson járó kéje az evidens vértolulásban. És hős Oresztész nem tud ellenállni, hirtelen átöleli, majd hosszan csókolja, aztán annál is nagyobb veszedelemmel nyalni kezdi a magához rántott, a lóról majdnem leeső Elektra „testvéri” húsát. Közben a kibillentett Elektra véletlenül nyakon szúrja... Az erre a jeles eseményre a pillanat töredékében bekövetkező, magától jött, de cseppet sem filléres öröme Nikola Teslának valószínűleg nem csekélyebb szellemi/testi gyönyörrel járt, mint az a dr. Hatvanit elsőre zavarba ejtő, utóbb gondolkodásra készítő eset, amikor ő még távoli kamaszkorában a Szent Szűzről álmodott, és amire talán már nem is emlékszünk rendszeren. (Pedig emlékezetes. Szabályos éjszakai *spontán emisszió*, mintapélda, szebbet nehéz is találni. Orvosi lexikonba való: mindkettő. És e „duett” is megfellebbezhetetlenül arról vall, hogy agyunk – túl azon, hogy központi szerepet játszik a gondolkodásban, illetve azzal együtt – a legkitűnőbbben működő erotikus szervünk. Ahogy dr. Faust is hangsúlyozni szokta volt ezt a mára már köztudottá vált dolgot, amiről a *Nők lapjában* is gyakran olvasni lehet felettébb tanulságos, esetenként ezért-azért inkább mulatságos cikkeket. /A férfigazazinok mélységeit itt nagy ívben kikerüljük./)

Csaba Lilla

LENYOMAT

Mennyire fáj
– ahogy vetkőznek illúziók –
utat találva test és lélek között.
Valahol a szív környékén vagy a gyomor táján.
Ilyenkor a szemek,
mint háztetőkön az árnyék, mélyen megülnek,
a tekintet lefelé visz, mint a domboldal,
ahol meglódul a kerék és megáll,
partról végtelent szemez,
nézve, nézve a semmit, mintha volna ott valami,
de csak levegő után kapkod

a retina színtelen visszfénye.

A kéz valahogy akaratlan mozdul,
elvértve az érintést,
és az idegek hordalékos útvonalán
tévetegeen foltozódik a létezés.
Csend telepedik az ujjbegyek végére,
szótlatlanul tapintva a valóság ízét,
örizetlen majszolva morzsolt körvonalait –
kockáit rakosgatva sorra,
leheletnyi sóhaj földre teríti a józan ész templomát,
bélelve szagtalan odvait,
a tegnapihoz illesztett folyosó jövő-labirintusát,
a múlhatatlan elmúltat,
mely sejtekbe füló képként
mozdíthatatlan, kíméletlen beszél.

PIRKADAT

határszéleden s átellenben
hatás-ellenhatás
csorog arcodon
felszökik ereidbe
szemedbe színül
tenyérynél légből markolod
szorítva kamráid zugait
majd elalszik szelíden
ahogy alkonyatba nyugszik

végül éles tükre a tájnak
s megtisztulsz
mint napfelkelte
a horizont súlytalan bársonyán.

SZÖSZMÖTŐLŐ

Újra összeillesztem az éber valóságot,
s a reggeli napfényben elkísér,
mint fák ágairól ásító árnyak,

ahogy hittel átkelve a túlpartra,
egy pillanatra körülnézek,
elillan szemem elől,
s megint csak szöszmötöl.

Amit körém fontál, tart,
mint sodort kötél,
de felfutnak a szálak,
ahogy rezdülésben szöszmötölsz,
s megakad rajta egy hurok,
– megfeszül, megfeszít,
most nincs erőm –,
vége kiszökik kezemből.

Mint reggeli napfény kíséretét,
a fák ágairól ásító árnyat –
rendjeimben újra keresni kezdelek,
összeilleszteni valóságod.

Hittel átkelve túlpartodra,
a pillanattal elillansz, s létemen
megint csak szöszmötölsz.

Elkísér, amit körém fontál,
és tart, mint sodort kötél,
ahogy felfutnak rajta most a szálak,
megakad egy hurok,
megfeszülsz – megfeszítesz,
ilyenkor nincs erőm,
halványkéked kiszökik szememből –

s körvonalamba egyre csak tűzdel:
járatlan időd.

Beck Tamás

MUNKAERŐ

Miközben merev jobb lábát maga után húzva áthalad az üzemcsarnokon, a dolgozók megbámulják, akár egy egyszemélyes vándorcirkuszt. Vagy inkább, mint egy jó nőt. És tényleg: a fiatalembernek felszínre törnek feminin hajlamai. Szemérmesen lesüti szemeit, és mosollyal nyugtázza a csodálkozó pillantásokat, hiszen nem tehet róla, hogy ilyen különleges.

Ellenséges csönd fogadja, amikor visszaér a megváltozott munkaképességűeknek fenntartott részlegbe. Tudja, minek köszönhető ez a tartózkodás munkatársai részéről. A nagyszünet előtt egyikük körbekínálta a társaságot keménycukorkával, ő pedig nem fogadta el. Arra hivatkozott, hogy félti a fogait. Igen ám, de tíz percre rá észrevették, hogy csokoládét zabál. Már nem tudta megmenteni a helyzetet, sértődés lett a dologból. Nagyképű különködőnek tartják, aki a közönséges halandóktól még egy cukorkát sem hajlandó elfogadni. Meg sem próbálta ezeknek elmagyarázni, hogy a csokoládé olajos, nem rontja olyan mértékben a fogakat; ezért fogyasztja. Egy fogorvos barátja biztatta, hogy az édességek közül a csokoládét preferálja.

Azért van haszna is annak, hogy kollégái nem szólnak hozzá. Teljes figyelmét a munkának szentelheti. Miközben a szénkefét válogatja, szüntelenül jár agya is. Önnön jövője szempontjából a cégnél alapvető kérdés, vajon a végzett tevékenység mennyiben alapul veleszületett képességeken, illetve mennyiben tanulható. A felvételi adatlap kitöltésekor szégyellte bevallani, hogy egyetemi végzettséggel rendelkezik, s érezte, hogy a személyzetis is furcsán néz rá. Manuális intelligenciával nemigen áldotta meg a sors, de ha a készség fejleszthető, nem lesz semmi gond. Délutánonként szénporos arccal, fáradtan kapaszkodik fel a buszra, mely hazaviszi. Túlképzett gyermekmunkás, nevetett rá fogorvos barátja, amikor először pillantotta meg fekete ábrázatát.

Gyermek módjára csakugyan hajlamos felnézni bárkire. Irigykedve pillant néha az előtte szorgoskodó középkorú nőre, aki feleannyi idő alatt végez egy dobozzal, mint ő. Nyolc általánost vég-

Pór Bertalan: IV. Károly átadja a hitlevelet az országgyűlés küldöttségének, 1916. MNG.

zett, de a normát rendszeresen túlteljesíti. Az üzemen kívül a háztájiban is dolgozik. Hétvégeken az unokáit is ellátja. A részlegvezető a minap észrevette a fiatalember irigy pillantásait. Elnéző mosollyal lépett oda hozzá, és vállára tette a kezét. Egyszer majd neked is sikerül teljesítened a normát, tegezte le beosztottját.

Csakhogy akik a normát megállapították, alighanem egészen más kvalitásokat tulajdonítanak a munkaerőnek, mint amilyenekkel ő rendelkezik. Kezdjük a fogantatással. Igen, a fogantatással, és nem a születéssel. Egyetérthetünk a kínai horoszkóp kiötlőivel, akik az életet a fogantatástól számítják. Születhetél ezüstkanállal a szádban; ha szüleid mintegy illegálisban hoztak létre, sorsod megpecsételtetett. A fiatalember bizony szerelemgyerek. Létezése miatt házasodtak össze szülei, a szégyent elkerülendő. Ideális bűnbak volt minden alkalommal, amikor ők összeugrottak. Esténként többnyire korán lefektették, s aztán a szomszéd szobában nekiálltak veszekedni. Csak a gyerek miatt vettelek el, harsogta túl apja a falban futó csövek zaját. Ezt a konklúziót ezerszer hallotta kislányként, és kis híján beleőrült. Nem csoda, hogy a korai lefekvés ma is valóságos tortúra számára. Pedig egy műszakban dolgozik, hajnali ötkor kelnie kell. Szülei régen halottak. Mégis hiába szorítja füleire a párnát, hallja veszekedésüket, mely csupán éjfél tájt csitul valamelyest. Újra és újra megállapítja önnönmagáról, hogy felesleges, sőt kártékony teremtmény, aki életet tett tönkre. Aztán alszik pár órát, és rohan a buszra, hogy már kimerülten kezdhesse a műszakot.

Ma mindössze annyian lézengenek a teremben, mint egyetemista korában egy Wittgenstein – szemináriumon. Munkatársainak be nem áll a szája, kitárgyalják egymással környezetük eseményeit. Potyog a kiválogatott szénkefe a dobozokba. Egyedül ő hallgat hat órán keresztül, és kollégái nem tudják mire vélni szótlanságát. Pedig ha mást nem is, ezt az egyet megtanulta Wittgensteintől: amiről nem lehet beszélni, arról hallgatni kell.

Bartusz-Dobosi László

EGY MÁRKA

Kedves Péter!

Kérésednek eleget téve, megírtam annak a bizonyos napnak a történetét, s egyben megpróbáltam benne egykori döntésem érzelmi és lelki háttérét is megvilágítani. Hogy ez mennyiben sikerült, azt nem tudom, mert huszonöt év távlatából egy cseppet sem volt könnyű rekonstruálni az eseményeket. Magam is meglepődtem azonban, hogy a dolog még ennyi év után is így megrázott. Azt hiszem, a döntésem pillanatában váltam felnőtté, s ezt még akkor is vállalom, ha a konkrét lépéseket csak évekkel később tettem meg. Folyamat nem volt, csak egy hirtelen, s megmásíthatatlannak látszó döntés, amelyhez az én akkori konok gyerekfejemmel a végtelenségig ragaszkodtam. Ma már érthetetlen számomra, hogy miként voltam képes ezt az egészet éveken át ilyen hideg fejjel végigcsinálni. De megtettem, s ez mostanra már megmásíthatatlan tény.

Leírásomban próbáltam objektíven szemlélni az eseményeket, már amennyire az ember saját magát, illetve saját döntéseit képes lehet egyáltalán ennyi év távlatából, s így kívülről kielemezni. Nem szépitgettem hát semmit, azt próbáltam papírra vetni, amit akkor éreztem s gyermekként helyesnek gondoltam. Ha megvetsz érte, jusson eszedbe, hogy egy felnőtt számára a gyermeki optikán keresztül szemlélt valóság, vagy legalábbis az annak hitt világ, valószínűleg sohasem válik teljesen élessé!

Először is tudnod kell, hogy nem éltünk rosszul. Tulajdonképpen mindenem megvolt, amit egy gyerek akkoriban elvárhatott az élettől. Talán még kicsit több is, hiszen a „nyitás” előtti években Siófokon felnőni különleges adománya volt a sorsnak. A ’80-as évek Magyarországnak átmene-ti – mondjuk így – skizofrén helyzetéből semmit sem érzékeltem. Egy átlagos boldog gyermek voltam a boldogtalan felnőttek között. Arra nem emlékszem pontosan, hogy valaha is lett volna zsebpénzem, de valószínűleg nem volt. Arra viszont határozottan emlékszem, hogy Bejccivel és Zsupival – akkori két legjobb barátommal – üvegeket gyűjtöttünk. Két forintot lehetett kapni a barna sörösüvegekért, hát nem áttalottunk beletúrni értük a kukákba. Nem volt bennünk szégyenérzet, csak valami eszméletlen gyűjtő szenvedély. Tizenkét évesek voltunk, s már nem emlékszem, miért akartunk ennyire pénzhez jutni, sőt arra sem, hogy sikerült-e végül a tervünk, mindenestre megszállottan raktuk egymás mellé a forintokat.

Érdekes, hogy ilyen apró részletek milyen tisztán felidéződnek bennem, de szinte érzem azt az idegenkedést, amit a jellegtelen, alumínium egyforintos váltott ki belőlünk. A súlyánál és színénél fogva lényegesen tekintélyesebb „bélást” szeretjük, ahogy akkoriban a kétforintost hívtuk. Azóta is van belőle néhány darabom, egyet mellékelek neked, nem tudom láttál-e már ilyet egyáltalán? Ebből akkor már négy gombóc fagyit lehetett volna venni Márkus bácsinál a Széchenyi utcában,

de mi megdöbbenő önmegtartóztatással lemondunk róla. Erre különösen büszke vagyok, mert a vaníliája utánozhatatlanul finom volt.

Egy időben próbálkoztunk a papírgyűjtéssel is. Becsengettünk mindenhova és irdatlan erőfeszítéssel vonszoltuk a nagy papírkupacokat a Fő utca végén lévő MÉH telepre, de hamar rájöttünk, hogy nem éri meg a fáradságot. Ha lehetett volna valahonnan egy kis sárga, esetleg vörös-rézhez jutni, az igen, de a papír nem tűnt jó üzletnek. Visszatértünk hát az üveg „piacra”.

Az üvegviszaváltó a Sió Áruház melletti kapubejáró alatt volt, a Sörbár hátsó udvaránál. Mindig álltak ott felnőttek is. Emlékszem, gyerekként azon tanakodtunk, hogy ők vajon mire gyűjthetnek? Irigykedve és értetlenül néztük a nagy, üvegekkel teli szatyraikat. Honnan szerezheték ezt a rengeteg üveget, hiszen mi minden kukát szisztematikusan átvizsgáltunk a belvárosban? A felnőttek örök rejtélyek maradtak a számunkra.

Amennyire nem érdekelt bennünket, hogy mit szólnak az emberek, ha vällig a szemetesekben turkálunk, annyira cikinek éreztük az üvegekkel való sorban állást. Mint valamiféle koldusok, várni azt a néhány forintnyi könyöradományt az ablak mögött flegmán ülő alaktól – borzasztó megrázkódtatásként éltük meg. Hogy aztán az az ember mit kezdett ezzel a rengeteg üveggel, s neki hogyan érte meg fizetni érte, azt sohasem értettük meg. Talán tud valami jobb beváltó helyet, gondoltuk. Többször is próbáltuk záraskor meglesni, hogy hova viszi az aznapi szerzeményeit, de sohasem láttuk, hogy cipekedne. Már arra is gondoltunk, hogy talán éjszaka csinálja.

Azon a bizonyos napon is azon ment a vita, hogy melyikünk álljon be az utálatos sorba. Nem tudtunk megegyezni, hát kisorsoltuk. Rám esett a választás, így duzzogva elcipeltem a két nejlonszatyornyi üveget a kapualjba és igyekeztem eltűnni a felnőttek között. Már azt is utáltam, ahogy csörögtek a zacskóban az egymásnak verődő üvegek, hát még, amikor közben ismerőssel hozott össze a rossz sorsom. A legrosszabb azonban az a pillanat volt, amikor rám került a sor. A pult magasan volt, alig értem fel, ráadásul olyankor már nem állt előttem senki, hogy eltakarjon. Szabad prédának éreztem magamat. A kapu előtt elhaladóak ugyanis kivétel nélkül bepislogtak az udvarba, mintha megbeszélést volna, s úgy éreztem, hogy végig engem bámultak az alatt a néhány lépés alatt, míg a másik oldalon el nem tűntek. Borzasztó érzés volt, a megszégyenülés csúcsa.

Zsupi és Bejci akkor is ott röhögtek a túloldalon, a Víztorony lábánál, ahogy mindig. Onnan nézték gyötrődésemet. Élvezték, hogy nem nekik kell a helyemben lenniük. Közlebb sohasem mentünk egymáshoz, nehogy az emberek rájöjjenek, hogy együtt vagyunk. Mintha egy ilyen kisvárosban nem tudta volna mindenki, hogy ki kinek a férje, felesége, gyereke, barátja vagy éppen a szeretője. Mi mindenesetre próbáltuk tartani a látszatot, máig sem értem, hogy miért. Mindeközben viszont messzebbre sem akart semelyikünk sem menni, nehogy lemaradjon valamiről. Nem mintha nem bíztunk volna egymásban, erről szó sem volt. Sohasem fordult elő, hogy valamelyikünk meglopta volna a többieket, egyszerűen csak, mint rossz kölykök, élvezték a másik kínlását. Kölcsönös volt a dolog, hiszen mindegyikünk állt már ott, ezért aztán nem is haragudtunk egymásra, sőt a végén nevetve rohantunk a Sió híd alatti rejtékhelyünkre megszámolni a keresetet. Csak arra kellett vigyázni, hogy anyám meg ne lássa a szemközt lévő Vízügy irodájának ablakából, amikor bemászunk a csatornába. Rettentő ramazurikat volt képes csapni, ha rajtakapott minket, hogy megint ott játszunk.

Ott álltam hát ezen a napon is a sorban, Zsupiék a túloldalon, mint rendesen, s már éppen rám került volna a sor, amikor váratlanul egy feltűnően jól öltözött férfi vágott be elé, s németül magyarázott valamit. Emlékszem, hogy rettentően felháborodtam, de nem volt mit tenni. A fickó ugyanis nem sokat törődött velem, pillanatok alatt hangosan tárgyalt valamiről az üveg mögött ülő alakkal. Úgy tűnt, megértik egymást. Elvörösödve és mindenféle bosszút fontolgatva

álltam mögötte, amikor ugyanolyan hirtelen befejezve ügyletét, eliramodott. Mielőtt azonban elment volna, egy széles mosoly kíséretében a kezembe nyomott valamit. Csak később, miután én is lerendeztem kínos üzletemet, néztem meg, hogy mi az. Egy nyugat-német márka volt. Soha életemben nem volt még ilyenem. Egyik oldalán az acélos keménységű sassal, a másikon az „1 Deutsche Mark” felirattal. Csak bámultam a pénzt a tenyeremben, s úgy éreztem, milliomos vagyok. Mintha ez a kis fémdarabka átrepített volna abba a másik világba, ahonnan azok a különleges autók és utasaik érkeztek, amelyek nyaranta megfordultak a városban. Fogalmam sem volt róla, hogy kik ők, honnan jöttek pontosan, sőt határozottan emlékszem, hogy sohasem értettem, hogy hogyan lehet különbség az osztrákok és a németek között, ha ugyanazt a nyelvet beszélik. Mégis, valahogy vágytam közéjük tartozni, s ha a szállodasoron sétálgattam a tömegben, igyekeztem fesztelenül viselkedni, mintha én is egy lennék közülük. Szinte kiöltöztem ezekre az alkalmakra. Talán gyermeki fejjel megéreztem valamit abból a kreált misztikumból, amit a felnőttek terjesztettek a Nyugatnak nevezett valmiről. Ennek egy apró jelét szorongattam most a tenyeremben, s képzeletben már abban az eddig megközelíthetetlennek tűnő világban jártam. Eddig is voltak már hasonló, úgynevezett „nyugati tárgyai”, mint sörös dobozok, Donald rágós papírok, s a bennük lévő kis képregények, sőt egy kék Adidas melegítőt is kaptam valahonnan. Ezeket mind áhítatos tisztelettel öveztem, s teleraktam velük a szobámat, de ez most más volt. Úgy éreztem, beavatott lettem valami olyan misztikumba, amit Bejci és Zsupi már nem érthetnek meg. Valami abban a pillanatban megváltozott bennem, hirtelen másképp láttam a világot, az üveggyűjtést, a barátaimat és saját magamat is.

Bejci és Zsupi gyermeki lelkesedéssel kezdték tervezgetni, hogy melyik dolláros boltban költjük majd el fejedelmi keresetemet, de bennem akkor már felébredt valami furcsa, eddig nem tapasztalt érzés. S bár még magamnak sem vallottam be, tudtam, hogy a kincsemet nem fogom beadni a közösbe. Szégyen és mégis valami érthetetlen magabiztosság zagyva keveréke tombolt bennem. Elkaptott valami félelmetes céltudatosság, s döntöttem. Soha többé nem találkoztam a barátaimmal.

Ez hát az én történetem, amit azóta sem mondtam el senkinek, most azonban megkönnyebbült lélekkel kérlek, hogy légy elnéző velem, s egykori, talán megkérdőjelezhető döntéssel szemben! Százszor megbántam már magam is, hogy eljöttem, de nincs visszaút. A családom – Téged kivéve – nem kíváncsi rám, így aztán nincs miért, illetőleg kiért hazamennem. Pedig tudd meg, hogy az otthont nem maga a szülőföld, a táj, a nyelv adja, hanem az ott élő emberek, a család, a barátok. Sokáig magam is azt hittem, hogy az ember bárhol otthon lehet a világon, ha megtalálja a neki megfelelő tájat, munkát, házat. Idővel azonban rájöttem, hogy minden hiába. Csak az emberek számítanak. Azelőtt illendőségből látogattam a rokonokat, mert gyerekként muszáj volt, most meg, amikor nem lehet, úgy mennék. Az is nagyon bánt, hogy Bejciről és Zsupiról nem tudok semmit. Őket soha többé nem mertem megkeresni. Félttem, hogy annyira megharagudtak rám, hogy nem akarnának szóba állni velem. Ha esetleg tudsz felőlük bármi információval szolgálni, a legnagyobb örömet szerezned vele nekem itt idegenben.

Ezzel a levéllel pedig tégy belátásod szerint, ez ügyben teljességgel Rád hagyatkozom!

Barátsággal, a Te „nyugati” nagybátyád, István, aki talán egyszer mégis veszi a bátorságot és hazamegy.

Ludwigsburg, 2010. augusztus 18.

Weiner Sennyey Tibor

TESTVÉR VAGY PAJTÁS

avagy vízen járás a Balatonon

„Muszáj róla beszélni?” – kérdezte nagyapám, amikor kicsiny házában a „tiszta szobában” leültünk, s én együtt érzően megérintettem hófehér kezét miközben elé raktam a diktafont, majd kinyitottunk egy üveg bort. Nagyon sokat mesélt nekem kora gyermekkoromtól kezdve a „Papa”, kapcsolatunk baráti és mély volt mindig is, tanítóm és támaszom volt ő, és – talán nem túlzok, ő sem hiszem, hogy tiltakozna, ha azt mondom – én is segítettem neki hűséggel és szeretettel, mert sosem felejtettem el, hogy az első pillanattól befogadott.

Öt éves lehettem, amikor a kis dunántúli faluba kerültem, mert anyám és apám elváltak. Anyám második férje lett fia – és nem melleleg szembe szomszédja – a papának (és természetesen a mamának, akiről később még bővebben beszélünk), s a következő kilenc esztendőben életem szorosan kapcsolódott ehhez a családhoz. Máig hazajárok ebbe az emlékekkel, szépséggel, s néhol bánattal körbeöntözött kis faluba, „messzeringó gyermekkorom világába”, Abdára. Így ültem most is újra a kis zsákutca valahogyan összement, de mégis szép házikójában, nagyapám mellett, aki nem vér szerinti, hanem nevelés és szeretet-szerinti nagyapám lett.

Apáimmal és nagyapáimmal, tanáraimmal és mestereimmel való kapcsolatomat néhány éve érttettem meg és tettem helyre, amikor egy jávai verset fordítottam, pontosabban ültettem át, hiszen fordítani ezeket a jávai, kawi nyelven írott verseket nem lehet, inkább mintha az ember egyik kertből a másikba ültetne át növényeket. Van, amelyikből elég egy ágat levágni, s ott gyökeret ereszt, de valamelyik – s különösen e trópusi virágoknál van így – egész temperált üvegházat kell köré húzni, hogy életben maradjon a mi közegünkben is, hogy teljes legyen. Szinte lehetetlen máshogy az ójávai költészetet magyarul átadni, minthogy az ember köré varázsol egy világot, éppen így az igazán mély történeteket sem lehet csak úgy elmesélni. Le kell ülni hozzá, bizalmas baráttá kell válnunk, talán még egy pohár bort sem árt meginnunk, különösen, ha apáinkról és nagyapáinkról, fivéreinkről és barátainkról van szó. Különösen, ha életről és halálról van szó. Az említett vers, mely oly sokat segített nekem, így hangzik:

„Öt apád van ezen a világon:
az Első, aki létrehozott téged,
a Második, aki megóvott a veszedelemtől,
Harmadik, ki felnevelt, úgy, hogy
soha semmit sem kért cserébe,
Negyedik, ki tanított és tanult tőled,
Ötödik, az egyetlen, ki beavathat téged.”¹

1 KARANGGAYAM, Pangaran: *Serat Nitistruti. A Pajang Királyság könyve moralitásról és miszticizmusról.* Jáva. XVI. század.

Gyermekként hamar megtanultam olvasni, ami a papának nagyon jól jött, akkoriban kezdte ugyanis teljesen elveszíteni látását. Lassan, de biztosan megvakult. Olvastam neki tehát mindent, amit csak kért, a napilap cikkeitől kezdve, a gyászjelentéseken keresztül – amelyekre a Papa egyébként szellemes, de együtt érző megjegyzéseket rögtönzött – egészen Petőfi Sándor verseiig. Korán megtanultam tehát, hogy a napi híreket kellő kritikával kell kezelni, hogy a halálon lehet nevetni, és hogy a lényeg a költészettel kezdődik.

Nekem teljesen konkrétan a költészettel, ugyanis az első komolyabb összeg, amit elkölthettem, azt éppen a Papától kaptam, tíz évesen, kerekén tíz forintot. Az iskola könyvtárában árusították ki a könyveket, s a Papa megbízott, hogy költsem olyan könyvre azt a tíz forintot, amilyenre csak szeretném. Rettentően feszült voltam, ahogy beléptem a terembe, a földön és az asztalon, mindenütt szanaszét rengeteg könyv. Azt kérdeztem magamtól ugyan, hogyan fogom én kiválasztani, hogy mi a legjobb? Hogyan fogom bölcsen elkölteni ezt a Papától kapott pénzt? Nagyon vonzottak a képregények, de mind meglehetősen drága volt, ahhoz képest, hogy rongyosak is. Aztán ott voltak – ne felejtjük, mindez a rendszerváltás idején történt, 1990-ben – a Lenin és Marx összesek, amelyekből akkor egy egész polcnyit tudtam volna tíz forintért venni. Mennyiségüket tekintve igazán jó befektetésnek tűnt, s a kiadásuk sem volt olyan rongyos, mint azé a könyvé, amit a sarokban találtam. Kissé méltatlankodtam, hogy egy ilyen régi és ócska kinézetű könyvért miért kell kerekén tíz forintot fizetni, de vastagsága és mélyzöld színe bizalmat kért és kapott tízéves énemtől. Felcsaptam. Versek voltak benne. Hirtelen lecsendesült köröttem minden, s én a sarokban állva, magamban olvasva, mormoltam a verset. Varázserejű könyv, gondoltam, tíz forint érte szinte semmi, s nekem éppen tíz forintom van! A könyvtáros néni mosolygott, amikor kicsengettem a könyv árát, és sietve futottam haza nagyapámhoz. Az öreg a kertben állt.

A kertben, amely azóta örökzöldekkel lett tele, s valami csöndes félhomály ül meg ott, hol egykor alma és ropogós cseresznyefa virágzott a ragyogó tavaszban. A rózsalugas helyén már csak egy rózsza, a kerti házra felszaladt a sűrű borostyán. Akkor még megvolt minden, és a Papa elmaradhatatlan napszemüvegben és simlisapkában, mosolyogva kérdezte, hogy mit vettem. Örömmel mutattam neki Petőfi Sándor összes versét tartalmazó kötetem. „Na jó...” – mondta az öreg – „...akkor most megkérlek, hogy olvasd fel nekem.” És háromszor végigolvastuk a következő évben a verseket, a napi újsághoz mindig vettünk két-három verset is. Ahogy haladtunk, második-harmadik alkalommal megkérdeztem az öreget, hogy „Mondd csak, Papa, hogy lehet, hogy ennyit utazott ez a Petőfi és ennyi nőt ismert?” – feltűnt ugyanis, hogy a versek nagy része különböző nőknek van ajánlva, vagy legalábbis elég sok nőt emleget – később már csak egy nőről van szó, de hát ki tudja ezt pontosan, még az igazán kiváló Petőfi-kutatók is zavarba jönnek a fiatal Petőfi nőügyeitől –, de ami még fontosabb és izgalmasabb volt számomra, hogy majd’ minden vers alján ott volt, hogy hol és mikor írta, s az ember úgy érezte, együtt utazik a szerzővel, vele együtt éli át a történelmet.

Nagyapám kérdésekre csak legyintett, majd annyit mondott, hogy hát a költők ilyenek, sokat utaznak és sok nőt ismernek. Attól a naptól fogva költő akartam lenni. Költő, aki megírja, mi a szép és a jó, mi a rossz és a rettenet itt lenni. Költő, aki utazik, tehát kalandozik és tanul, költő, akinek a nők barátai. Nőkkel barátságba kerülni pedig nagyobb varázslat, mint sok minden más, s ezt is éppen tőle, a Papától lestem el, ahogy a Mamával bánt.

Mert azért a „főnök” hivatalosan mindig a Mama volt, neki volt a legnagyobb hangja, látszólag ő döntött, és talán ő tartotta ezt a rohadt és romlott világot egyben, mély és tiszta hittel, szeretettel és reménnyel. Az első igazán keresztény ember, akit megismertem az éppen ő volt. Felekezetére nézve szabadhegyi evangélikus, amiről mindig úgy beszélt, mintha valami különös fény övezné

azt a Szabadhegyet, pedig csak Győr egy része volt. Nekem mégis tetszett ez az elnevezés, s magamat a kisalföldi tájból egy „szabad hegyre” képzeltem, ahol a bibliai történetek játszódnak.

A tisztaszobában még most is, amikor már húsz évre voltunk az ominózus Petőfi-kötet beszerzésétől, ott lógott a falon a festmény, melyen a vízen járó Jézus megingott hitű tanítványa felé nyújtja kezét a viharos tengeren. Ezt a festményt nagyon sokat néztem, és többször elmeséltem Nagyanyámmal a történetet. Máig hallom, ahogy ott ülünk öcsémmel, figyeljük a Mama hangját, ahogy olvassa „...látá őket, amint vesződnek az evezéssel; mert a szél szembe fú vala velök; és az éj negyedik szakában hozzájuk méne a tengeren járva [...] azok pedig látván őt a tengeren jární, kísértetnek vélték, és felkiáltának [...] De ő azonnal megszólítá őket és monda nékik: Bizzatok; én vagyok, ne féljete.”² – A festményen pedig konkrétan az a jelenet van, amikor Péter így szól erre: „Uram, ha te vagy, parancsolj, hogy hozzád mehessenek a vizeken. Ő pedig monda: Jövel! És Péter kiszállván a hajóból, jár vala a vizeken, hogy Jézushoz menjen. De látva a nagy szelet, megremüle; mondván: Uram, tarts meg engem!”³ – és itt, bár még semmit sem tudtunk egy sokkal régebbi történetről, melyben nagyapám elvesztette testvérét, a nagyanyám hangja megremegett. Mi kértük, folytassa! Hiszen a festményen is csak azt láttuk, hogy Péter derékig merül a háborgó tengerben. Vajon mi történt? Megfulladt? Vajon Jézus segített neki? Mit mondott? Ilyeneket kérdeztünk én tíz, öcsém pedig öt évesen ott a tisztaszobában. Húsz évre rá pedig nagyapám ült ugyanott mellettem, én bekapcsoltam a diktafont, bort töltöttem, s most ő kérdezte: „Muszáj róla beszélni?”

Huszonkét éves volt akkor nagyapám, Szűcs László, testvére pedig, Szűcs Ferenc, éppen egy évvel idősebb. Érett, okos és tehetséges fiú volt bátyja, építész mérnöknek készült, a katonaságnál rajzolt, kiemelkedő elismerésnek számított, hogy ilyen fiatalon dolgozhatott a Tihanyi Asztrofizikai Observatórium előkészületein is, ami majd csak 1955-ben nyitott meg. Szerette az asztrofizikát, az irodalmat, a zenét, a táncot, de különösen megszerette a tihanyi időszak alatt azt a bizonyos Erzsikét, akit ott közben megismert. A Papa akkor még táncolt, a győri néptánc csoportban, testvére pedig elkísérte ezekre a fellépésekre, egy ilyen fellépés után ugrottak le a Balatonra. A Balaton szebben ragyogott, mint valaha, 1954. május 30-án, vasárnap, s a szerteáradó azúros fényben senki sem gondolhatott arra, hogy hamarosan valami rettenetes történik. A vasútállomáson még nevetve szállt le a két testvér, s a fiatalabb felvetette:

- Te, Feri, menjünk gyalog!
- Nem. – mondta, ő nem. Ő hajóval megy.
- De ráérünk, csak másfél óra múlva jön.
- Addig írunk leveleket vagy képeslapokat.

- Jól van. Nekem is van, kinek írjak. – mondta büszkén nagyapám, hiszen bár nagyon szerette bátyját, de azért testvérek között is megesik a finom szurkálódás, különösen, ha nőkről van szó. Mert természetesen a leveleket és képeslapokat, egy-két kivételtől eltekintve, mind nőknek írták. Huszonkét és huszonhárom éves fiúk voltak ekkor.

Megírták a lapokat, leérték a partra, ahová késve futott be a Pajtás nevű hajó. Eleve imbohyogva érkezett Siófokról. A kiszállás után száz utasból tizennégyen maradtak a fedélzeten, majd 178 utas és hat fő személyzet várta az indulást. A létszámot Gerván Gyula matróz ellenőrizte és jelentette a kapitánynak Heisz Pálnak. Heisz Pál kapitány élete – mint oly sokaké – ezen a fényes,

2 Márk 6: 45-52 és János 6:16-21

3 Máté 14:28-30

ragyogó, utolsó májusi napon tört örökre ketté. Előző este is ugratták még a kocsmába, hogy a Pajtás olyan, mintha mindig részeg lenne, ne fusson ki vele, mert életveszélyes, de hát tudta ő jól. Többször jelentette a feletteseinek, hogy a hajó bizonytalan, nehezen kormányozható. Ennek oka az volt, hogy a Pajtás eredetileg egy dunai átkelő hajónak épült Budapestre, csak hogy a második világháború alatt elsüllyedt. A háború után kiemelték és átalakították, és a pár éve elkészült Sió-csatornán a Balatonra küldték. Ugyanis a Balaton-parti magánvillákat államosították és elképesztő emberáradat özönlött le a tóra. Ezek voltak az első tömeges nyarak a parton. A megnövekedett közönség hatalmas hajóforgalmat teremtett, különösen Tihany-Balatonfüred-Siófok között, amit ezekkel az átalakított folyami hajókkal próbáltak megoldani a tavon. A „felsőbb utasítás” az volt, hogy a Pajtásnak ki kell futnia, a rendszer jól, sőt hibátlanul működik. Ne felejtjük, 1954-et írtunk. Nagy Imre első kormányát eddig a májusig akadályozta Rákosi és holdudvara, hogy feltárják a korábban elkövetett törvénytelenégeket, egy hónapra rá volt az ominózus – és a magyarok számára felejthetetlen – világbajnokság Németországban, nem sokkal később mosta el a folyó Révfalut (Győr Abdához közel eső részét), és egyáltalán nem mellékes, hogy abban az évben ismerkedett meg Szilveszterkor nagyapám nagyanyámmal. Az ő szerelmük ugyanis túlélte a kommunizmust, a magyar foci tragédiáját, árvizeket, 1956-ot, rendszerváltást, rendszertelenséget és rendszervisszaváltást, vakságot és szívműtétet egyaránt. Minderről persze, akkor még Szücs László és Ferenc semmit sem tudhatott. Nem hinném, hogy érdekelte őket Nagy Imre kormánya, de még a foci se különösebben, elsősorban Erzsikéhez akartak eljutni Tihanyba, és alighanem ez tűnt a leghelyesebbnek. A baj csak az volt, hogy lehet, tényleg gyalog kellett volna menni. Sorsunk azonban meg van írva, talán csak minőségén változtat azon nagy kincsünk: a szabad akarat.

Teli volt tehát már jócskán a hajó, midőn a két testvér odaért, de a jegyük már megvolt, mivel természetesen több jegyet adtak el, mint ahányan a hajóra kényelmesen felfértek volna, úgyhogy a beakasztott lánc sem akadályozta őket, egyszerűen átugrottak a hajóra.

– Vigyázz, bele ne ess! – kiáltotta nagyapám bátyja öccsének, s mivel a hajó nagyon imbolygott, nagyapám erősen megmarkolta a korlátot. A vitorlásverseny startpisztolya eldőrdült, s rengeteg apró hajó indult meg a másik irányból is. Gyönyörű, ragyogó idő volt, 1954. május 30-án 11 óra 45 perckor, amikor a Pajtás kifutott a balatonfüredi kikötőből.

Ekkor hirtelen és egyszerre minden megfordult. Nagyapám pedig csak annyit mondott, miközben felhajtottuk a bort és ő erről beszélt, hogy „...de én nem tudok semmit, nem értek semmit, hanem csak úgy érzem: itt a víz.”

A hajó, alighogy kifutott, ötven méterre a parttól rajta közel kétszáz emberrel felborult, nagyapám pedig ott markolta, ahol és amilyen erősen tudta a korlátot, miközben a víz mindent ellepett. A tragédia pillanatában nem sikoltott senki. A halál csendben jó felénk, puha léptekkel, mint az elfelejtett álmokban sétáló árnyak.

„»Ereszd el a korlátot! Engedd el!« – mondta valaki.” – mesélte remegő hangon nagyapám, akit még ily sok évvel később is megrázott, hogy mindezt el kell mesélni, és szinte újra átélte. Ki mondta? – kérdeztem. „Nem tudom...” – válaszolta – „...egy hang. Talán a bátyám. Eleresztettem. A víz húzott lefele, nem volt ott senki, senki más, mégis hallottam, hogy valaki mondja: »Úszszál!«” – Ki mondta? – kérdeztem újra. „...ugyanaz a hang. Nem tudom. Úsztam, aztán megint azt mondta a hang: »Nem egyedül jöttél! Fordulj vissza!« Visszafordultam, és akkor már odaértek a hajók, és mentették az embereket, kétségbeesés volt, sikoltozás. Hirtelen nagy gőz szakadt fel a víz alól, mint később megtudtam, a velem egyidős fűtő, a hajó gépházában utolsó erejéből ma-

gára nyitotta a kazán vész-szelepét, így életét áldozta mindannyiunkért, hiszen az egész hajó felrobbanhatott volna. Kihúztak egy kis hajóba, és felvittek a Szívkórházhoz. Leültettek. Adtak egy injekciót. Ittam egy pohár vizet. Aztán adtak még egyet. Egy orvos ült velem szemben, ő szólított meg: »Idefigyeljen, most már megpihent, beszélhetünk. Van a vonat, az balesetet szenved, kiborulnak az emberek a vagonokból. Van, aki magához tér, van, aki nem.« – akkor kaptam észbe.” Nagypám hazautazott, elsírta magát, amikor szülei elé állt, s azok azt kérdezték: „Mi újság? Már meg is fordultatok? Hol a testvéred?”

Másnap kocsit szereztek és lementek a testéért, de csak az előző nap írt képeslapokat találtak meg a parton. Addigra már mindent a honvédség intézett. És az állambiztonság. Miközben a Papa átélte élete legnagyobb tragédiáját az ÁVH legfőbb gondja nem az volt, hogy embereket mentsem, hanem hogy kitépjék a parton állók kezéből a fényképezőgépeket, s azokból kiszedjék a filmet, lefoglalják a telefonközpontot. Elike, a balatonfüredi postán működő telefonközpont akkori kezelője így emlékezett arra a napra: „...délután egyre mentem a munkahelyemre, helyemet elfoglalva beültettek mögém egy ÁVO-s tisztet, hogy le ne hallgassam a beszélgetéseket. Nem tudta, hogyan működik a telefonközpont, ezért mindent hallottam. A közlekedési miniszter durván szidta a mentést szervezőket. A halottak számáról nem szabadott beszélni. Később sem.” A tragédiáról rövid és elbújtatott hír jelent meg, a *Szabad Nép* 1954. június 4-i számában, aztán harminc évig semmi. Ebben a hírben azt állították, hogy 12 ember halt meg, miközben 23, továbbá nem néhány kisebb sérülés történt, hanem 50, amelyek közül több komolyabb is volt.

Különös véletlen, hogy éppen ezen a napon, vagyis a Pajtás elsüllyedésének napján, melynek oka gondatlanság, mohóság, kapkodás és nem kis figyelmetlenség volt, szóval ezen a napon fejeződik be az egy héten át tartott kongresszus, melyet a Magyar Dolgozók Pártja rendezett, s melyen a régi-új vezért választják újra meg, mindenki hatalmas örömeire gondolom, Rákosi Máttyás „elvtárs-pajtást”.

Minderről nagypám nem sokat tudhatott, és nem is hiszem, hogy számított neki bármi, amikor saját testvérét kellett kíséreni utolsó útjára. A temetés éjszakáján aztán megjelent neki a bátyja, aki kijött felé a temetőből és azt mondta neki, hogy „Addig nem megyek vissza, amíg nem szakít velem az a lány!” – Így hát újra útra kelt, lement Tihanyba, immár gyalog, fel egészen Erzsikéhez, akinek elmondta az egészet, és megkérte, hogy szakítson a bátyjával.

Ez a nagypám egyik és talán legmegrázóbb története, aki a bátyja után nevezte el Ferencnek fiát, s akinek a fia után lett Ferenc az én öcsém is. A bort megittuk a tisztaszobában, még egy pillantást vettem a festményre a falon, majd elbúcsúztam, ők körbecsókoltak, és én újra útra keltem. E történetet sokféleképpen fel lehetne dolgozni, én mégis úgy láttam jónak, hogy leírom, ahogy nekem elmesélték. Talán azért, mert bízom benne, hogy akik elolvassák, megértik, hogy egy társadalomban a rossz politikai rendszer a mélyig hatol, velejéig ront mindent. A felsőbb utasítás nem mindig helyes, sőt, bizonyos esetekben végzetes lehet. A minőség és a tudás életet menthet. Még így is, mekkora szerencse vagy isteni kegyelem, kinek-kinek a megfelelő aláhúzó, hogy a Pajtás a parttól nem messze, egy vitorlásverseny közelében borult fel, s hogy a fűtőnek volt annyi lélekjelenléte a borulás után, hogy magára nyitotta a kazánt, megelőzve ezzel a robbanást, amibe mindenki belehalt volna a környéken. De azért letagadni egy ilyen tragédiát, befolyásolni a médiát, csak azért, mert a vezér országában minden nagyszerű és szép, és éppen ezért ő az, akit újra megválasztottuk, az rettenetes. Nem rettenetesebb azonban, mint ilyen fiatalon egy testvér elvesztése, amit nem pótolhat semmi. Még ez az írás sem, csupán csak annyit tehet, hogy emlékezetben tartja mi is történt pontosan hatvan éve a Pajtással.

A párhuzamosság szédülete

Konferencia Nádas Péter *Párhuzamos történetek* című regényének fordítóival

Balatonfüred, 2014. szeptember 28–29.

Hotel Silver Resort konferenciaterme, Zákonyi F. sétány 4.

2014. szeptember 28., vasárnap

2014. szeptember 29., hétfő

Moderátor: Szolláth Dávid

Moderátor: Szolláth Dávid

10.00

Köszöntőt mond Rácz Péter
Xenia Detoni a horvát fordításról
Yu Zemin a készülő kínai fordításról
Bodor Péter: Tranzakció és halhatatlanság

Kávészünet

11.30

Christina Viragh a német fordításról
Kari Kemény a norvég fordításról (1)

13.00

Ebédészünet

15.00

Maria Ortman a svéd fordításról
Adán Kovacsics a készülő spanyol fordításról
Radics Viktória: Hogyan van jelen a történelem és más szenvedések a regényben?

Kávészünet

Anamaria Pop a készülő román fordításról
Ove Lund a norvég fordításról (2)

18.00

Látogatás a Fordítóházban

Támogatók:

Média:

Szeptember végén Nádas Péter *Párhuzamos történetek* című regényének fordítóit hívta meg egy konferenciára a Magyar Fordítóház Alapítvány. Célunk az volt, hogy cseréljék ki tapasztalataikat, amelyeket ennek a monumentális műnek a fordítása során szereztek. A vendégek fele már a kész és megjelent fordításról beszélt, másik részük meg a most készülő munkájáról. Mindenki másképp szólt a fordításról, más példákat hozott, másképp közelítette meg a feladatát. Előadásai sokfélesége viszont élénk és színes másfél napot eredményezett. Ráadásul magyarul beszélt mindenki, a kínai, a román, a szlovén, a német, a francia és a többiek is. Ezen túlmenően három magyar előadó kevésbé irodalmi, mint inkább filozófiai, pszichológiai és történelmi szempontok szerint tárgyalta a regényt. A kétnapos konferencia záró eseményeként beszélgetés hangzott el az íróval, aki legújabb művéből olvasott fel. A hallgatóságból valaki így összegezte élményét: „A konferencián Nádast olvasó nézőként vettem részt, s megfogott a rendezvény otthonossága, a rendezők, fordítók és irodalmárok közvetlensége s egy váratlan dolog: az elemi kíváncsiság.”

Rácz Péter

Kemény Kari Erzsébet

NÁDASBAN FÜREDNI, SIKLÓVAL

Sosem könnyű fordítani, bármilyen „könnyűnek” tűnik a szöveg, s bármit mondanak azok, akik nem értenek hozzá. Ha valaki (s már többször hallottam) azt mondja, hogy „ja, meg egy kicsit fordítani is szeretnék”, én magamban szép csendesen nevetek, nem szólok bele, mert az illető úgysem értene, miről van szó. Vagy: „Na, fordítgatsz?” Mire én: „Nem fordítgatok, *fordítok*, ebből élek.” Azt is mondhatnám, hogy: „Na, mérnökösködsz?” Vagy: „Ja, még mindig orvoskodsz?” Egyszer valaki (egy norvég férfi) nagyon meg akart sérteni (nem sikerült), kijelentve hogy a fordítás micsoda nyuszióság. Mire én, álnaívan ránézve: „Te tudsz ógörögül?” Persze hogy nem tud. „Akkor hogyan tudod olvasni a Bibliát?” Sokan azt hiszik, hogy a fordító tulajdonképpen regényt szeretne írni, csak nem sikerül, úgyhogy ezek szerint némi másodrangú író lett belőle. Lehet, hogy van ilyen állat, de én nem az vagyok, mert tudom, hogy a fordítás más, mint az írás, bár a fordítás is írás, csak másképpen. Van, aki azt hiszi, hogy elég valamilyen nyelvet tudni, s akkor az emberből rögtön fordító lesz. Nem igaz.

Na, elég a közismert (?) magyar szószaporításból. Először azért hozzáfűzöm, hogy nagyon más például angolból, meg pláne dánból meg svédből (ami szerintem teljesen szükségtelen, mivel a norvég közönség mindig szerette, mondjuk a svéd tv-t) norvégra fordítani, mert ún. hamis barátok vannak, szóval hasonló szavaknak különböző értelme van a különböző nyelveken, mint magyarból norvégra fordítani. Angolból norvégra fordítani azért érdemes, mert, bár a norvégok elég jól tudnak angolul, nem tudják annyira jól, mint ahogy képzelik. A magyarral „minden másképpen van”, mivel a mondatképzés/mondatrendszer annyira más, hogy az embernek (nekem) szinte a feje tetejére kell állni, hogy valami összefüggőt, érthetőt, remélhetőleg elegánsat összerakjon. Ezt én nyelvi akrobatikának nevezem, s ilyesfajta akrobatikára gyakran szükségem volt, amíg Nádas Péter *Párhuzamos történeteket* fordítottam, bár csak két kötetet az összesen háromból.

Először is elolvastam a három kötetet, nem egészen véletlenül a füredi Fordítóházban; láttam, hogy baj lesz, szóval, hogy ez igazán nem lesz könnyű feladat. Aztán, szokásom szerint, hamarosan felvettem a kapcsolatot az íróval. Ez nekem igen fontos, ha lehet. Spiritizmussal nem foglalkozom. Néhányszor fel is hívtam Nádas Pétert, mert szeretek egy hangot hallani, valahogy segít a munkámban, legalább azt képzelem. Maileztünk is; Nádas nem mindig arra válaszolt, amit kérdeztem, de mindig hosszan, kedvesen és nekem tanulságosan. Azért más szakértőtől is tanácsot kellett kérnem, pl. ami olyan különböző dolgokat, mint a rendőrség munkáját, az építészet meg a textileket illeti. Ilyesmiket mindig meg lehet oldani, viszont jóval nehezebb dolgom volt a hosszú mondatokkal, belevéve az alárendelt, mellérendeltekkel, amelyekből bőven van a *Párhuzamosokban*. A norvég nem igazán simulékony nyelv; az is baj, hogy a norvégek inkább a rövid mondatokat kedvelik. Nem tudom, hogy ezt Snorri Sturlasontól vagy Ernest Hemingwaytól, esetleg valaki mástól tanulták/örökölték.

Nem adok külön példát, de nyugodtan mondhatom, hogy Nádasnál gyakran előfordul például a „mintha” és a „mint aki”. Ezt nem mindig egyszerű norvégra lefordítani, mivel a (norvég) nyelv miatt elég egyhangú s ügyetlen lenne az egész, ha az ember (én) nem talál ki valami mást. Igyekeztem megoldani.

A Nagy Ő: Mivel magyarul a személyes névmás nem különböztet férfi és nő között (ami nem azt jelenti, hogy a magyar nők gyakorlatilag egyenjogúak), harmadik személy egyes számban nem mindig világos hogy kiről van szó, azért sem, mert a névmás úgymond be van építve az igébe. Ez pl. spanyolul is így van; csak akkor használjuk a személyes névmást, ha külön ki akarjuk emelni. Ezt én csináltam, nem te, vagy bárki más. Ez nem különösen Nádas szövegére vonatkozik, de a hosszú részekben, ahol Ágost és Gyöngyvér kettésben szerepel, nem tudtam mindig biztosan, kiről van szó, ki mit művelt. Horváti Eszter kontrollszerkesztőm is úgy volt velem, de mégsem hinném, hogy a fordításban nagyobb baj lett emiatt. Amíg közösek, amúgy is mintha összemósódna a kettő. Tantra yoga! vagy legalább valami olyasmivel próbálkoznak.

Magyarból norvégra fordítás közben a fentiekre vigyázni kell, mert magyarul gyakran úgy írják, hogy „a férfi” ezt vagy azt csinálta, „a nő” pedig valami mást, vagy esetleg az illető nevét használják. Norvégul ilyen esetben természetesebb a személyes névmást, „han”-t (férfi) vagy „hun”-t használni, mert egyébként furcsa volna norvégul ez a sok „férfi” meg „nő”.

Az „illat”-tal is bajom volt. A „szag” jó vagy rossz lehet, szóval eleve semleges, a „bűz” egyértelműen undorító, az illatot én viszont mindig valami kellemesnek gondoltam/éreztem/szagoltam. Nádasnál (szerintem) nem mindig kellemes az „illat”; aztán eszembe jutott valami, amit egy ismerősömnek a kisfia egyszer kijelentett egy illatszerboltban: „Anyu, itt kakiszag van.” Ez persze anekdotikus, de mivel nem vagyok kimondottan akadémikus típus, az ilyen kis emlékek gyakran segítenek.

Nádas szövege semmiképp sem mondható könnyűnek, de szerencsére vannak fekete/akasztófa-humoros részei, amelyek a sok nehézség közt tiszta nyaralás (esetleg telelés) volt.

Talán illene valamit a homoszexualitásról írni, mi történt a parkokban, az aluljárókban, a földalatti vécékben. Norvégiában férfiak közt tilos volt a közösülés 1972-ig. A nőkkel nem nagyon törődtek, de tény az, hogy titkos klubok voltak, nőknek meg férfiaknak. Itt is féltek (még mindig van, aki fél, sajnós), de nem hiszem, hogy össze lehetne hasonlítani a magyarországi helyzettel. Norvégiában azt mondják, hogy valaki „homofil”, esetleg „bifil”, vagy „leszbikus”. Nem tudom, miért kell így különböztetni a nőket a férfiaktól. Én következetesen azt mondom, hogy „homoszexuális”, mert ezek szerint én is „homofil” vagyok, szóval nőket is szeretek, a szexualitásom viszont tök hetero. Ez a „homofil” nyilván valamilyen eufémizmus; a „homofilok” nem is foglalkoz-

nak ezzel a gusztustalan szexszel. Azt hiszem, a mai norvégok nem is tudják elképzelni, hogy az emberek Magyarországon akkoriban mennyire féltek, s most nem csak a „melegekre” gondolok.

Lábjegyzetet ritkán használok; viszont néha egy kicsit „segítem” a norvég olvasót, lehetőleg (majdnem) észrevétlenül. Manapság, ha valaki nagyon kíváncsi, tudtommal szinte bármit meg is találhat a hálózaton. Hadd dolgozzon egy kicsit az olvasó is.

Én már évek óta próbáltam megbeszélni a fordítókollegáimmal, hogy mi történik velük lelkiileg, amikor fordítanak, de elég nagy meglepetésemre ez állítólag a kutyát sem érdekli. Engem viszont igen, mert komoly művet fordítani lelkiileg megvisel; persze túlérzékeny vagyok, ezzel már gyerekkorom óta vádoltak. Mintha (!) beköltöznék egy házba, egy ismeretlen hazába, amelyben nap mint nap tartózkodnom, élnem kell, s amely egyre ismerősebb lesz. Óvatosan kell lépnem, mert az író szolgálja, sőt néha rabszolgája vagyok. Ez gyakran fájdalmas, mert annyira beleélem magam abba, amit az író írt; ugyanakkor profi módon kell bánnom a nyelvvel, a mindenfajta kihívással. Közelség meg távolság, egyszerre.

A norvégiai recepcióról annyit mondhatok, hogy személyesen csupa kedvező kritikát olvastam, még az is előfordult, hogy kiemelték a fordítást, ami nem magától értetődő. A hibakeresők, vagy, ahogy én nevezem őket: „a piros ceruzák”, azért szeretnek apróságokra lecsapni. Elég bosszantó, ha az ember rengeteget dolgozott valamin, de hát ezt állítólag meg kell szokni. Én sosem fogom megszokni. Inkább azt mondanám: „Bámulatos, hogy Nádas Péter milyen jól ír norvégul.”

Én a fordítást *csinálom*, gyakran ösztönösen; nekem nehéz beszélni róla, pláne a nem hozzáértőkhöz. Aztán vannak az ún. transzlatológusok, akik egész életükön át egy sort sem fordítottak. Ilyenektől én se nem tudok, se nem akarok tanulni, bár aránylag tanulékony vagyok.

Mielőtt befejezem, azt szeretném mondani, hogy mennyire fontos egy érzékeny, művelt, megértő kontrollszerkesztő. Ha az ember magyarból fordít, nem olyan egyszerű olyasvalakit találni. De ha sikerül: aranybánya.

Yu Zemin

**...ÉPPEN EZÉRT ÉLVEZEM,
ÉS ÉPPEN EZÉRT SZENVEDEK**

A Párhuzamos történetek kínai fordításának nehézségeiről

1. Ez igazán GAO-DA-QUAN!

Idén nyáron hazautaztam Kínába, s Pekingben találkoztam a kínai kiadó szerkesztőjével. Meséltem neki, hogy Balatonfüreden lesz egy fórum, amelyen tizenegynéhány műfordító fog részt venni, és csak a *Párhuzamos történetekről* fogunk beszélni. A szerkesztőm nagyon csodálkozott, és így reagált, azt mondta: ez igazán GAO-DA-QUAN (高大全).

Vajon mit jelent GAO-DA-QUAN kínaiul?

A GAO-DA-QUAN eredetileg egy regényhős neve. Egy, a kínai kulturális forradalom idején népszerű regény főhősének neve. Egy szocialista paraszt, a kommunista párt tagjának példaképe. A kínai kifejezés, GAO-DA-QUAN szó szerint ezt jelenti: Magas (高), Nagyszerű (大) és Mindentudó (全). Később a GAO-DA-QUAN, ez a három kínai jel egy irodalmi fogalomává vált, és arra utal, hogy a szocialista irodalmi művek főhőseinek mind Magasnak, Nagyszerűnek és Mindentudónak kell lenniük.

Mostanában, megint egyre gyakrabban használjuk ezt a három szavas kifejezést, GAO-DA-QUAN, de ma már más jelentése van. Például rendezvényt szoktunk így jellemezni. Tehát magas színvonalú, nagyszabású és mindenre kiterjedő. Gondolom, a szerkesztőnek igaza van, hiszen ez a fórum a világon is egyedülálló, hogy ennyi műfordító leül együtt és egy könyvről beszélgetnek. Amikor Nadas úrral leveleztünk, ő is mondta, hogy jó lenne, ha egyszerre találkozhatna az összes fordítóval. Most itt az alkalom, és ez Péternek köszönhető.

Én gondolom, GAO-DA-QUAN nem csak a mai rendezvényre érvényes, hanem Nadas könyve maga is GAO-DA-QUAN. Tehát valóban magas színvonalú, nagyszabású és minden témát érint. Ugyanakkor fordítóként, éppen ezért élvezem, és éppen ezért szenvedek.

2. Idő szűkében...

Nem tudom, más fordítónak hogy megy a munka, hogy mindenki először elolvasta-e a 3 kötetet, s utána kezdte el a fordítást. Nyilván ez a legszakoszerűbb és legreálisabb, de sajnos nekem erre nem volt lehetőségem, mert a kiadó összesen 3 évet adott nekem, és ráadásul külön kötetenként tervezik kiadni, tehát évente egy kötetet. Pedig, a műfordítási munkám mellett még dolgoznom kell a kenyérért, a saját könyvemet is írnom kell. Így egyáltalán nem tudtam sorról-sorra végigolvasni a munka elkezdése előtt. Csak gyorsan végiglapoztam fejezetről-fejezetre, hogy nagyjából tudjam, ez a könyv miről szól.

De mivel ez nem egy hagyományos regény, sőt, Nadas éppen antihagyományos eszközöket használ, ezért az ilyen gyors átlapozással nem lehet tisztán látni minden kérdést. Úgy hallottam, van olyan kritikus, aki csak azután tudott tollat fogni, miután háromszor végigolvasta a regényt. Természetesen én körbekérdeztem a barátaimat, hogy aki olvasta, meséljen róla valamit, ő hogyan értelmezi. De ugyanaz a jelenet talán különbözőképpen értelmezhető. Hiszen ebben a könyvben annyira bonyolultak az eseményfűzés és a szereplők kapcsolatai. Ez is megnehezítette a munkámat.

Ezért nagyon figyelmesen kell dolgoznom, hogy pontos legyen a fordítás, és minden kapcsolatot előre nagyon tisztán kell látnom. Most már elkezdtem a második kötetet fordítani.

Szerencsére Nadas úr ebben nagyon türelmes volt, és majdnem minden kapcsolatot előre letisztáztam vele. És néhány jó barátom is sokat segített nekem. A Wikipédián is van egy elemzés a *Párhuzamos történetekről*. Ez is segített. Persze így sem derült ki minden, pl., hogy kinek a holttestét találták meg a parkban, és ki az a 3 gyerek, aki megölte az őt Döhringet. Az első kötetben az ifjú Döhring álma nagyon megbonyolította a helyzetet – persze ez volt az író szándéka. S ami álomban történik, azt úgysem lehet valódi eseményként értelmezni, és az nem is befolyásolja a fordítás pontosságát. De most már nagyon szeretném tudni, hogy ki hogy sejtette vagy értelmezte ezeket a homályos pontokat és figurákat.

3. A rokoni szálak megjelölése

Nekem igazából a nehézséget a rokoni szálak megjelölése jelenti. A kínai nyelv sajátossága, hogy pontosan kell jelölni minden rokonságot, pl. hogy a „nagynéni”, „nagybácsi”, „nagymama”, „nagyapapa” apai vagy anyai ágon rokona, illetve hogy idősebb vagy fiatalabb, mint az apa vagy az anya?

Például az író a könyvben többször emleget „nagynéni”-t. Ez magyarul igen egyszerű, de kínaiul egyáltalán nem az. Ugyanis nekem tudnom kell, hogy a hölgy melyik ágon rokon. Továbbá az apának vagy anyának édestestvére vagy unokatestvére-e. Illetve hogy a húga vagy a nővére. Tehát kínaiul a szó, „nagynéni” nem létezik. Illetve mégis, azonban több mint 10 kifejezés közül kell választanunk: 姨妈, 姑妈, 婶子, 舅妈, 表婶, 表舅妈, 堂婶, 堂舅妈, 大姨, 小姨, 大姑, 小姑, 大舅妈, 小舅妈, 大表姨, 二表姨, 大表姑, 二表姑, 大表婶, 二表婶...

A könyvben többször előfordult az „unokatestvér”. Azt mondhatjuk, hogy ez a szó sem létezik a kínaiiban. Illetve pontosan tudni kell, hogy az illető melyik ágú rokon, fiatalabb vagy idősebb, illetve hogy férfi vagy nő: 表姐, 表妹, 表哥, 表弟, 堂姐, 堂妹, 堂哥, 堂弟. Az „ikertestvér” esetében ugyanígy világosan kell írni: 孪生兄弟, 孪生姐妹, 孪生姐弟, 孪生兄妹. Nem lehet úgy fordítani, hogy „van egy ikertestvérem”. Szerencsére Nadas úr mindent előre pontosan elmagyarázott nekem a levelében.

Még azt is, amikor egyik kérdésemben félregépeltem. Azt akartam ugyanis megkérdezni,

hogy ki Ágost „svájci bácsikája”? Én mégis a „svájci báty” felől kérdeztem – ugyanis félregépeltem, s Nádas majdnem egy oldalon keresztül magyarázta, hogy mit is jelent nálunk a bácsika. El tudom képzelni, hogy mennyire mérges lehetett e miatt az idióta kérdés miatt, de mégis nagyon türelmesen és udvariasan válaszolt nekem.

4. A harmadik személyes névmás és a tárgyas birtokviszony megjelölése

A második nehézséget a harmadik személyes névmás és a tárgyas birtokviszony megjelölése jelentti (she, he, her, his/他, 她, 他的, 她的). Gondolom, a magyar olvasónak is néha homályos, de ha egy mondat annyira nem befolyásolja a tartalmat, akkor az olvasó átsiklik felette, s nem foglalkozik azzal, hogy pontosítsa. A fordítónak viszont minden mondatban világosan kell tudni, hogy kiről van szó vagy kié az adott dolog. Így egy egyszerűnek tűnő mondat nem is olyan egyszerű számomra. Mert így nyelvtanilag nem lehet lefordítani, csak logikus átgondolás után lehet dönteni vagy következtetni. Szóval ez egy nagy feladat.

Megvettem az angol fordítást. Hallottam, hogy a fordító nagyon gyakorlott és ügyes. Különb. Nádas is ajánlotta és elküldte nekem a zsebkönyvét is. A fordításkor szinte minden mondatot összehasonlítottam, így nagyon sokat segített nekem a gondolkodásban és az értelmezésben. Közben persze azt is megfigyeltem, hogy más fordító is biztos sokat küszködött ezzel a kérdéssel.

Pl. az első kötetben található egy ilyen mondat a 273. oldalon:

„Ha nem tudott újra elaludni, akkor Erna asszony meggyújtotta a lámpáját, olvasott, gyakran hajnalig. De nem volt hét, amikor ne próbálta volna meggyőzni a fiát, hogy költözzenek el.”

Végül is Erna asszony kapcsolja fel kinek a lámpáját? A saját lámpáját, vagy a férje lámpáját? Illetve ki nem tud aludni? Mert utána ez hatással van a következő dologra, azaz hogy ki akarja rábeszélni Ákost, hogy költözzön ki a házból? És miért? Belenéztem az angol fordításba, de nagyon elbizonytalanodtam, s meg is kérdeztem efelől Nádast.

Nádas úr erre azt válaszolta, hogy Erna asszony kapcsolja fel a saját lámpáját, s ő nem tud aludni. Itt semmi köze nincs a férjéhez... Nádas úr így írt nekem e-mailben (mérgesen, gondolom): „Maga itt valamit következetesen félreért, de nem tudom megállapítani, hogy mit. Erna férje szellemileg elsötétedett. Őt ott hagytuk, hogy üldögéljen az ebédlőben...”

Hát, én pedig itt elakadtam. Tehát szerintem, nekünk fordítóknak sokszor nem olyan egyszerű, mint az író gondolja. Mert pl. az angolban így fordította:

„When he couldn't fall asleep again, Lady Erna would turn on his light and he would read [...] he'd trying to convince his son that they should move out of this apartment...”

Az angolban a férje nem tud aludni, s Erna asszony kapcsolja fel a férje lámpáját. Majd a férj akarja rábeszélni a fiát a kiköltözésre.

Szóval a fordítás során többször volt ilyen kérdés, amelyben döntenem kellett. Vagyis gondolom, döntenünk kellett. Ezt nem azért mondom, hogy a kollégám munkáját piszkáljam, hiszen az nagyon jó fordítás, és nagyon sokat segített nekem, és megkönnyítette az én munkámat. Csak azt akarom mondani ezzel, hogy látom, hogy ez a mi, fordítók közös nehézsége. Tehát a fordítás során erre nagyon kell figyelni.

Tudom, hogy az író néha szándékosan homályosít, de ezt csakis a magyar nyelv sajátosságai miatt teheti meg. A kínaiiban azonban a legtöbb esetben pontosan meg kell jelölni a személyes névmást. Persze én is igyekeztem megőrizni a homályosságot, ahol lehet, pl. tárgyatlan igét néha lehet alany nélkül is használni – a tárgyas igével azonban nem lehet így játszani, ott világosan meg kell jelölni a személyes névmást, illetve a nemét.

5. Közvetett mondat, közvetlen mondat és az író elbeszélése

A harmadik nehézség, gyakran előforduló nehézség számomra a közvetett vagy közvetlen mondat. Néha nehéz volt felismerni, hogy közvetett mondatról vagy az író elbeszéléséről van szó. Kínai fordításban ugyanis e három között különbséget teszünk.

6. Hosszú mondatok

A hosszú mondat a magyar nyelv egyik különleges sajátossága. Nemcsak Nádas könyvében, hanem Kertész, Krasznahorkai, vagy Bartis műveiben is gyakran előfordul. Amikor fordítottam *Az angol lobogót*, az első oldalon már találkoztam eggyel, ez a mondat pedig majdnem egy oldal hosszú. Egy egész nap dolgoztam rajta. Az érdekes, hogy amikor befejeztem a fordítást, szinte elsajátítottam Kertész stílusát. Írtam hozzá előszót, s szándékosan olyan hosszú mondatokat kreáltam, „magyar stílusban”, amelyeket egy kínai gondolkodású író nehezen tud megfogalmazni. Sűrű, tömény, gördülékeny az ilyen mondat, s a szerkesztőm is csodálkozott, az előszót olvasván, mintha maga Kertész írta volna őket. Szóval, a hosszú magyar mondat nehezen fordítható, de lefordítható.

A kínai nyelv általában nem alkalmas hosszú mondatok alkotására, hasonlóan az angolhoz. Egy főmondat nem nagyon bír el túl sok mellékmondatot. Így a fordításban különböző irodalmi eszközöket kell használni. Pl. a mondatok ritmus vagy rím szerint kapcsolódnak egymáshoz. S ha a nyelvtan engedi, a mellékmondatba bonyolítok másik mellékmondatot... Szükség esetén pedig különböző írásjeleket használok. Az így kínaira fordított mondatnak pedig sajátos stílusa lesz, amely ezáltal gazdagítja a kínai irodalmi nyelvet. Ez is egy oka annak, hogy sok kínai író szeret jól fordított műveket olvasni, ilyenkor ugyanis nem csak a tartalmából, a stílusából, hanem a nyelvből is táplálkozhat. Ezért is szeretem a műfordítást.

Nemrég részt vehettem a Qinghai Nemzetközi Költőtálalkozón. Shu Cai, kínai költő és kiváló műfordító szerint nem létezik világirodalom, csak fordított irodalom – talán igaza van...

7. Sok lábjegyzet

A negyedik dolog, hogy a kínai olvasó számára sok lábjegyzetet kell írni. Hiszen a kínai olvasó nemigen ismeri a kelet-európai történelmet. Pl. hogy az első kötetben a Duna-part, illetve a Szt. István tér s a Majestic villa miről ismert a második világháborúban, vagy éppen, hogy a Margitsziget hol fekszik, sőt, azt is el kell magyaráznom a kínai olvasóknak, hogy Buda és Pest egy városnak két része, közöttük folyik a Duna... Emlékszem, amikor fordítottam Kertész Imre naplóját, a *Valaki mást*, a könyv első mondatában említi Budát. Később, mivel a szerkesztőm nem tudta, hogy Buda és Pest két városrész, kijavította Budát (布达) Budapestre (布达佩斯), mert azt hitte, elgépeltem. (Beijinget nem lehet szétbontani, nem lehet úgy írni, hogy „Én lakom Bei-ben vagy dogozom Jing-ben”.)

Történelmi tényekhez is kellett írnom lábjegyzetet, pl. az '56-os forradalomról, március 15-ről és Mohácsról is; illetve a regényben felbukkanó nevekhez, pl. Alphonse Bertillon, vagy Hauszmann Alajos, szintén. Tudom, sokan úgy gondolják, hogy nincs szükség nevekhez kapcsolódó lábjegyzetekre, mert a neten lehet kutatni. Az angol vagy francia fordításban meg lehet hagyni az eredeti neveket, az olvasó, ha akarja, utánanézhethet a neten. De a kínai fordításnál nem ilyen egyszerű, mert nem lehet latin betűs nevet hagyni a kínai írásjegyek között, és muszáj hangzás szerint

átírni. Így, ha nem nagyon ismert névről van szó (pl. Hegel, Stendhal), a kínai olvasó már nem tudja visszakeresni. Ráadásul a Google és a Wikipedia nem is működik Kínában. Így a további információ csak a lábjegyzetben található.

Persze ez nemcsak a Nádas-könyv sajátossága, hanem a Kertész- és Esterházy-fordításoknál is így volt. Minden könyvhöz több mint száz lábjegyzetet kellett írnom. Tíz évvel ezelőtt fordítottam a *Gályanaplót*, amelyet most újra kiadnak. Én nemcsak a fordítást néztem át, hanem a lábjegyzeteket is, és sokat kitöröltem, mert a tíz év alatt számos, addig ismeretlen külföldi író és műveik ismertek lettek.

A lábjegyzetírás egy pluszmunka számomra, különben nem is fizetnek érte. De az olvasó érdekében szívesen megcsinálom...

Különben a lábjegyzetírásról van egy érdekes történetem. Esterházy *Hrabal* könyvében van egy ilyen mondat: „a híres filozófus Sadán mondta” – de sehogy nem tudtam kideríteni, hogy ki ez Sadán? Ha ilyen híres, akkor lábjegyzetet kell írnom. Így Esterházyhoz fordultam, aki azt felelte, hogy ezt nem kell tudnom. De ha muszáj tudnod, akkor elmondom neked. „Nádas, fordítva”. Végül erről nem írtam lábjegyzetet, de az utószóban megemlítettem – had ismerje meg az olvasó Esterházy humorát és taktikáját. Sok író barátom olvasta a *Hrabal* könyvét és az *Egy nőt*, és csodálkoztak, nem is gondolták, hogy könyvet így is lehet írni.

8. A lefordíthatatlan szójáték

Az első kötetben van egy hosszú jelenet, amelyben Ágost és Gyöngyvér szeretkeznek Szemzőné lakásában. A szeretkezés közben a két szerető beszélget és viccelődik. Gyöngyvér egyszer azt mondja (307. o.):

„Add már azt a bénító, idegen nyelvedet...”

Itt az „idegen nyelv” egyszerre két dologra utal, egyrészt a testrésze, másrészt a beszéd nyelvére. Az angol fordító szerencsés, mert ezt lefordíthatja „foreign tongue”-ra, de a kínaiiban így nem megy, hiszen a két kifejezés teljesen különbözik egymástól: a testrészt shetou (舌头), a másik pedig yuyan (语言). Tehát még ha író is vagyok, e helyzetben mégis tehetetlen. Így a lábjegyzet az egyetlen megoldás. Bár így nem tudom visszaadni az eredeti szójáték ízét, de legalább az olvasók tudják, hogy itt egy szójátékról van szó.

9. Sok szereplő neve

A *Párhuzamos történetek*ben sok szereplőnek több neve, illetve beceneve van. Pl. Ágoston, Ágost, Ágos, Ágó... Ez a kínai olvasók számára elég bonyolult, ugyanis a kínai írás alapján nehezebb azonosítani a személyeket. Így vagy több becenév közül választok egyet, vagy ismét lábjegyzetelek.

A Gyöngyvér (珺吉薇尔) név hangzás szerint átírható, de így elveszíti a jelentését: „Gyöngyvér” (珍珠血), így itt is a lábjegyzet a legjobb megoldás.

10. A Nádas féle erotika

Az erotika a könyv egy különlegessége. Mert nemcsak jelenetekben ábrázolja azt, hanem a jelenetek lélektanát is leírja. Ráadásul nagyon sok emlékekkel is bonyolítja, ami által nagyon nagy-szabású és terjedelmes lesz a leírás. Ilyet én kínaiul nem olvastam. De gondolom, más nyelvben sem létezik. Tehát ilyen könyv lefordítása egy új nyelv létrehozását is jelenti kínaiul. Szerencsére

orvosi egyetemen végeztem, így az ábrázolás nem volt olyan nehéz. Irodalmilag viszont egy óriási kihívás volt nekem.

Kínában létezik erotikus irodalom, magyarul is megjelent, pl.: *Szép asszonyok egy gazdag házában* és *A szerelem imaszönyege*. Ezek egy-két fajta erotikát írtak le, többszörösen ismételve. Nádasnál ellenben többfajta erotika mélyreható leírása található. És ez a csodálatos ebben. Nem is beszélve a személyek önazonosságáról.

Kínában a mai napig létezik a cenzúra. Ettől én nagyon félek, hogy lesz valami vita. De a kínai kiadón kívül egy tajvani kiadóval is szerződtem. S ők megígérték, hogy úgy fogják publikálni, ahogy fordítottam. Ez legalább egy vigasz lesz.

11. Jelen vagyok e könyvben

Sokszor hallom ismerőseimtől, hogy számukra nagyon sötét ez a könyv. Én nem a sötét szóval jellemezném, inkább a káosz szóval. Úgy gondolom, hogy ez a szó kiindulópont lehet e könyv értelmezéséhez. Különböző is nekem kell megírnom az előszót és az utószót minden kötethez. Szóval én nem csak fordító, hanem kritikus is kell, hogy legyek.

A káosz nem sötét, a kettő jelentése nem ugyanaz, mert a káoszban ott van a fény és az árnyék. Ugyanakkor a káosz nem a fény és nem az árnyék, sőt, nem is a fény és az árnyék keveréke. Hanem fény és árnyék. A káoszban a fény és az árnyék egy másik dimenzióban, párhuzamosan létezik. S nincs közöttük határvonal, és nem is lehet őket szétválasztani. Olyanok, mint az ősi kínai filozófiai fogalom: a yin-yang.

A fordítás során egyre jobban érzem, hogy én magam is jelen vagyok a könyvben. S Nádas írása egyáltalán nem idegen és taszító számomra. Gondolom, hogy a világ, az emberiség, a társadalom és a történelem a káosz maga. S minden ember ennek a káosznak egy-egy eleme, egy külön mikro-káosz.

Így a fordítás is egy olyan folyamat, ami közben megtalálom, szembenézek, megvizsgálom és elfogadom a „saját” káoszomat. Hiszen nekem is volt olyan pillanatom, hogy felfedeztem saját testemet, mint az ifjú Döhning a próbafülke tükrében. Hiszem nekem is volt „párhuzamosan történő befejezetlen szeretkezésem”, mint Ágostnak és Gyöngyvérnek. Hiszen bennem is olykor felmerül a kérdés az önazonossággal kapcsolatban – ugyanúgy, mint a könyv minden egyes szereplőjében. Hiszen én is cipelem a történelmet – családom történelmét, hazám történelmét, az emberiség történelmét, és a másik emberét és a sajátomat.

A kulturális forradalom idején születtem és nőttem fel, ifjúkoromban saját szememmel láttam a tankokat, ahogy ágyúik ránk szegeződnek. Azon a bizonyos hajnalon löszerek susogását is hallottam, és kiégett buszok szagát szagoltam. Egy ifjú arcát soha nem fogom elfelejteni – acél lánctalp nyomta szét. Láttam, és ma is látom. Hiszen nekünk, kínaiaknak is van olyan történelmünk, amit nem dogoztunk fel, és nem is merünk szembenézni azzal. A *Néma tartomány*, amit csak némán lehet élni.

Talán nem túlzás, ha azt mondom, hogy én is cipelem a súlyos és nyomasztó XX. századot, mint minden közép-kelet európai.

Káoszban élünk, káosz az élet. Az élet nehéz. De az élet szép. Van fény, van árnyék, fény és árnyék. Élünk a világi káoszban, élünk a saját káoszunkban. A *Nyugati utazás* című regényben a Majomkirálynak 72 arca van. Nádasnak is sok arca van, és minden arcnak saját nyelve van. Én a kínai arca vagyok. Aki kínaiul tud, nem fordít, hanem kínaiul újraírja a *Párhuzamos történetet*. Most a második kötetet dolgozom, még legalább 2-3 évig fogok együtt élni a szerzővel. Pontosabban, ebben a könyvben, annak minden egyes szereplőjében.

Anamaria Pop

PÁRHUZAMOSSÁG SZÉDÜLETE,

BALATONFÜRED, 2014. SZEPTEMBER 28-29.

(jegyzetek, címszavak)

- » 2000. október 5. **Nádas Péter** író – Magyar Tudományos Akadémia, Díszterem, székfoglaló: *Az ész csöndes érvei* – (megjelent: a **Párhuzamos történetek** részeként) – első kötet, utolsó fejezete; megrökönyödés, csodálat, Esterházy: „Csukd be a szád, mert berepül a légy!”
- » Nádas – egy különös irodalmi világ – ez nekem kell!!!
- » 2000 ősze – *Egy családregény vége* – megjelent 2001-ben (7 nap és 7 éjszaka le volt fordítva)
- » 2008 – *Temetés* – színdarab (Bocsárdi László rendezése), bukaresti színház, 2013-ig játszották
- » 2010 – esszékötet: *Az öreg kontinens sebei* – 14 esszé (válogatás)
- » 2011 – *Emlékiratok könyve* (*Emlékiratok Apokalipszise*) – román nyelvben a könyv szó egy „ernyő” fogalom, végtelenül banálisan hangzik, tehát, megváltoztattam, utaltam a biblikus apokalipszise; az erélyi irodalmárok megtámadtak (hogy mertem hozzányúlni ahhoz, amit Nádas leírt???, mert az sérthetetlen és megmásíthatatlan) – Nádas megvédett...
- » jelen: **Párhuzamos történetek** második kiadást olvastam (többször is!!!), falhoz dobtam – most fordítom
- » nagyon fontos volt a megértéséhez Radics Viktória: *Kritika helyett c. esszéje*

Párhuzamos történetek – egy gigantikus freskó

- » *Nádasnak sikerült, ahogy abban a nagy interjúban, amit az Élet és irodalom számára adott (2005. november 4.), elmondja: „A szerkezet kaotikus, mert kaotikus a világrend, a káoszban nem én akarok önkényes rendet teremteni, nem a regényíró, én erre nem vagyok képes... Legfeljebb regisztrálom azokat az elemeket és elveket, amelyek a káoszban struktúráképzők, és azokat, amelyek nem képesek ilyesmire.”*

- » a román nyelvre fordítás által ezt a „rendezett káoszt és véges végtelent” kell átültetni egy más kultúrába, más nyelvre, más szellemiségbe, amitől bizony mérhetetlen távolságban van a magyar kultúra, nyelv és szellemiség, ezáltal a nehézségek is sokrétűek
- » ennek ellenére, paradoxális módon, a két nyelv és kultúra között van **átjárhatóság**, megvannak azok a rések, amelyekben egy kis bátorsággal át lehet menni ...
- » a nyelv megerőszkolása – de lehetőleg úgy, hogy ne fájjon, sőt, örömet okozzon, az orgazmus megmaradjon mindvégig (ha lehet, azon túl is)
- » tehát, **nem mondhatom**, hogy ennek a kaotikus világnak, és mindannak ami hozzá tartozik az átültetése folyamán **merülnek fel nehézségek** – máshol bukkannak fel ezek a nehézségek ...
- » ha nem is ilyen mértékben, de a román irodalomban, kultúrában nem idegen ez a **Nádas-féle világfelfogás**, ez a világbép, miszerint a kaotikusnak tűnő világban már érvénytelen az az ok-okozati rend, melyet az eddigi regényirodalom képviselt
- » sőt, kitágítva egy kicsit az **átjárhatósági réseket**, át lehet ültetni / fordítani azt a Nádas-rendszert, melyben a nem-lineáris, nem-kauzális összefüggések jelennek meg, valamint nem közvetlenül beláthatóan... ily módon a fordítás betölti azt a feladatát is, amit József Attila oly szépen fogalmazott meg: „Én egész népemet fogom, *nem középiskolás fokon* taní- tani!”
- » a **befejezetlenség hangulatát** is – ami elejétől végig érződik, illetve a végén kicsúcsosodik – át lehet ültetni a román kultúrába, román nyelvre. Nádas egyetemes nyelven oldotta meg kívánóságát, miszerint: „Minden vágyam az volt, hogy olyan regényt írjak, amely a lezáratlanságot szerkezeti feltételként foglalja magába. Nem tudom lezárni. A nem szimmetrikus világnak ez az egyetlen záloga.”
- » a **szexualitással** sincs probléma, mert eléggé hangsúlyosan jelen van a román irodalomban, kultúrában ... a keretek kisebb-nagyobb tágításával át lehet vinni Nádas végtelen és nemes radikalitását, amellyel tökéletesen ignorálva a társadalmi nyilvánosság tabujait és nyelvi korlátait, oly természetességgel vonja be a szexualitást az általa ábrázolt több életterület közé, hogy az bizonyára forradalminak tekinthető ...
- » aminek nem mondható, hogy Romániában tradíciója lenne + a 40 év diktatúra, de a román kultúra hajlamos ilyesmire, egyáltalán nem prűd (H. Miller: *A Rózsa keresztire feszítése* c. trilógiának fordítása felszabadította a nyelvet) – a román nyelv erotikus lehetőségei a magyarhoz képest sokkal önfeledtebbek, kifejezőbbek
- » a román irodalomban Mircea Eliade Nádashoz hasonlóan az ösztönéletet mint alapot használta, ami természetesen szexualitást képez, és ami egyszerre mitikus és társadalmi hátteret is ad. Mindkét nagy írónál minden mitikussá válik – bármely gesztus, érintkezés, szexualitás mítoszt teremt – tehát a *Párhuzamos történetek*ben a sokat vitatott szexualitás nem lesz vitatéma Romániában ... úgy gondolom, hogy az eddigi e témakörben létező román irodalom vagy irodalomrészlet valahogy várja, hogy „párbeszédbe” szálljon a Nádas szöveg szexualitásával. Ami viszont újdonság, hogy Nádas túllépett a nemzeti határokon, és az európai gondolkodás más áramlatai érdeklik ... Nádas regénye könyörtelenül bemutatja mindazt, amit a nemzeti tabuk és nyelvi korlátok ledöntése jelent, vagyis a szabadságot jelenti
- » mint román fordító, kimondottan előnyben érezhetem magam a regény **sokrétű világa** miatt ... érdekes, izgalmas nem teljesen veszélytelen kaland ez a bonyolult barangolás (amely mégis tökéletes logika szerint történik), amely tele van tűzdelve finom, félmondatos, csak egyetlen névre vagy eseményre vonatkozó apró utalásokkal, melyek néha többszáz oldal múlva köszönnek vissza ... melyek látványosan képviselik a szerzői szándékot az elrejtett összefüggések esetleges megfejthetőségét illetően

- » úgyszintén a **viszonyok** fordítása: Nádas úgy beszél a világról (óvatosan, roppant árnyaltan ismerteti az ismertetőket) a legparányibb, legrejtettebb, valamint a legnagyobb dolgokról, a történelmi körülményekről, a szereplők testi-lelki viszonyairól és tudatzdrüléseiről, továbbá mindezek összefüggéseiről, mintha ezek lennének a világ legtermészetesebb, legrejtettebb részei. Egyszóval azt mondanám, hogy a román nyelv kimondottan befogadó közege ennek a késpengén történő egyensúlyozásnak... a szerző szerint a *Párhuzamos történetek* formáját tekintve azért tűnik esetlegesnek, mert egyensúlyt tart a rend és a káosz között
- » kimondottan élmény fordítani az **idősíkokat**: nem lehetünk tisztában például azzal sem, mikor történik az elbeszélés aktusa, s vajon melyik időszakból tekint vissza az elbeszélő (kicsoda is?) mindarra, amit elmondott: nem eldönthető, hogy a narrátor (akár első, akár harmadik személyű formájában) a történettel szinkronban meséli-e a történetet, esetleg mára, az olvasás pillanatára kell-e tenni a fikció alapján, az elhangzás idejét vagy netán egy elkövetkezendő fiktív jövőt kell-e feltételeznünk... Itt, érdekes módon, mintha az idő teljes kikapcsolásával találkozánk: a szerző mintha megszüntette volna az idő múlásának, az időbeliségnek, az aszinkronitásnak poétikai és narratológiai funkcióját. A szerző a különböző történetszakokat, az idősíkokat váratlan váltásokkal, már-már filmes vágásokkal fűzi egybe. Ez az emlékezet uralhatatlan mozgását megjelenítő, folytonos oszcilláció váratlan helyzeteket teremt az olvasó számára, a nagyszerkezet első (sőt második és harmadik) pillantásra áthatolhatatlannak tetsző szövevényéről nem is beszélve.
- » e regényben rengeteg viszonyító időmeghatározás hangzik el (ma, aznap, akkoriban, mert aztán stb.), többször említetik komoly időugrás („amikor hosszú évtizedek után visszaemlékezett”), időnként megjelenik az elbeszélésnek a történetstől elkülönített ideje is („mai szemmel nézve nem nagy sebesség”) – de arra nézve, hogy honnan- és mikor-ból, s milyen szemzőgből kellene együtt látnunk vagy hallanunk a rendkívül sokféle (1930-as évek, 1945, '50-es, '60-as évek, a rendszerváltások ideje) történelmi időben játszódó cselekménydarabokat, nem kapunk felvilágosítást. Vagy lehet, hogy épp ezt a narratív időtlenséget kellene alapul venni? Minden egyszerre hangoznék fel, s a történetek ideje egy felső, általános szempontból, lényegtelennek tünnék fel?
- » e regény világa egyrészt végtelenül tágas, mind földrajzilag, mind történetileg, mind szociológiailag... Nádas mindenről beszélni akar, a szó legszorosabb értelmében, s e törekvésének következtében oly széles körképet ad, hogy alig lehet belátni. Amint viszont előre haladván a regény világában, már berendezkedtünk e tágasságba, e világ állandóan meg is lep összefonódottságával, elemeinek ismétlődésével, szerkezeti analógiáival: mintha e világ ugyanakkor roppant szűkös is lenne, s az érintkezések szorító hatalma elöl nem lenne menedék a világ túlsó felén vagy más történelmi időben sem.
- » az a benyomásod, hogy körben jársz az időben, többször is visszajutsz bizonyos pontokra, és nem világos, miért éppen akkor és oda. Nem tudod, hol a tulajdonképpeni kezdet, honnan indulj el, mi lehetne a fogódzó, s ha már másodszer olvasod a könyvet, akkor sem látod, hova fogsz érkezni, hiszen a regény végén épp hogy nincs vége, ahogy sem kronológiailag, sem más belátható szempontból nem az elején kezdődik
- » viszont nagyon nehéz volt (és sok időbe telt) azt a bizonyos tökéletes logikát (ami a káoszban rejtőzködik) megértenem, a regény szálait kibogoznom, elérni odáig, hogy görcsök nélkül gondolkozzam, hogy átvegyem Nádas szabadságát, hogy lebontsam a saját lényemben létező tabukat, a román nyelv bizonyos korlátait és szabadon lebegjek a már említett „rendezett káosz és véges végtelen” között.
- » mint említettem már, a megértéshez komoly segítségemre volt Radics Viktória *Kritika helyett c. esszéje*.

- » ennek az írásnak többszörös olvasása után szabadultam meg a görcsöktől és könnyedén, más megértési szinten közeledtem a *Párhuzamos történetek*hez ... ahol, mint R. V. mondja: „A szakadozott történetek összevegyülnek, elválnak, és soha többé nem találkoznak, váratlanul folytatódnak, és váratlanul nem folytatódnak tovább. Valahogy úgy vagyok velem, mint az életemmel, az életekkel általában: nem tudom összerakni. A regényforma az élet-formáit és a halál kiszámíthatatlan nyeseit tükrözi igen élesen. A fikció szereplői olyanok, mint az angyalok, átjárnak tereken, időkön, koponyákon, és suttognak, mozdulnak, neszeznek, még ha az elbeszélő elhallgatott is – csak jelenléte nélkül – érthetetlenül.”
- » **címeket** – ebben a regényében is, Nádas a legtöbb **esetben enigmatikus címeket** választ, pozicionálisakat (indokoltságát szándékosan átláthatatlanná és enigmatikussá teszi őket) – ez már az *Emlékiratok*ban is jellemző volt Nádasra – tehát, egy ismert jelenségről van szó

Nyelvi problémák / nehézségek

- » inkább nyelvtechnikai jellegűekről van szó, a szavak szintjén
- » magyar alany – ige: mész – meszesedik, tűz – tüzesedik, kerek – kerekedik, eszik – evés, mosdik – mosdás, lát – látás; román alany – ige: văd/lát – vedere/látás... de a román vedere szó elsősorban = képeslap
- » a magyar nyelv engedékenyebb a fokozás szempontjából. (fokozás – fokozat) magyarul vertikális – románul lineáris!!! (pl. *nagyon pozitív* nagy hiba használni)
- » lefokozás – románul nincs
- » jelzők – a román nyelvben sokkalta ritkábban használják
- » nemek – magyar nyelvben vs. román nyelvben. Az, hogy a magyar nyelvben nincsenek nemek – sok kalamajkát okoz...
- » szinonimák vs. belső ritmus
- » a hosszú, szétágazó mondatok fordítása – egy szép, izgalmas nyelvi kihívás, nincs lehetetlen – a tömondatokat kurva nehéz lefordítani
- » lefordíthatatlan szavak: pl. a *tanya* szónak nincs pontos román megfelelője, sem a *nyilas*, *báty* vagy a *nóvér* kifejezésnek... körül kell írni őket (pl. a *nyilas* kifejezésnek a pontos román megfelelője 6 szóból áll... a *nyilas* nem egyenlő a *vasgárdista* kifejezéssel, ahogy sokan hinnék), a *báty* vagy a *nóvér* kifejezést csak 3-4 szóval lehet leírni... ezért (is) a román fordítások az eredeti szöveghez képest általában 15-20%-al hosszabbak szoktak lenni
- » a szótár elhagyhatatlan eszköz, használata nagyon fontos!!!
- » magyar tulajdonneveket nem fordítom le, nem írom le fonetikusán, nem mondok le az ékezetekről – ostobaságnak és tiszteletlenségnek tartom az ilyen megoldásokat

Nádas befogadása a román közegben

- » *Egy családregény vége* c. regény – nagyon jó kritikák, recenziók
- » *Az öreg kontinens sebei* c. esszékötet nagyon jó kritikák, recenziók
- » *Szegény, szegény Szása Andersonunk* c. esszé tanítják a politológiai egyetemen
- » *Temetés* c. színdarab – nagyon jó kritikák, recenziók (44 recenzió!!!)
- » *Emlékiratok* – sok pozitív visszajelzés, de egy komolyabb elemzés még várat magára, a román olvasóknak (még a szakmának is), Nádas, így egyben egy kicsit „sok”...

Balázs Géza

ALAPÍTÓ- ÉS BÚCSÚLEVÉL

(Tihanyi alapítólevél, 1055)

balatin (Balaton), sumidzs (Somogy), tichony (Tihany), fuk (Fok), füenyés (Fővényes), nazsu aszah feje reá (Nagy aszó fejéig), sár feü (Sárfő), fechérváru reá menech chodu udu reá (Fehérvárra menő hadiútig)

A következő szövegek megzavarhatják egyes olvasóink nyugalma. Elolvasásukat semmilyen korosztálynak nem javasoljuk!

(Nagyon Balaton, 2014)

szórakoztató Balaton, nagyon Balaton, exkluzív strand, bulifürdőzés, élményhétvége, bulizós hétvége, a fürdőholmi mellé készítsenek be az esti szórakozáshoz illő ruhát is, esténként swing, blues és funky, nép- és cigányzene, frizbidobás, pecás célzóverseny, mikrocelebek, ismert DJ-k, hazai rock- és metálcsapatok, tribute-ök mozgatják meg a népet, legcsajosabb este, kerékpáros a nordic walking túraútvonal a Nagyberekben, Balaton-átúszás

legédebb hely, balatoni riviéra, zorall sörölimpia, Balaton Bike Fest, Nagyon Zene Fesztivál, BalatonSound

gasztrohétvége, palacsintafesztivál, gombócfeztivál, süllőfeztivál, keszegfeztivál és dixie-olimpia, Jókai-napok és bablevesfőző verseny, olaszrizling éjszakája, murcifesztivál, heppiend feztivál, sör-palinka kombó, főtt kuki, a Balaton sörözdéje, borozdája, kolbászdája, lángosdája

szép időnk van, SZÉP-kártyát elfogadunk

Manna nélkül nincs Balaton

Kék Hullám, Katica és Tekergő vonatok – közvetlen eljutási opciókkal

Csobánc vagy Révfülcsi, ha Badacsonytúrázik, fel lehet könyözni magam normál jeggyel? :-))
youtuber, felnézek a facebookomra, wifi, QR-kód

Balatoni Játszadalom, BalatonZöldvár, Siófolk feztivál, Csopakabana, Zami, Badi

új turisztikai szuperblog: a Balaton körbebiciklizhetősége, folyamatosan kerékpározhatóvá tétele, megjelenésében és üzemeltetésében is ökotudatos szálloda, spa-részleg magas minőségű kínálattal, szárazföldi vízi mentő

a pillanat, amikor megpillantod a Balatont

az érzés, amikor belecsobbansz a tóba

Kajcsizz palcsit Balcsin!

Okézzuk le, hogy faszás legyen!

Szép napot!

Evvan.

(Tihanyi búcsúlevél, 2055)

...

2014. Bertha Bulcsú emlékdíjas írása

BENNE A LÉTRA

Áll Jákob a lajtorján, nézi a vizet.

A víz szép, hattyúk meg egyéb dögök úszkálnak benne. Meg jaktok is, Jákob így mondja, jaktok. Azért mondja így, mert az édesanyja is így mondja, anyjának meg Jákob a kedvence. (Testvére, a vörhenyes, Amerikában él, és van saját *yachtja*. Haza nem jár, pénzt nem küld.)

A víz hullámszik, mi mást tehetne; ha egyszer tengernek képzelet magát. Annyi mindent nem szabad Jákobnak, szabadjon legalább a házuk oldalához támasztott létráról a vizet nézni! (A ház messze van a parttól, nehéz örökség.) A vízen jaktok úsznak, a jaktokon szép nők napoznak. Néha bekenik magukat naptejrel, néha lecsusszannak a hajó orrába szerelt csúszdán. A vízben aztán sikongatnak, fröcskölnek, egymást vagy napbarnított kedveseiket csókolgatják. Úsznak.

Jákob nem érez dühöt, szomorúságot sem. Tudja, hogy egyszer majd neki is lesz jaktja, és ő is ott fog úszkálni a vízen, egy szép szőke vagy barna nővel. Az lesz a felesége, igen, lesz végre felesége! Elviszi majd az anyját is, hadd örüljön szegény. (Most főtt kukoricát árul a parton, fehér terítővel letakart fazékból. Nem nagyon fogy. A népek inkább vesznek a Tescóban nyersét, és maguk főzik meg.)

Jákob megszámlál hajónként nyolc-tíz nőt és négy-öt férfit. Megcsóválja a fejét, iszik egy kis vizet. (Ma nem volt munka, a szórólapozást elhappolták előle.) A víz langyos, mint a Balaton. Jákob kiköpi, kicsit mégiscsak megkeseredik szájában a nyál. De aztán újra remél. A férfiakon fehér nadrág és fehér, kigombolt ing. Néhány jópofa tengerészsapkát visel.

Igen, ott fog úszni ő is, fehér nadrágban, és majd jó hideg vizet iszik. Alant a langy, benne a hideg – micsoda gyönyörűség lesz! Parttól partig jár, ki sem száll a hajóból. De nem ám! Meddig kell még várni? Biztosan nem sokáig. Hiszen milyen régóta áll itt... Milyen régóta nézi a vizet a lajtorjáról! Kerek ötven esztendeje.

A nap süt, az úton pedig hosszú sorban araszolnak előre az autók, bennük kétségbeesetten nyaralni akaró fővárosiakkal.

Jámborné Balog Tünde

RITKÁN TÖRTÉNIK

*... óriási seregekbe verődik s valami titokzatos nyüzsgést, vándorlást végez ...
Herman Ottó: A „látott hal”.*

Ritkán történik, mint egykor a száz mázsás fogás a tihanyi látott halból, de megtörténik, hogy a történelem egy pillanatra a szebbik arcát mutatja felénk, mint 25 éve Zánkán, ahol egy rajztanításról rendezett konferencián vettem részt akkor, és Z. is velem jött, de nem a tanácskozás kedvéért autóztunk annyit, a Balatont akartuk látni, együtt, utószezonban – kihalt a strand, a víz üvegöld, a lángossütő bódéja zárva, titkokat súg a nádas –, de a program feszített volt, percnyi szabadidőnk sem maradt, enni is együtt tereltek minket, mintha nem akarnák, hogy a táborban kószálva észre vegyük a domb mögött elszállásolt keletnémeteket, akik az egyszeri határnyitás hírére özönlöttek a Plattensee-hez, holott már első nap láttuk a gyapjútakarókat százával szállító vöröskeresztes autókat, és esténként poroszos hangzású szótöredékeket hozott a szél a füstszagú levegőben, csak a hülye nem találta ki, kik laknak a völgyben és mire várnak, nyugtalanságuk átjárta a tábor, és mi, kívülállók is pattanásig feszülten vártunk a jelre, mígnem az utolsó estén – épp vacsoráztunk – hangszórón hívták őket a szomszédos nagyterembe, ahol a zárt ajtók mögött még akkor is tartott a megbeszélés, mikor esti sétára indultunk a dombra – onnan látszott a víz, sima tükrét őszi bogár cirregése karmolászta –, ám hirtelen megdobbant a föld szíve alattunk, a jegenyék földig hajoltak, a tó ölnyi hullámokat vetett, mert lent kitérültek az ajtók, lábak százai dübögtek mögöttünk, és még időben tértünk le az útról, hogy el ne sodorjon az elemi erő, a mélyből lázasan mind feljebb hömpölygő, néma áradat, de a menet szele így is megdobbott minket, akár a kamionoké, ha százzal húznak el mellettünk, és nem telt el egy óra sem, felberregett az első Wartburg motorja, majd a többié, éjfélre kiürült a Lager3, a hármastábor Zánkán, szeptember tizedike volt, a szabadság átrepült a Balaton felett.

Dippold Pál

MÉGIS ITT VAGYUNK

Nyugtalan volt a tó. A Balaton vizén apró fodrok futottak, ideges hullámocskák csapódtak a badacsonyi móló köveihez, ott locsogott minden, ami a szívét bántotta. A férfi előző nap tudta meg orvosától, hogy az életéből 1001 napja maradt. Maga halálra van ítélve, egy ritka szívbjaj érte el, aminek az a lényege, hogy – hála a fejlett orvostudománynak – pontosan megállapítható, mikor áll meg a szíve.

Másnap a férfi a Balatonhoz autózott. A tó mindig is a teljességet jelentette neki. Szerette, otthon volt mellette. Ide menekült a nagyapja az első világháború után Nagyikindáról világszép feleségével a szerbek elől, az apja már Siófokon született és nőtt fel. Innen vitték el katonának Németországba a második háború végén. 1947-ben jött haza az amerikai hadifogolytáborból, 40 kiló volt, egy nagy motorkerékpár hangjára hasra vágta magát az út közepén. Azt hitte, géppuskáznak. Az oroszok, a németek, az amerikaiak, a magyarok, a perzsák, a palesztinok, a kínaiak vagy a szenegáliak.

A férfi Badacsonyra ért, a szíve tele volt történettel. Azért ment a tópartra, hogy ezeket elmondja a Balatonnak. A víz mindig meghallgatta és új történeteket mondott neki.

Most például a mólóra röptette az öreg szobrászt, ami nem is volt olyan nagy mutatvány, hiszen a szobrász vadászpilótaként szolgált 1944-ben. Édesem, teljesen olyan vagy, mint az apád, mondta a férfinak. A szobrász tíz éves koráig együtt nevelkedett az apjával. A legjobb barátom volt, nézett vissza a víz fölött párálló időben, szinte egész nap náluk voltam, gyönyörű béke volt abban a családban, szerettem ott. Ismerős hanglejtéssel beszélt, mintha az apám szólna hozzám, gondolta a férfi. Ő is ezt mondaná, amit én, bólintott a szobrász, gyere, repüljünk.

Beszálltak a Messerschmitt Me-109-es vadászgépbe, különös masina volt, helyből és hangtalanul ugrott a magasba, száz méteren jó lesz, nézett a műszerfalra az idős művész, innen kitűnően látni mindent.

És elkezdődött a repülés Balaton-kör, szálltak körbe-körbe. Némán ültek a néma gépben, alattuk ott minden, ami volt. Látták a férfi nagyapját Zamárdinál a vízben tempózni, századosi rangjelzés a vállán: ezt kapta, amiért egyik lábát rövidebbre lőtték szerbek a másiknál. Mögötte úszott a férfi csontsovány apja egy légvédelmi géppuskába kapaszkodva, eszelősen lőtte az eget, aztán kissé lemaradva Karinthy Ferenc a vízilabdás úszósapkájában. Na, ő volt a harmadik kisgyerek velünk a nagyapadéknál, mutatott lefelé a szobrász. Akkor megvan mindenki, mondta a férfi. Igen, nagyjából mindenki akkoriból, nézett rá Varga Imre.

Mennyi időnk van? – kérdezte az idős pilóta. 1000 napunk még, válaszolt a férfi. Honnan tudod? Az orvos mondta, de nem lehetett elmagyarázni furcsa betegségét, mert Imre bácsi ingerülten rángatni kezdte a botkormányt: az orvosok. Az orvosok.

A férfi és a szobrász badacsonyi találkozója óta tízezerrel több nap múlt el. Na, látod, nevet az öreg pilóta a férfiről a repülőgépen. Élünk. De az is lehet, meghaltunk. Mégis itt vagyunk.

Kósa Sándor

OH, A BALATON!

Oh, a Pelso!, sóhajtott fel minden bizonnyal Pannonia Superior római polgárjogot elnyert előkelő villa-gazdaság tulajdonosa (Seuso?), a látvány hatására. A provincia úthálózata érintette a tavat, partján meg a környéken települések, kisebb városok létesültek, a leghíresebb Fenékpusztá (latin nevén: Valcum, falai a XIV. századig álltak, akkor Lackffy István nádor ferenceseket telepített Keszthelyre, akik az építkezésekhez felhasználták az ókori köveket), és az akkori élet a környéken, a történészek feltételezése szerint, hasonló lehetett a maihoz. A harmadik század végén és a negyedik század elején itt tevékenykedő Galerius (társ)császár a szarmaták és markomannok elleni hadjárat közben megépítette a Pelsót a Dunával összekötő csatornát, mintegy előhírnökeként a Sió-csatornának, és szintén a császár volt az, aki a déli part erdős, mocsaras részét lecsapoltatta, így a tó teljes területében megközelíthetővé vált, s nem volt többé akadálya annak, hogy előkelő emberünk (Seuso?), a IV. század szülötte, a tó déli partján, tetszés szerinti helyen felüsse sátorfáját, és a hosszú naplemente ideje alatt elköltse szerény, tízfogásos estebédjét.

Aztán e vacsora után eltelt több mint másfél ezer év, Pannónia Superiorból Dunántúl lett, a Római Birodalomból Magyar Népköztársaság, az előkelő villa-gazdaság tulajdonosa (Seuso?) helyett pedig egy hároméves kislány bámulta most a tavat, akit nagyanyja nővére, a Sajnálatos Események egyéves évfordulóján, (1957 októberében) egy még kellemes, meleg, késő délután először vitt le a partra, hogy ezt aztán, ha az idő engedi, újra és újra megismételjék, nem betelve a látvánnyal, az irdatlan vízfelülettel és a lassú elsötétedéssel. A parton, úgy emlékszem, rajtunk kívül többnyire nem volt senki. Zamárdi volt a hely neve, és a Fő utca, ahol laktunk, egy régi római út nyomvonalát követte.

Első találkozásomat a tóval követte a többi, főleg az északi partot jártuk körül, Kenesétől Badacsonyig, csak érettségi után lett a déli part a felkapottabb, ott zajlott az „élet”. És mint mindig, amikor az ember nem a megszokott helyén, otthon van, másképp kezdi látni a világot, más kérdések lesznek fontosak. Másvalaki hogyan látja ezt a tájat, és benne az embereket meg az állatokat? Ez kezdett érdekelni. Fekete István, Salvatore Quasimodo, Rabindranath Tagore és, hogy a balatoniaknál maradjunk, Bertha Bulcsu.

Nyugodtan lehet őt a Balaton és vidéke írójának tartani, Keszthelyen érettségizett, élt a tó környékén, sok novellája és egy szociográfiája is feldolgozza az itt szerzett élményeket és tudást. A *Jégnovelláival* találok először, akkor már olvastam *A nagy kétszívű folyónt* Hemingwaytól, és valószínűleg ő is, vagy ha nem, akkor is, az íráshoz való viszony, a *techné*, az, hogy amiről írnak, azt jól ismerik, hogy bíznak az olvasó figyelmében, továbbgondolási képességében, feltétlenül rokonítja őket. Meg az, hogy személyükkel felelnek a leírtakért. Bertha Bulcsu fiatal koromban, ha szabad így fogalmaznom, beírta magát gyakran olvasott íróim közé, mert akkor, arról a korról sok mindent elmondott, amit más nem. Nem volt udvarias, könnyen kezelhető ember (akárcsak Hemingway), az írásai és kollégáival való érintkezései, beszélgetései ezt sugallják. (Ld. Déry kutyájának esetét). Majd az ancien régime elkopása után eltűnt a szemem elől.

Jövőre lenne nyolcvan éves. Könyvei ott vannak a polcomon, Musil közben és után jó belelapozni némelyikbe. Például a *Fehér csend* így kezdődik: „A keleti szél meghozta a süllöket. Hajnal óta locsogott, mozgott a víz.”

Szűgyi Zoltán

RÉSZLETEK AZ ANNO C. KÉZIRATBÓL

huszonötödik nap

A NAP

kel: 7 20

nyugszik: 16 33

A HOLD

kel: 11 36

nyugszik: 0 48

Leheletével kiolvasztott egy foltnyi rést az ablak jégvirágaiból.

Újvidéken, az egyetemmel szembeni Gurman vendéglőben ültünk hármásban. Jancsival nem sokkal korábban, a nyáron barátkoztam össze. Tarival meg már a zentai középiskolás évekből ismertük egymást.

Tari hosszasan mélézött a sorok fölött, olykor félhangosan is mormolva szavakat:

*milyen szép érésében és milyen csúnyán hull le
és marad még akkor is mozdulatlan
mikor megindulnak feléje a férgek*

– Nagyon szép ez – mondta végül. – Szép!

Akkor még így, hármásban, terveztük megváltani a világot. A művészettel és a közös munkával is. Lehetőség mutatkozott ugyanis a *Képes Ifjúság* irodalmi rovatának szerkesztésére, amit hárman végeztünk volna, s az ezért kapott pénzzel a már házas, kisgyermekes Jancsit segíthettünk volna. Ám, az emberi gyarlóság ennek nagyon rövid idő alatt véget vetett. Tari ugyanis egészen másként képzelte el a közös szerkesztést, mint mi.

Kettesben szövögettük tehát tovább terveinket Jancsival, rovat nélkül.

De hamarosan újból hárman lettünk. Ottó csatlakozott hozzánk, aki Topolyáról jött tanulni Újvidékre, s ez a hármasunk azután időről időre négyesre-ötösre, végül tizenkettesre-tizenhármásra bővülve, hosszú éveken át meg is maradt.

És elállt a szél, és nagy csendesség lett.

harminchatodik nap

A NAP

kel: 7 07

nyugszik: 16 50

A HOLD

kel: 21 18

nyugszik: 9 06

A HOLD FÖLDTÁVOLBAN: 03 ÓRAKOR

A rézcsőbe beleillesztette a mogyorófa nyelet.

a tölcséres lemezjátszó is odalett
nem szólt már rendesen
a membrán lyukadt ki a fejben ahol a rezgést a tű levezeti
a viasz kicsit segített – eltömítette a piciny rést
de nem szólt többé tisztán
pedig volt még vagy száz jó acéltű is hozzá
hogy szerette Jancsi erről hallgatni a himnuszt!
meg a *Megállj, megállj kutya Szerbiát!*
Simon is mindig lejátszatta ezt a lemezt
és a *szomorút*
amit az öregek is elénekelték minden alkalommal:

*Asztalos, készíts koporsót,
Egy egész nemzetnek valót.
Vér betűkkel, vér betűkkel
Írd rá eztet:
Itt nyugszik a, itt nyugszik a magyar nemzet.*

Fújjátok meg a kürtöt... a tárogatót...

negyvenharmadik nap

A NAP		A HOLD	
kel:	6 56	kel:	3 27
nyugszik:	17 01	nyugszik:	12 52

Öntött a tálkába a rozmaringolajból és elkezdte kengetni füleit.

akárcsak valamikor az anatómiáról való igazolt távolmaradást
katonáskodva is voltaképpen a manduláimnak köszönhettem
hogy rendes ágyban kényelemben jóllakva a jó melegben
zuhanyozás után békésen olvasgathattam a vaskos köteteket

Az eltűnt idő nyomában I. II.

A tulajdonságok nélküli ember I. II. III.

a szüntelen knini hideg szelet nem bírták a füleim – különösen a bal
vér folyt belőle – attól ijedhetek meg inkább az orvosok
de ha már bekerülhettem a kórházba vegyék ki manduláim is – kértem
régóta gond van velük és így legalább hosszabban maradhatok benn
a spliti kikötő télen is szép én meg esténként kicsit kijárhatok
minden emberi körülmények között eltölthető nap nagy ajándék
egy katonának egyébként is minden jobb mint a knini fagyok
Jancsinak sem könnyebb a gosci téiben
még ha be is rendezkedtek kellően biztonságos utakon
folyamatosan érkező erős pálinkákkal – erről írt legalábbis legutóbb
erős mínuszok voltak mikor eljöttem – kemény a tél a Dinári-hegységben
de végül is csak az számít:
minden egyes nappal közelebb a végső szabadulás
nekem is – Jancsinak is

Az én utam nem igazságos-e? nem inkább a ti utaitok nem igazságosak-e?

kilencvenötödik nap

A NAP

kel: 5 17

nyugszik: 18 18

A HOLD

kel: 22 07

nyugszik: 7 25

Üggyel-bajjal fölemelkedett az ágyról.

Jancsi elvesztése végképp megkeserített. Betegsége alatt is nehezen tudtam elviselni halálának gondolatát, de nem ámíthattam én sem magam, tudatosítani kellett, hogy csak rövid ideig küzdhet már szervezete a kórral, s bármely találkozást követő elköszönés lehet, akár a végső búcsú is, és fel kell készülni az azután következőkre.

A végkifejlethez közeledve úgy éreztem, hogy az elrendeléssel, ha nagyon fájdalmas szívvel is, lassan azért megbékéltem, az elfogadhatatlant elfogadtam, a kétségek között eltelt gyötrelmes évek során életem minden apró darabkájában amúgy is, oly mélypontra jutottam, hogy azt hittem a mélységek legmélyét már elértem.

Halálának bekövetkezése mégis, ha lehet még mélyebbre taszított. Rám tört a kilátástalan tehetetlenség, tanácstalanság, melyhez hasonlót hiába tapasztaltam már meg másfél évtizeddel korábban, apám elvesztésekor, nem mérséklődött, sehogyan sem akart szűnni, oldódni a fájdalom. És nem is csak egyszerűen a *hogyan tovább?* kérdés nehezen megválaszolhatósága okozott valóságos kínokat, hanem az azokban az időkben már egyre hangosabban zakatoló: *minek? minek tovább?*

S nem segített már a bódulat sem.

Elveszítve asszonyt, gyereket, eltemetve szülőt, legjobb barátot, értelmetlenné vált minden, bennem, körülöttem.

Több mint egy év múlt még el így, szenvedve, teljesen reményvesztetten, de végső önpusztításra képtelen. Akkor mutatatta meg Edit az R. I. M.-ről szóló írást, s kérdezte meg, hogy oda elmennék-e?

Állj lábaidra, és szólok veled.

százhuszonnyolcadik nap

A NAP		A HOLD	
kel:	4 18	kel:	0 34
nyugszik:	19 04	nyugszik:	10 19

UTOLSÓ NEGYED: 21 51

Unottan bolyongott a bokrok között.

Tibortól nem emlékszem melyik kocsmába mentünk. Valamilyen pincehelyiség volt, rémlik, talán már a pesti oldalon. Ott kapta el a nyakát a kissé előrehajoló pincérnek Jancsi, s épp úgy, mint a valamikor, még Újvidéken vagy Szabadkán az együtt nézett és sokat emlegetett filmben láttuk, lerántotta a jól megtermett ember fejét az asztal magasságába és görcsbe merevített mutató és középsőujját a szemei elé emelve sziszegte az arcába:

– Az agyadba hatolhatnék!

Bár szemmel láthatóan ittasak voltunk, eltartott egy ideig mire sikerült lenyugtatnunk a pincért, és jó borraivalót kellett ígérnünk, hogy ne dobjon ki bennünket azonnal.

Borozgattunk. Jancsi követelte az újabb és újabb italt. Hónapok óta viselte már hősiezen ki-látástalan sorsát, jó ideig semmilyen alkoholt nem fogyasztott, de most sehogyan sem tudott, nem akart megbékélni sorsával, és oly szokatlan csillogást láttam szemében, hogy kissé meg is rettentem tőle.

– Mi mindent megcsináltunk, komám! Igaz? És együtt! Majdnem mindent, és együtt, csak embert nem öltünk! – mondta kezével fejemen végigsimítva. – Milyen érzés lehet az? Te nem vagy kíváncsi, milyen érzés lehet embert ölni?

Ez, s még az ugyanaz este bekövetkezett botrányos eset volt Jancsi utolsó kitörési kísérlete. Innentől kezdve teljesen megnyugodott. Átszellemült.

Rejtőt és a Bibliát olvasgatta. Azt hiszem, a maga módján meg is tért.

Tudom, kinek hittem.

százhetvennegyedik nap

A NAP

kel: 3 47

nyugszik: 19 45

A HOLD

kel: 13 34

nyugszik: 0 40

Kulcsra zárta az ajtót.

A hiány az egyetlen tulajdon – írta Jancsi

kinek hiányát – baráthiány–

máig szenvedem

és csak hozzáteszem:

személyre szabott

személyes

magam az apa- barát- haza-

és szeretethiányt

éltem

élem meg a legnehezebben

de talán éppen emiatt is

a legfontosabb hiánynak

ha úgy tetszik: a hiányok hiányának

az Istenhiányt nevezem

az Istenhiány Isten formájú

semmi mással nem helyettesíthető be

csak magával az Istennel

Igaz ez a beszéd, és méltó, hogy mindenképpen elfogadjuk.

száznyolcvanharmadik nap

A NAP		A HOLD	
kel:	3 51	kel:	21 55
nyugszik:	19 45	nyugszik:	7 08

Megmosta lábait, majd felhúzta a kikészített fekete zoknikat.

Esküvői tanúm Jancsi volt. Időben átjöttek Rózsikával Múzsláról, hogy kényelmesen elrendezhesünk mindent, ami szükséges a szombati esküvő előtt, a városházán és a templomban egyaránt.

Az anyakönyvvezetőnél gyorsan végeztünk, de a parókián mondták, G. V. tisztelendő atya feltétlen megköveteli, hogy az esküvői misén részt vegyünk az áldozási szertartásban is. Ahhoz pedig elengedhetetlen a gyónás. Hosszú idő óta nem gyakoroltuk már vallásunkat ilyen formában Jancsival, de Edit sem, és az ő tanúja, Gizi sem.

– Jöjjön péntek délután négy órára a templomba a négy *tévelygő bárány* – üzente meg az egyik apácától G. V. plébános úr.

Elmentünk. A pap már benn ült a gyóntatószékben. Gizi ment be elsőnek, s kisvártatva ki is jött. Edit már hosszabban időzött.

– Ajjaj! pótolni akarta a házasság-előkészítőt is – súgta gyorsan a fülembe, amíg helyet cseréltünk.

S valóban, G. V. a jó plébánoshoz méltóan az egyházi élet elhanyagolása miatti rövid feddés után azonnal az előttünk álló új életformára tért át, melyben a mostanihoz hasonló módon már még kevésbé lehet majd súlyos következmények nélkül hagyni felhalmozódni a bűnöket.

Végül Jancsi lépett a gyóntatószékbe. Nálamnál is hosszabb időt töltött már benn, amikor egyre több beszédfoszlány kezdett kiszűrődni, különösen Jancsi szavai hangosodtak, kisvártatva dühösen ki is lépett, és miközben érces hangja a templom csendjét borzolta:

– *Hiába magyarázom neki, nem akarja érteni a lényeget! egyfolytában csak azt erőlteti, térjek meg!*
– sarkával segített, hogy a gyóntatószék ajtaja minél zajosabban csapódjon vissza a plébános úrra.

Az ajtó előtt állok és zörgetek.

kétszázötvenhetedik nap

A NAP

kel: 5 19

nyugszik: 18 00

A HOLD

kel: 9 00

nyugszik: 20 03

A kérdésre, hogy megtartja-e, határozottan megrázta a fejét.

kettesben voltunk a lakásban

Erzsi elment Líviához

Steffi Graf játszott

az ellenfele adogatott

őt láthattuk hátulról

tökéletes idomait

a szél által fel-felibentett

apró szoknya alól felvillanó

formás fenekét – combjait

– Simonunk ilyenre mondja:

ezt is unja valaki?

– kérdezte kajánul Jancsi

s rögtön hozzátette:

– ne vess helyettem is

nekem az már fáj!

Az az éjszaka!

kétszázhatvanegyedik nap

A NAP		A HOLD	
kel:	5 24	kel:	13 00
nyugszik:	17 52	nyugszik:	22 20

ELSŐ NEGYED: 14 55

Lépett egyet az ajtó felé, de nem nyúlt a kilincshez.

Arról beszélgettünk, hogy Jancsi jó néhány hónapot töltött el Mostarban, amikor jelentkezett a repülős iskolába.

– Mostarban egy hétig tartott a tél – mondja Simon, miközben Fodor már a *szirtsóhajú folyó fölött feszülő* lebombázott *kőhíd* után a Neretva völgyében élők felől kérdezzeti. – A síksági embert nagyon zavarja a hósapkás Velež, mert nem lát mögé, a városban és környékén viszont világít, ragyog, szikrázik a fehér kő.

– Az emberek? Engem befogadtak, miközben megjegyezték, hogy mlijekonak mondjam a tejet mleko helyett, mert ott muzulmán, horvát és szerb ugyanazt a nyelvet beszéli. Én csak a nevükről sejtettem nemzeti hovatartozásukat. Ugyanazt az ételt ették, és ha a Neretva Hotel teraszán megjelent a vak harmonikás, a korzón ugyanaz az ének hullámszótt végig.

– Négyezernyi török szót adoptáltak, a törökök ezeket már nem értenék, s kezdetben azt hittem, hogy csak kifecamították a szavakat, de rájöttem, hogy adtak is hozzájuk, vettek is el belőlük, beillesztették nyelvükbe.

Hihetetlen, hogy azok az emberek képesek voltak egymásnak esni.

Ne félj tőlük, és az ő beszédüktől se félj.

háromszáznegyvenhetedik nap

A NAP		A HOLD	
kel:	7 23	kel:	10 52
nyugszik:	15 53	nyugszik:	20 50

Bosszúsan nézte a nadrágján lévő foltot.

Jancsi a székén hintázva egyszer csak egészen hátradől, átnyúl a biliárdasztalra, felkap egy biliárdgolyót és szó nélkül a zsúfolásig telt kocsmá vendégei közé dobja.

A zajongva italozó vendégsereg fel sem ocsúdhat a meglepetéstől, máris nyúl a második, harmadik, negyedik, ötödik golyó után és dobálja, dobálja azokat is.

Az elefántcsont golyók üvegeket, poharakat törnek-zúznak az asztalokon, s csak azután koppannak a kövezeten. Egy pillanatra mozdulatlanra merevedik minden a döbbenettől. Aztán hirtelen kitör a pánik. Éktelen lárma, kiabálás.

A következő pillanatban valaki lesújt a dákóval Jancsi fejére. Jancsi lefordul a székről, ömlik a vér a szájából. Megbabonázva, értetlenül meredek a támadóra.

– Beteg az ember! – ordítok fel kétségbeesetten.

Jancsi nem mozdul. Azt hiszem meghalt.

Két pincér felkapja, kiviszik az utcára, leteszik a földre a kocsmajátó elé. Hívják a mentőt, a rendőrséget.

Az asztalról lekapott fehér terítővel törölgetem a vért Jancsi arcáról, mire végre megmozdul. Kitört két foga is. Felül.

– Mi történik? – kérdi, s belém kapaszkodva feláll.

A mentős azt mondja, nem kísérhetem be a kórházba, csak reggel érdeklődhetek. A tömeg a mentősöknek és a közben megérkezett rendőröknek magyaráz.

– Menjünk innét inkább gyorsan, most senki se figyel ránk! – suttogja Jancsi.

Sietősen eltopogunk az alig pár méterre lévő sarokig, befordulunk, s gyorsan beülünk a leintett taxiba.

A bosszúság miatt szemem elhomályosodik, és minden tagom olyan, mint az árnyék.

Ottó komám,
a múltkori telefonbeszélgetésünk alkalmával abból maradtunk, hogy magyarországiak ne szerepeljenek az érthetőségben, mert itt most minden lehetőségük megvan. Elgondolkodtam ezen, s utóbb úgy gondolom, mégis szerepeltetni kell néhány embert – ne csináljunk gertót most éppen mi. Helye van az érthetőségben az alábbiaknak:

Balassa, Radnóti Sándor, Petri Zoltán, Fogarany Miklós,
Eörsi, Szűcs Géza, Kulcsár Szabó Ernő...

Lehet, hogy még másnak is, de ennyi is elég. Eszükétől-másiktól majd én kérek anyagot, szeptember végét jelzem meg végső határidőnek!

Mit szólj ehhez a névhez:

EX

Aztának több jelentése van, ellenőrizd az Idégek szavak szótárban. Előnye, hogy minden nyelven érthető.

Ha a Bábel éle akarsd kenni, akkor kérd meg Beátát, írja meg róla a tervezett tanulmányát! Kösz.

Szóltam Már Terinek, Viktóriának és Fogaranyinak. Az utóbbi a Tandori tanulmányának azt részletét adja majd. Feri Jászról ír.

Ülél
János

Bp. 1989. június 28.

Zalán Tibor

**TŰNŐDÉSEK A POLIP
KOLOZSVÁRI LÁTOGATÁSA
ÜRÜGYÉN**

**Szőcs Géza: *Ha a polip szuszog
Kolozsvárott I-II.***

Méry Ratio Kiadó, Somorja, 2013

Nem tudok *elfogódottság* nélkül Szőcs Géza legújabb kettős-kötetéről (mostantól csak a könyv...) írni. S bár jól tudom, hogy egy könyvrecenziót a legtragikusabb megoldás magánömlengéssel kezdeni, most mégis valami ilyesmi következik, ha nem is feltétlenül az. Mindössze szeretném megmagyarázni, miért az *elfogódottság*, miért a távolságtartás lehetlensége, egyáltalán, ha mindezek megvannak, miért is írok mégis erről a könyvről? Kezdjük ott, nem tagadható az ügyben az érintettségem. Jómagam is sokszor és hosszan üldögéltem Sziveri János beteg-, majd halalos ágyánál, néha éppen Szőcs Géza társaságában, és meséltem neki arról, amit ő már nem láthatott, vagy nem tapasztalhatott meg. Persze, nem úgy meséltem, ahogy Szőcs mesél ebben a könyvben, nem voltam ennyire invenciózus és a szó legnemezebb értelmében szertelen, és nem is tartottak egy

irányba a történeteim. Hogy Szőcs Géza sem ezeket a történeteket mesélte el neki, az teljességgel nyilvánvaló, egyben lényegtelen is. Ami bizonyos, Sziveri valóban erős érdeklődést mutatott Erdély és Románia iránt, követte az ottani változásokat, minden érdekelte, ami onnan jött, akár történet, akár kitaláció, akár mese, mert mesélhetett volna bármit egyik (átmeneti) földönfutó a (át tartó) másiknak, ahogy talán mesélt is, nem az volt a fontos, hogy mit mond, hanem, hogy hogyan mondja, és neki mondja, mert amíg hallgatja, addig él, s amíg készül elutazni Erdély tündérvilágába, addig nem a halál az elsődleges és egyetlen aktuális programja.

Nem tudok ezeknek a meséknek – én így hívom Szőcs Kolozsvár-történeteit – a geneziséről sokat mondani, feltételezem, hogy írójuk „menet közben” rádöbben valaminek, amire mi is rádöbbenhettünk, miután elolvastuk a könyvet. Ahogy az életbe befelé tartó gyerekeknek szüksége van, lehet a mesére, hogy azután abból kiszűrve épp a csodás elemeket, valóság tartalommal alakítsa át azt, ugyanúgy szüksége lehet az életből kifelé tartónak is a mesére, mely ahhoz az irrealitáshoz képest, hogy meg kell halnia, mégiscsak a reáliák terepén mozog. A könyv meséit a közbeiktatott párbeszéd – a remény folyamatosan megcsillanó szálai – fűzik össze. A mesélő biztosítja Sziverit, mindent meg fog mutatni – egyetlen mozzanat kivételével – neki, el fog a nagybeteg utazni Kolozsvárra, végig fog menni a fényes tengeren, számba véve a számtalan templomot stb., a saját szemével fog meggyőződni mindenről, ami ezekben a történetekben valóságként álcázva felbukkan. Valóság és álca. Fájdalmas emlékezés, hogy Szőcs Géza valóban készült a beteg költőt elutaztatni egy valóságos repülőn egy valóságos Párizsba, ahol talán tudtak volna segíteni a baján az ottani orvosok, de a végletekig legyöngült, beteg szervezet már nem bírta volna ki az utazás fáradalmait. Maradtak tehát az ígérek, és ha már csak ígérek maradtak a szándékokból, akkor miért is ne szépítené meg a valóságot a beszélő mesére, élet-varázslatra szomjas hallgatója számára.

Sziveri halála előtt kevesebb, mint fél évvel abba hagyta a versírást. Ezt azzal magyarázta, nem tudja kontrollálni a készülő szövegeket, olyan nagy mennyiségű morfiomot kap fájdalmi enyhítésére. Ha ezt

értelmezni próbáljuk, és miért ne próbálnánk meg, annyit jelent, hogy a kezelés során nem csak a fájdalom közül emelték ki, de abból a valóságból is, amely számára annyira fontos volt, amelynek minden elemét pontosságra fegyelmezetten igyekezett számba és birtokba venni. Törvényszerű volt tehát, hogy el, kifelé fordult a belső információk elől, kívülről várta a híreket, számára egyre inkább rajta kívül történt meg a világ, de a kifelé fordulásban egyre inkább akadályozta a betegsége, mely egy idő után teljesen szobához, majd ágyhoz kötötte. Információkat könyvekből, a médiából, illetve a barátok elbeszéléséből, elmeséléseiből merített. Előbbiek, mármint az olvasmányok, elsősorban betegsége feltérképezésében, lefolyásának megismerésében segítettek (mohón falt mindent, ami a közelgő vég pontos, orvosi körülírásához, megmagyarázásához kapcsolódott), de már az olvasás is egyre inkább kifárasztotta. A (számomra, innen visszatekintve úgy tetszik, egyre ritkuló) baráti látogatások villanyozták fel, s noha Szócs maga is száműzött volt, tehát be sem léphetett Erdélybe, mégis tudott olyasmivel szolgálni a számára, amivel mi – többiek – nem: mesélt egy másik kisebbség másfajta történelmi kiszolgáltatottságáról, felvillanó reménykedéséről a forradalmi események kapcsán, meg még mindenféle másról is.

Persze, nem ezekről szól ez a könyv. Minden másról, de ezekről nem. A hatalom és a rettenetes diktátor is csak az ironia tárgyát képezi benne, amikor szó esik róla, a nép hallatlan elnyomórta, az áruhiány és a fortélyos félelem a belügyi szervektől nem tárgya a meséknek. Itt jön be az a motívum, ami miatt nem tudok elfogultság nélkül írni a könyvről. De előbb egy mellékszál, ha csak egy pillanatra is. A minap egy külföldön is híres és elfogadott erdélyi prózaíró beszélgetésén vettem részt, ahol azt találta mondani az emberünk: „Ez az én Erdélyem. Azt csináltam vele, amit akartam.” Eddig az idézet. És tényleg azt csinált vele, amit akart, remek írásában szó esik mindenről, hatalomról és mágiáról, emberi lelkek gyötrelméről és felmagasztosulásáról – csak épp az Erdélyben élők sorsa, az Erdélyben élés, mint különös létforma felejtődött ki a munkáiból. Miért mondom el most ezt? Talán, mert Szócs Géza könyvében is ezt az „azt csinálom vele, amit

akarok”-gesztust vélem felfedezni, az ő Kolozsvárja éppen olyan, amilyennek ő láttatni akarja és megélni, emlékezni, felidézni és magában újratereíteni tudja – olyanra csinálja, mesésre, legendásra, valósra és fantasztikumokkal telítődöttre, amilyenre akarja. Remek, invencióval, ötletekkel és nyelvi lelemények megszámlálhatatlan sokaságával megírt történetek sorjáznak az első kötetben, melyek a világ legtermészetesebb módján csapnak át irreálisba, pontosabban, egyetlen pillanatra sem lehetünk biztosak abban – és ez már a mese, a mesemondás logikája –, hogy az a mozzanat, amelyiket reálisnak nézünk, nem a fantasztikum, a kitaláció birodalmában mozog-e már, és fordítva, amiről azt gondoljuk, hogy merő kitaláció vagy írói fantázia, az lehet a legvaskosabb valóság is. Egy nem kolozsvári olvasónak, egy nem erdélyi olvasónak minden névátírás, minden helyszínmegadás, történet-felidézés, legenda-említés, netán kitalálás, ráteremtés, éppoly csodálkozásra ad okot, mint a képzeletbeli – egykor nagyon is reálisan létező – hallgatónak, Sziveri Jánosnak; és ugyanolyan gyanútlan hitelmegszavazásra készíti az elbeszélő-mesélő irányába, mintha egy bedekkerről, vagy tudományos város-monográfiáról lenne szó.

Másoljuk ide minden ökonómia, tehát kihagyások nélkül a szerző a kiadóhoz írt pár sorát, mely az első kötet hátsó borítóján található.

„Amennyiben nem a fantasztikum, hanem a történelemírás igazságai felől közelítenénk e kötethez, le kell szögezmem: nem minden ott, akkor, úgy és amiatt történt meg, mint ahogyan le van írva benne. De ki az, aki a múltat valóságnak tarja? Ki tudná megragadni, változtatni, legalább igazítani rajta? Állítólag még az Úristen sem. És bár kétségtelen, hogy múlt nincsen, az sem kétséges, hogy valaha volt. Ahogyan egy kétsoros fogalmazta meg valóság és képzet kettősségét:

Különös fantom az emlék,
s benne a lét és a nemlét.”

Azt olvastam némely írásban, melyek a könyvvel foglalkoztak, hogy leginkább Szócs Géza Kolozsvár-könyvének, Kolozsvár-képének lehet tekinteni az egymás után sorjázó történeteket, bennük Kolozsvár – időnként tágabban, Erdély – tájait, utcáit, házait, templomait, a személyes élményeket, emlé-

Duna utca, 1989.

keket, és a fantázia dús emlékezetének a megélthez hozzáillesztett építményeit. Bizonyára igazuk is van azoknak, akik így gondolják, s ahogy a történetek elmeséltségét sem vagyunk hivatottak számon kérni a szerzőn, ugyanúgy nincs felhatalmazásunk arra, hogy ezt a Kolozsvár-képet megkérdőjelezzük, egyáltalán, felvessük vele szemben a hitelesség kérdését. Ahogy a mesemondásban nagyon fontos a mesemondó hitelessége, hiszen neki kell elhítenie azt a sok lehetetlenséget, amitől mese a mese, úgy a várost leíró, a város múltját és legendáriumát magánlegendákkal fűszerező író hitelessége, írói hitele is döntő momentum abban, hogy olyannak (is) elfogadjuk a kincses várost, amilyennek ő láttatja számunkra. Azaz, láttatja Sziveri János számára, aki lebilincselődve hallgatja a hihetlenebbnél hihetlenebb történeteket, a szócskézástott Kolozsvár-történelmet. Meg kell hagyni, igazi mesélő módjára szóvi, szövögeti a szálakat, s mire észbe kapunk, már bent is vagyunk az erdőben. A könyv beteg költőhőse is csak néha csóválja meg a fejét egy-egy végképp hihetetlennek feltűnő történet-mozzanat hallatán,

de a mesélő vagy elhallgatja ilyenkor a válaszádat, vagy ügyesen elintézi azzal, hogy majd eljössz, és meglátod, János, megmutatom neked.

Valóban Szócs Kolozsvár-könyveként tekinthetünk a *Ha a polip szuszog Kolozsvárott*-könyv két kötetére. De szemlélhetem máshonnan is ezt a munkát, akkor meg azt kell mondjam, hogy ez a könyv a barátságáról is legalább olyan hangsúlyosan szól, mint Kolozsvárról. (És a fentebb beígért elfogultság-magyarázat csak itt következett el.) Nem véletlen, hogy épp Sziverinek meséli ezeket a történeteket, itt a választás egyben vállalás is. A második kötetben említést tesz az író arról, hogy milyen egyszerűen és természetesen barátkoztak ők össze, és több helyütt ki is mondja, milyen fontosnak tartja Sziveri költői-emberi létezését, munkálkodását. Én el tudom képzelni, hogy a történetek írásakor/elképzelésekor/kitalálásakor/mesésítésekor valóban ott ült a nagybeteg költő ágyánál, és egyenesen neki mondta a történeteit. Ez esetben azt sem botorság feltételezni, hogy a hiány íratta meg vele ezt a könyvet, a barát hiánya. Amikor valóban mesélhetett volna Kolozsvárról, ak-

kor ő maga sem élt már egy ideje Kolozsvárott, nem élhetett, így csak emlékeket, híreket mesélhetett róla. Amikor meg már élhet(ne) ott, az nincs közöttünk, akinek mesélni szeretne, tudna. Nem paradoxon ez, az élet szokásos igazságtalansága inkább, vagy a sorunkba ékelődött tragédiák egyike.

Különös számomra a két könyv egymáshoz kapcsolódása is. Míg az első a „Kolozsvár-történeteket” gyűjti egybe, és a mesemondás könyve a beteg ágyánál, addig a második dokumentumokat tartalmaz, a szerzőnek adresszált és a szerző által Sziverinek ajánlott verseket, valamint kéziratokat, fényképeket, nyilatkozatokat, illetve Szőcs régebbi-új-átdolgozott írásaiból, regényeiből a városra vonatkozó részleteket, melyek segítenek az első kötet egyes fejezeteinek a megértésében. Sőt, a szerző jegyzetekkel is ellátja itt az első kötet fejezeteit. Mármint a kérdés az, mitől Kolozsvár-könyv ez, ha a második kötetben már nem csak rezonőrként, hanem főszereplőként van jelen Sziveri János? A kérdés, úgymond, megválaszolhatatlan. Szőcs bonyolult író, aki az egyszerűség látszatával rendelkezik írásaiban. Valójában minden két- és többfenekű nála, ebben a könyvben is kisebb és nagyobb kapcsolatokkal kapaszkodnak egymásba a két kötet fejezetei, műrészletei, dokumentumai és fényképei. Azt hiszem, a leglényegesebb, hogy az író Kolozsvárral együtt a Sziveri-barátságot is elmeséli, és felmutatja azt, ő hogyan látja, látta Sziverit. Vállalkozása nem kevesebb talán, mint kibontani egy arcot egy olyan városarcból, ahol az előző arc tulajdonosa sohasem járt. Mondjuk ki, vállalkozása megkísérti a lehetetlent, és ennek nehézségeit számos írói trükkel, áthidalással, megszólalási formával és műformával fedi le.

Amúgy engem is majdnem sikerült átvernie Szőcsnek ezzel a második kötetel, már-már bedőltem neki. A felállítás szerint a második könyv az elsőnek mintegy magyarázata, kibővített, legendátlanított verziója. Ez eddig rendben is lenne. Szépek a kéziratok versek és azok nyomtatott formában közzétett verziói, érdekesek a képek, az új *symposion* leváltása körüli hajszára ráfelelő vélekedések és kemény ítéletek. Természetesen szépek a Szőcs-szövegek, regényrészletek, kései átiratok, datálatlan töprengések. Az első könyv egyes fejezeteihez írt jegyzetekhez érve

azonban már nyilvánvaló, hogy itt sem magyarázatokról, sem kiegészítésekről, sem megvilágosító szemelvényekről nincs szó. Valamennyi írás önálló és beszerkesztett, novella tehát, amelyekben elvétve azért előfordulnak az első könyv legendáinak egyes elemei. Itt Kolozsvár leírása, és használjunk egy csúnya szót, objektívebb, mint az előzőekben számtalan irreális szállal átszótt városé volt. Mintha fordított irányú „tankönyvet” tartanánk a kezükben, megfosztva persze minden didaktikától: előbb kapjuk meg az irodalmi szöveggyűjteményt, utána olvashatjuk az azok alapját képező tényanyagot, a tankönyvet. A megfordítottság csöppet sem zavaró, ellenkezőleg. De az elképzelhetetlen, hogy egy-egy jegyzet vagy vonatkozó regényrészlet elolvasása után visszalapozunk a mesélőkönyvben a megjelölt részhez. Az olvasásmechanizmus inkább azon alapszik, hogy az itt közölt szövegekre ráértjük az erősen elirodalmiasított előzményeket, így kapva egy harmadik olvasatot, amelyik már valóban Szőcs Kolozsvár-könyvét képezheti. Pontosan kiszámítottak a hangsúlyok, porszem el nem illan itt egy figyelmes befogadó olvasatában. Nehéz persze ezt a bonyolultabb olvasatot létrehozni, de feltétlenül megéri, mert így kapjuk meg azt a szöveget, amely kirajzolja a hihetetlenül pontos, ugyanakkor színes és bonyolultságában megragadó városképet.

Rendkívül szép mindkét könyv, azt is mondhatnánk, ritka szép és igényes. Még akkor is, ha a fekete oldalakon olvasható rendkívül apró fehér betűk nem kis mértékben teszik próbára az olvasó szemét, szemüvegről szemüvegre vándorol a látás, növelve a dioptriákat, hogy végül zavartalan olvasási folyamatot tudjon kialakítani magának. A gazdag, és a könyvet és a befogadást nagy számban gazdagító illusztrációk az első könyvben a fantasztikum felé elhajlást támasztják meg (Jánosi Andrea szemet gyönyörködtető táblái), míg a második könyv fényképei (Lábass Endre, Dormán László, Grecsó István és Penovác Károly) és festményei (Lustig Valentin) Sziveri arcát-alakját rajzolják meg, illetve Kolozsvár festői szépségét igyekeznek visszaadni. Csakúgy a legkomolyabb elismerés illeti meg Egyed Tibort, mindkét könyv rendkívül igényes és a könyv tartalmához érzékenyen igazodó megtervezéséért.

Katona Csaba

NAPLÓK ÉS EMLÉKIRATOK AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚBÓL

2014-től az első világháború (kitörésének századik évfordulója miatt) nemzetközi szinten fokozott figyelmet kap a történeti kutatásban. A háború forrásaira fókuszálva felerősödött az érdeklődés a magániratok iránt is, olyan források kerültek előtérbe, amelyeket magánemberek keletkeztettek. Ezzel kapcsolatosan csak egy példát hoznék fel, az <http://www.europeana1914-1918.eu> honlapot. Ez célul tűzte ki, hogy a centenárium alkalmával a lehető legtöbb olyan forrást gyűjtse össze digitálisan, amely kötődik a „nagy háború”-hoz: természetes, hogy ezek között magániratok is szép számmal bukkanak fel. Az ide sorolható forrástípusok közül itt és most kettőt emelnék ki: a naplókát és az emlékiratokat.

1 KÖVÉR György: *Én-azonosság az ego-dokumentumokban. Napló, önéletírás, levelezés.* In. Soproni Szemle (2011) 3. sz. 221. p.

tokat. Kutatásuk, túl azon, hogy az egyedi megélt-történetek segítségével mozaikszerűen rajzolódna ki a „nagy egész” (azaz: a háború) fő vonalai, az egyéni sorsokra fókuszál. Miért fontos ez? Az elemző történész utólag, a pillanatnyi benyomásoktól mentesen, ám az utólagos történések ismeretében, személyes élményektől nem befolyásolva tekint vissza az eseményekre. Ám egy napló a pillanatnyi érzések, a későbbi tudás nélkül rögzíti az eseményeket és reflexiókat. Rendelkezik azzal a „plusz erővel” és talán nyomatékosabb jelentőséggel, amelyet az események azonnali vagy időben közeli rögzítésének ténye kölcsönöz neki. Az olvasó pedig – legalábbis többnyire – hitelt szokott adni ennek a „szemtanúi” pozíciónak. Ám ez „hibája” is lehet a naplónak, hiszen az egyéni érzelmek, tapasztalatok – azon frissiben megörökítve az eseményeket – nem kaptak, nem kaphattak elegendő, sőt semennyi időt sem az értelmezésre, értékelésre: a „napló napról napra teremti az állandóan változó azonosságot, míg az önéletírás egy adott időpontból visszatekintve koherens élet-történet megkonstruálására tesz kísérletet”.¹

Az emlékiratok viszont utólagosan is értékelnek, magyaráznak, de mégis egyéni látásmódot tükröznek. S mivel íróik az eseményeket megélték, kétségkívül érzelmek is árnyalják azokat. Ám döntő különbség: az emlékiratban, önéletírásban egy-egy eseménysor összefüggő felidézésekor már arra is van mód, hogy a történetek kimenetelét ismerve, visszatekintve, „súlyozva” helyezze el az elbeszélő az egyes momentumokat, az éppen a mű írásakor meglévő értékrend mentén.

Ezeket figyelembe véve elmondható, hogy mindkét dokumentumtípus egészen más forráskritikát igényel. Ami azonban közös a háborús naplók és emlékiratok esetében is: nagymértékben hozzájárulhatnak ahhoz, hogy megértsük, a kortársak hogyan élték meg a „nagy háborút”. Jelen írás négy különböző ember naplóiból, illetve emlékirataiból szemezget azzal a céllal, hogy példákat villantson fel – rövid elméleti felvezetést követően.

Közhelyes megállapítás, de itt és most nem lehet elégszer hangoztatni, hogy a naplók, a magánlevelek, az önéletrajzok és a memoárok, és az oral history forrásai a személyes emlékezet dokumentuma-

iként sajátos módon, az egyes ember szemszögéből ábrázolnak tényeket. Így tehát azon túl, hogy belőlük az információk egy speciális csoportja aknázható ki, nemcsak fontos kiegészítői, sőt értelmezői a hivatalos szervek által keletkeztetett iratoknak, hanem azokkal valójában egyenértékűek.

A naplóknek vannak különböző típusai más-más szempontok szerint. A teljesség igénye nélkül említeném például, hogy nem mindegy, hogy írója milyen körnek szánta azt. A saját „használatra” írt bizalmas napló az átélt események értelmezésében segíthet sokat. Az ilyenek egy részét, épp azért, mert nem másnak szólt, sajnos meg is semmisítette alkotója, vagy rábízta bizalmasára, meghagyva, hogy halála után semmisítse meg azt. Utóbbi esetben viszont burkoltan talán kitapintható a „nyomot hagyni” szándéka, és az életében ki nem beszélhető tények közzétételének igénye is, kvázi a sorsra/bizalmasra hagyva a döntést. Így vélhetően nem a közönségnek, hanem elsősorban magának szólt Lowetinszky János József (1866–1935) vasúti tiszt jószerivel egész életén átívelő naplófolyama, amelyet Balogh János Mátyás levéltáros tárt és tár fel.² Lowetinszky, onnantól kezdve, hogy 14 éves korában egy prostituált ölében először lelt gyönyörre, élénk és változatos szexuális életet élt. Ennek megfelelően naplójában rendre feljegyezte a szexuális aktusokra vonatkozó észrevételeit, amelyeket táblázatban összegzett: *Naplójában* rendre feljegyezte, ha üzekerdedei során orgazmusa volt (ezt K betűvel = kéj) jelölte, de azt is, ha önmagának okozott örömet (Ö, Önft, Önfrt = önfertőzés), és azt is, ha spontán került sor minderre (Mg, Mgsm, Mgmls = magömlés). Utóbbira egészen érdekes példa: „ma éjjel Sándorral és anyámmal olyan furcsát álmodtam /Mgmls/”.

Mégis: a naplók egy körét karakteresen jellemzi, hogy szerzőjük az utókornak írta. Egyértelmű, de legalábbis gyanítható az az írói szándék, hogy a naplóíróval történt eseményeket az utókor olvashassa egykor. Néha „csak” hiteles(nek vélt) képet akart rögzíteni a szerző saját jelenéről, esetleg önmagát akarta átmenteni a jövőbe, vagy utódainak szánta, netán olyasminek volt tanúja, amelyet életében nem mondhatott el. A törekvés ellenben azonos: az utána következő nemzedékhez szól az író.

Ezek a naplók viszont kvázi szerkesztett, sőt öncenzúrázott munkák, ellentétben az előbbiekkal. Ezen felül számos más módon lehet tipizálni a naplókat, fentieket csak példa gyanánt említettük. Továbbiakért a *Turul* című folyóirat ez évi 2. számát érdemes fellapozni.³

A naplókkel ellentétben az önéletírások, memoárok szükségszerűen visszatekintő jellegűek, általában az életút végén, vagy annak előrehaladottabb szakaszában vetik papírra szerzőik, vagy ha nem is idősen, de egy-egy életszakasz végén. E retrospektív jellegnek köszönhetően az események értelmezése, letisztultnak szánt magyarázata is testet ölt e szövegekben, ám nyilván kevésbé friss és részletekbe menő a műfaj nyelvezete, mint a naplóé. A memoáríró emlékirata megírásakor felhasználhatja régi naplóit, vagy alapul vehet korábbi levelezést, meghívókat, programot, újságokat, be is másolhat, vagy beragaszthat dokumentumokat munkájába.

Sokféle indítéka lehet a memoárok szerzőinek is, amikor tollat ragadnak, akárcsak a naplóíróknak: történetmesélés az utókor számára, tanítás, példaadás, el nem mondható negatívumok feloldása (igazságtalanságok, panasz), önigazolás, a történetmesélés öröme, esetleg szimplán az unalom elűzése. Az alapvető indítékok persze meghatározzák a szerző nézőpontját, az általa elbeszéltek szelektálását. A memoárok többségükben teljes életutat tekintenek át, kiindulva a gyermek- és ifjúkortól, családtörténeti adatokkal bőségesen megtűzdelve e részeket. Persze előfordulhat, hogy az emlékiratok fejezeteinek részletessége igen eltérő. Ez függ az író szemléletétől (mit tart fontosnak, illetve mit akar a világ elé tárni), a munkamódszertől, a forrásanyag meglététől (megvannak-e a régi naplók, levelek), s magától annak az életszakasznak a hosszúságától és sokrétűségétől, amelyet éppen ábrázol. S akadnak olyan emlékiratok is, amelyek kifejezetten egy-egy életszakaszra fókuszálnak: a háborús emlékezé-

2 Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár B 0910/209. Lowetinszky János József naplói; <http://magyarsvejk.blog.hu/>

3 KATONA Csaba – KOVÁCS Eleonóra: *A személyes emlékezet dokumentumai*. In. *Turul* (2014) 2. sz. 41–47. pp.

sek tipikusan ilyenek. Amint gyakorta a háborús naplók is: mindkét esetben megtörténhet, hogy az egyébként naplót nem író, a visszaemlékezésekre egyébként nem fogékony ember a rendkívüli élethelyzetben készíttetést érez arra, hogy írjon, akár csak azért, hogy így oldja szorongásait. De – szintén csak példa – ezeknek köszönhetjük, hogy összevethető a hivatalos források sugallta kép a magánemberek tapasztalatával: mennyire fedik egymást a propaganda azzal, amit egy-egy ember megélt, mennyire szivárgott le az újságok stb. súlykoltá nézőpont a mélyebb rétegekre, miként reflektáltak ezekre a hétköznapiak hősei.

Lássunk tehát két-két példát emlékezésekre és naplókra az első világháború idejéből.

„Kiálttók mind ezekre a kúrvák éljenek a bileki katonák” – a somogyi szakács

Csendes János Mernyén született 1889-ben paraszti családba: naplója a világháború előzményeihez vezet el minket. Naplója az ez év nyarán tragikusan fiatalon elhunyt kaposvári levéltáros, Vonyó Anita magántulajdonában volt: hogy beletekinthetem, azért utólag is köszönetet mondok neki. Csendes feljegyzései 1910-től datálhatóak, a naplóíró már a Balkán-háborúkban is aktívan részt vett. Nevezetesen a szerbiai hadszíntérre került, majd – immár a „nagy háborúban” – az orosz, még később a román, innen pedig az olasz frontra. A harcokat – számos katonatársával ellentétben – szerencsésen átvészelte. Hazatérése után somogyi szülőfalujában gazdálkodott, idős emberként, 1975-ben Kaposváron hunyt el. A seregben Csendes szakácsként szolgált, így feljegyzéseiben főszerepet kaptak az ellátásra vonatkozó leírások, sőt az 1910-es évek receptjeit is feljegyezte. Így tudjuk, hogyan készítette az alábbi ételeket (megőrizve írásmódját): hus leves, hamis leves, gulás, spárga, karfion, kel káposzta, főzelék krumpli bol, bab főzelék, paradicsom szosz, hagyma szosz, natur snicli, büftök, zsivány pecsenye, dinsztült hus, rántot csirke, fasirt pecsenye, krumpli ganérung, krumpli püre, zsiron sült krumpli, rántot rizsa, tészta, cserép fánk, palacsinta. Természetesen a háború elhúzódásával e bőséges ellátmány

igencsak megcsappant, mindazonáltal lássuk példa gyanánt a Csendes-féle bifszték receptjét: „a büftök készül vese pecsenyéből és a hust vastagra vágjuk szalán köröszkül egy kicsit meg glofulni és soval kis paprikával magyar borsal meg hinteni lisztbe megforgatjuk és kisütjük”.

Ám Csendes a naplóba – szerencsére – nem csak hadtápellátással kapcsolatos bejegyzéseket rótt: találunk benne levelet is, olyat, amelynek célja egy nő szívének(?) megnyerése volt. Avagy többé. Úgy fest, háború ide vagy oda, ez a téma nem szorult háttérbe nála, életvidám egyénisége, érdeklődése a harci zaj közepette is az alábbi sorok papírra vetésére sarkallta: „Kedves kisaszon! [...] Nem ohajtok hoszasan beszélni érzelmeimről s mindjárt ki is mondom, hogy ön ojan hatást tet rám amejet nő sohasem. Ön az első nő, ki meg dobantota szívemet és etől meg sem fogok szabadulni. Érzem teljes életemben érzem, hogy csak ön tehet boldogá engemet s nincs nagyob vágyam anál, hogy én is hasonlóan boldogá tegyem önt. Megkérem tehát a kezét legyen az én feleségem. Öntül füg most a boldogságom és boldogtalanságom. Izenyje meg, hogy meglátogathatom e. Válaszábol meg fogom érteni, hogy lehet e reményem a boldogságra vagy pedig örökre le kel önről mondanom. Pá pá választ kérek! Vége”

Hogy ki volt a címzett, nem tudjuk, azt sem, hogy célt ért-e Csendes a levéllel, sőt nem kizárt, hogy afféle generál-levéllel van dolgunk. Ehhez mértén aztán igencsak kevésbé romantikus a napló azon bejegyzése, amelyben a derék konyhai alkalmazott elképzelte, milyen lesz majd hazatérni, ha egyszer véget ér a csatazaj. Sajátos adaléka ez a bejegyzés a magyar honvédség és a k. und k. közös hadsereg közötti rivalizálásnak is, de igazi érdekessége mégis az, hogy a fenti „szerelmes levelet” jegyző Csendes egész egyszerűen prostituáltakat vizionál a honvédek fogadására: „Aszt a napot megérni egy boldogság mikor hazám határát lépem át. Befütyentet már a gözös Kaposba. Ot ál minden kurva. Szerbusz lányok mondjátok hogy mi ujság kit szeretek honvédet e vagy közös bakát. Kiálttók mind ezekre a kúrvák éljenek a bileki katonák.” Hogy ilyen volt-e valóban Csendes hazatérte, arról hallgatnak a források. Ami bizonyos: az elsőre tán közönségesnek

ható vágy inkább emberi. A háborúból a békébe vágyó ember gondolata. Egy olyan naplóból, ami – vélhetően – tényleg nem az utókornak készült.

„Ha úgy sebesülnék, hogy nem tudnám foglalkozásomat folytatni, jobb ha ott maradok!” – a soproni zenész

Egészen más hangsúlyokkal, a lélek finom rezdüléseire fókuszálva írta frontnaplóját a golyózáporok közepette a soproni illetőségű Munczy Béla (1896–1938). Ezek a Soproni Levéltárban lapultak, amíg D. Szakács Anita főlevéltáros rájuk nem irányította a figyelmet. Munczy Béla, ez a korban igen neves cigányzenész familiából származó szerény fiatalember, a családi hagyományoknak megfelelően hegedülni tanult, de a háború kirobbanásakor őt is besorozták. Eleinte szolgált az olasz (1916), majd pedig az orosz–lengyel fronton (1917) is. Munczy egyáltalán nem volt egy militáns típus, elhivatott művészlélekként jellemezhetjük inkább. „Ha úgy sebesülnék, hogy nem tudnám foglalkozásomat folytatni, jobb ha ott maradok!” – írta egy ízben, mikor megfordult a fejében a gondolat, hogy nem vehet többet hangszert a kezébe. Neki ugyanis a fronton is a a zenén járt az esze, visszavágyott megszokott közegébe: „Most már 8. hónapja is elmúlt, hogy katona vagyok és a muzsikával nem foglalkoztam és több mint egy hónapja, hogy hegedű nem volt a kezemben.” Ami némi könnyebbséget hozott neki, mármint lelkileg, az az volt, hogy a békésebb napokon a háborúban is működtek cigányzenekarok a fronton harcoló katonák szórakoztatására: „Beszélték, hogy van itt egy kis roma banda a tisztek részére. Este felé felkerestem őket. Kettő járt a papával egy bandába, egyik a Banda Manczi öcsce. Szerencsések! Ha az ezred pihenőbe jön, akkor mint cigány zenekar a tisztek részére szerepelnek, és ha állásban van, akkor vissza mennek a Trainhez. Megkértem őket, ha tudnak valamit az érdekemben tenni, úgy tegyenek.” Meglehet, valóban tettek is. Ezért-e vagy másért, de az tény, hogy Munczy 1917-ben a fronton az ún. pótbanda tagjává „lépett elő”, ismét hangszert ragadhatott: „Megkaptam a hegedűt és a százados muzsikáltatott velem. Velem meg

volt elégedve, egy brácsás is van az is kapott brácsát. Még egy hegedű van azt meg egy falusi roma kapta meg. Ez szegény nem sokat tud. A századosnak sem tetszett. Még egy szakasz vezető is jött hozzánk. Ez nagyon ügyes, mi alkotjuk a pót zenekart. [...] Holnap ide hurcolkodunk a többi romához, kapunk egy külön fedezéket és együtt lesz az egész banda.” Jellemző ugyanakkor, hogy Ferenc József haláláról csak úgy emlékezett meg, hogy egyszerűen szegény öregként említette a királyt. Az új uralkodó, IV. Károly látogatását viszont személyesen élhette át, de ebben a leírásban sem lelhető fel semmi magasztos. Meglehet, Munczy a maga lelkiállapotát látta bele a királyba, aminthogy az is, hogy IV. Károly valóban megtörtén érkezett a katonák közé: „9 óra után jött a király! Minden kitüntettet megszólított. Egész közel beszélt hozzájuk. A hátam mögött állt a hadapród és annak is van kitüntetése, hát ahhoz is beszélt. Így egész közel állt hozzám. Kék szeme, szőke haja és bajusza van, közepes magas. Nagyon meg van törve, nem úgy néz ki mint a fényképeken. Ilyen sok magasrangú tisztet még sosem láttam együtt. Csupa tábornok!” Hogy Munczy mikor szerelt le, nem tudjuk, annyi a bizonyos csupán, utolsó naplóbejegyzései 1917-ben keltek. Szerencsére nem szenvedett olyan sérülést, ami derékba törhette volna karrierjét. Régi vágyát teljesítve így zenekart alakított Sopronban, ami biztosította megélhetését. A naplóíró cigányzenész pályája mégis csonka maradt: alig túl a negyvenen hunyt el.

„Gyulafehérvárról Galiciába a medve oroszokkal küzdeni vagyis az éjszakai zarnokokkal a ki minket meg akart mindentől fosztani.” – a tordai asztalos

A visszaemlékezés másságának ékes példája Foris Géza tordai asztalos (1890–1977) írása. (Rendelkezésemre bocsájtásáért Kulcsár Beáta kolléganőmnek tartozom köszönettel.) Foris, ez a történelem, földrajz, irodalom irányt nyitott, ám kétkezi munkából élő férfi, később ötgyerekes apa éppen a háború alatt nősült meg (1916-ban). Erre azért nyílt módja, mert sebesülés miatt hamar haza kellett térnie. Az általa átélt frontélményeknek csupán

Foris Géza, 1911. Magántulajdon.

töredéke maradt fenn, de ezeket is a friss élmények hatása alatt írta 1915-ben, a fent említett sebesülést követően. Olyan visszaemlékezéssel van tehát dolgunk, amelyek megírását a friss élmények ösztönözték, vélhetően a sebesülés miatt tétlenségre kárhóztatott férfi állapotával „súlyosbítva”: az írás a korlátozott mozgásból fakadó unalom elűzésére is szolgálhatott. Foris visszaemlékezése szinte mentes az érzelmeiktől: mind Csendes frivolsága, mind pedig Munczy érzékenysége távol áll tőle. Foris alapvetően a hadműveletekre, a harci eseményekre, a nagyon is konkrét történésekre koncentrált. A fizikai megpróbáltatásokkal, így súlyos sebével (golyót kapott a lábába) kapcsolatos események leírására fordított inkább gondot, néha egészen részletesen. Nagyon határozott vonása Forisnak, hogy nem kételkedett abban, hogy jó ügyért, a hazáért, az igazságért harcol (igaz, azt nem tudjuk, e hite később megrendült-e). A visszaemlékezés legelső mondata így hangzik: „Elérkezett az a végze-

tes ora, a mely az egész Európát harcba vért ontani bele sodorta, hogy nemzet nemzet ellen, ember ember ellen és testvér testvér ellen harcoljon.” E némiképp patetikus felütést követően jönnek aztán a harcok részletes, elmélkedéstől mentes leírásai. Ugyanakkor, ha nem a háborús eseménysor volt a téma, mégis előkerült az érzékenyebb én: a férfi verseket is írt, azokba elsősorban vágyait, reményeit, érzéseit foglalta bele. Így például *A hazáról* című versében: „De én hiszem hogy meg küzdöl mindennel / Még ha tizszer annyi elenség is lepne el / Veled vagyon a menyeknek serege / Mert élned kell és élni fogsz drága magyar nemzete[m].” Verseinek többnyire saját maga volt a főszereplője. *A Szenvedéseim az életben* című alkotás szerint nem volt könnyű sorsa: „Nem volt olyan évem nem volt olyan napom / Melyen ne szenvedtem volna. / Itten csak röviden kezdem az életem futását / Mert ha sokáig irnám úgy sem bírnám könnyeim hullását / Annyit szenvedtem én már egész életemben / Csoda hogy még élek csoda hogy még vagyok / S nem pusztultam el régen.” Szintén önmagának állított emléket egy olyan versben is, amely sorainak kezdőbetűi nevét adják ki: „Fönt a légben a magosban / Olyan fönt hogy láthatatlan már / Repül egy fecske mesze távol / Innen e bus vidékről / Sebesen mint a szélvész / Gondolatom is véle szál / És egy szebb hazába szál / Zord itt minden körülöttem / A szebb jövőbe megy minden.” A verset ezzel zárta: „Olvassd lefele a nagy kezdőbetűket és találni fogsz egy nevet.” Sajátos elem írásában, hogy egy ismert toposz, ti. az orosz medvéé hogyan jelenik meg szövegeiben: „Augusztus 10-én az én zászlóaljam indult el Gyulaféhevárról Galiciába a medve oroszokkal küzdeni vagyis az éjszaki zsarnokokkal a ki minket meg akart mindentől fosztani, de fönt van az isten és nem hagy el minket.” Azért is érdekes ez, mert számos más naplóban ez a toposz („medve”) nem bukkan fel, így vélhetően Foris valamiféle olvasmányélménye köszönhetett vissza. A visszaemlékezés tanúskodik arról is, hogy a derék asztalos erősen szangvinikus természetű lehetett. Ellenkező esetben aligha rögzíti utólag, hogy fegyverrel szándékozott nekimenni. Külön kiemelném szóhasználatát: felbőszült állapotát a „hidegvérű” szóval

jellemezte: „...egy lány valami orosz vérű lehetett kezdte mutatni hogy a mi ágyuink hogy le verték a kapuját. Tehát én erre annyira hidegvérű[!] lettem, hogy neki szaladtam szuronyt szegezve, de a társaim vissza tartottak. Én azért voltam olyan bosszus, hogy az nagy kár volt neki, hogy a mi ágyuink le verték a kapuját, de az nem volt kár, hogy az oroszok leégették ¾ részét a községnek.”

A Foris-féle visszaemlékezés, műfajából adódóan, tudatosan másoknak is szánt alkotás, nem kizárt, ebből is fakad hangütésének jellege. Hogy az a hivatalos propaganda nézeteit erősen tükröző álláspont valóban sajátja volt-e, épp ezért megkérdőjelezhető valamelyest.

„Reményem, hogy a Bevezetésben kitűzött azt a célt, hogy, hogy ennek a két szolgálatnak az ismerete az utókor számára fennmaradjon, ezzel a pénzügyőri Emlékirattal elértem.” – a budapesti pénzügyőr

Negyedik hősünk egy csempészekre vadászó hajón szolgált, mígnem a háború közbeszólt. Magántulajdonban van a kézirat⁴, amelyet írója feketébe kötött, a borítón ott látható a cím: „A M. Kir. Pénzügyőrség és a »János« őrhajó szolgálata Szerbia határán békében és háborúban 1913–1918.” A felirat alá egy fényképet ragasztottak, amely az őrhajót ábrázolja. Az írás bizonyos Végvári Antal munkája. Ő a visszaemlékezés papírra vetésekor a magyar pénzügyőrség nyugalmazott I. osztályú pénzügyőri felügyelője volt, míg korábban „a volt Pancsova-dunai m. kir. pénzügyőri biztos kerület és a »János« őrhajó utolsó vezetője”. A kéziratot 1942-ben zárta le, ez tehát egy évtizedekkel későbbi, azaz nem a friss élmények hatása alatt írott emlékezés. Végvári leírja, hogy a pénzügyőr hajó, a *János* 1913. évi szolgálatba állításának célja a határ menti csempészet meggátolása volt, ám alig egy évvel később, 1914-ben kitört az első világháború és a hajót hadiszolgálatra vezényelték. Olvashatunk Pancsova bombázásáról vagy a hajó belgrádi útjairól: ekkor német katonatisztekkel szállított. Végvári így írt kéziratának végén: „Reményem, hogy a Bevezetésben kitűzött azt a célt, hogy, hogy ennek a két szolgálatnak az ismerete az

utókor számára fennmaradjon, ezzel a pénzügyőri Emlékirattal elértem.” Igazi hivatalnokként, egyfajta merevséggel és magyar szemszögből örököltette meg az eseményeket, nem elfogulatlanul, ám a dicsőség helyett mégis a mindennapok köszönnek vissza, a nyers valóság, még évtizedek távlatából is, ami mutatja, hogy a háború megrendítő erővel hatott rá. Ugyanakkor az, ahogy például a szerbekről ír, ma nem volna PC-nek nevezhető. Foris írásához képest ez a visszaemlékezés döntően más: jobban kimunkált, tudatosabban előkészített, a legfőbb differencia viszont az, hogy évtizedekkel később született, mint a megidézett események. Ekképp az 1940-es évek fogalmai, szóhasználata stb. erősen nyomot hagytak rajta, jobban átforgalmazták a leírást.

Fentiek csupán – mindenképp a teljesség igénye nélkül – példa gyanánt szolgálnak ahhoz, hogy megértsük: még korántsincs megírva a „nagy háború” története. Ahány ember, annyi háború: annyiféle érzés, történet, megélés, nézőpont. A politika-, esemény- és hadtörténet fontosságát nem vitatva nem hiábavaló felhívni a figyelmet arra, hogy nagyobb érdeklődést tanúsítsunk azok iránt, akik e korszak igazi főszereplői voltak, és akiknek története még nincs megírva. Részben azért nem, mert e források közül számos magánkézen van, s csak most, száz év elteltével kerülnek a történészek látóterébe. Épp ideje, hogy értéküket megbecsüljük, tartalmukat közzé tegyük. Vagy ahogy Kövér György fogalmazott: „Ha nehezen is, mára a történetírás kénytelen beletörödni abba, hogy nemcsak a »nagy embereknek« lehet biográfiája. [...] A mikrotörténelem beköszöntével a történetírás eddig anonim szereplői is visszakapják identitásukat és jelentőségüket.”⁵

4 A visszaemlékezés Dobos Csaba magántulajdona, ezúton köszönöm meg, hogy önzetlenül rendelkezésemre bocsájtotta.

5 KÖVÉR György: *Az eszlári telkes jobbágy és leszármazottai*. In: *Családok, családfák, generációk*. Szerk. BANA József – KATONA Csaba. Győr Megyei Jogú Város Levéltára – Magyar Országos Levéltár – Mediawave Alapítvány, Bp. – Győr, 2007. (Mediawave Konferenciák I.) 165. p.

Szöts Zoltán Oszkár

HADIÁRVÁK, HADIÖZVEGYEK, HADIROKKANTAK

A nagy háború harctéri embervesztéseinek szociális vonzata

- 1 *Osztrák-Magyar Vöröskönyv. Diplomáciai ügyiratok Ausztria-Magyarországnak Olaszországhoz való viszonyáról az 1914. évi júl. hó 20-ikától 1915. évi máj. hó 23-ikáig terjedő időben. A hivatalos kiadás teljes szövege.* (Cs. és Kir. Közös Külügyminisztérium). Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat, Bp., 1915; *Osztrák-Magyar Vöröskönyv. Diplomáciai ügyiratok Ausztria-Magyarországnak Olaszországhoz való viszonyáról az 1914. évi júl. hó 20-ikától 1915. évi máj. hó 23-ikáig terjedő időben.* (Cs. és Kir. Közös Külügyminisztérium). Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat, Bp., 1916.; *Osztrák-Magyar Vöröskönyv. Diplomáciai ügyiratok Ausztria-Magyarországnak Romániához való viszonyáról az 1914. évi júl. hó 22-től 1916. évi aug. hó 27-ig terjedő időben.* (Cs. és Kir. Közös Külügyminisztérium). Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat, Bp., 1916.
- 2 *A balkáni eseményekre vonatkozó diplomáciai ügyiratok: 1912. augusztus 13 – 1913. november 6.* (Cs. és Kir. Közös Külügyminisztérium). Állami Nyomda, Wien, 1914.
- 3 *Bizonyítékok az Ausztria-Magyarországgal hadat viselő államok által a nemzetközi jogon ejtett sérelmekről.* Állami Nyomda, Wien, 1915.
- 4 *Diplomáciai akták a háború előzményeinek történetéhez 1914.* (Cs. és Kir. Közös Külügyminisztérium). Állami Nyomda, Wien, 1915.
- 5 *Az olasz háború előzményeiről.* (Cs. és Kir. Közös Külügyminisztérium). Állami Nyomda, Wien, 1915.
- 6 GALÁNTAI József: *Az első világháború.* Korona Kiadó, Bp., 2000³. 13–14. pp.
- 7 *A Magyar Zsidó Hadi Archivum almanachja 1914–1916.* Szerk. POLNAY Jenő – PATAI József. Magyar Zsidó Hadi Archivum – Országos Magyar Izraelita Közművelődési Egyesület, Bp., 1916.
- 8 *A mi hőseink. Tisztjeink hőstettei a világháborúban.* Szerk. VELTZE Alajos. Franklin-Társulat, Bp., 1916.; *A mi hőseink. Katonáink hőstettei a világháborúban.* Szerk. VELTZE Alajos. Franklin-Társulat, Bp., 1916.
- 9 *Emlékalbum az orosz betörés által sújtott sárosi nép felsegítésére.* A Sárosi Népet Segítő Bizottság, Bp., 1916.

Az Osztrák-Magyar Monarchia 1914. július 28-i Szerbia elleni hadüzenete olyan háborút indított el, mely példa nélküli volt az addigi történelemben. A háborúnak, amelybe sorra beléptek Európa nagyhatalmai, és amelynek gazdasági hatása a nem hadviselő felekre világszerte kiterjedt, kortársai a *Nagy Háború* elnevezést adták. Később követte egy még nagyobb hatású világméretű összecsapás, ezért az utókor ezt a küzdelmet már első világháború néven ismeri.

Kitekintés az első világháború historiográfiájára

A háború alatti hivatalos aktapublikációkban a háborús felelősség kérdéséről folytak heves viták. Az Osztrák-Magyar vörös könyvek mellett a Császári és Királyi Közös Külügyminisztérium további kiadványokat is közreadott.¹ Néhány példa a teljesség igénye nélkül: *A balkáni eseményekre vonatkozó diplomáciai ügyiratok*;² *Bizonyítékok az Ausztria-Magyarországgal hadat viselő államok által a nemzetközi jogon ejtett sérelmekről*;³ *Diplomáciai akták a háború előzményeinek történetéhez 1914*;⁴ *Az olasz háború előzményeiről*.⁵ Ezen írások elsődleges célja az ideológiai háború folytatása volt, amely egyúttal elő is készítette az újabb világegést.⁶ A háború idején számos gyűjteményes művet adtak ki. Egy részük a katonai hősiességet kívánta bemutatni, ilyen volt például a *Magyar Zsidó Hadi Archivum almanachja*,⁷ vagy a Veltzé Alajos szerkesztette *A mi hőseink. Tisztjeink hőstettei a világháborúban* és az *A mi hőseink. Katonáink hőstettei a világháborúban* című kötetek.⁸ Az albumok egy másik része jótékonyági célokat szolgált. Az első világháború alatt Magyarországon nagyon komolyan vették a hadi cselekmények következtében károsodott megsegítését. A segítségnyújtás egyik formája a díszkiadványok közreadása és a jövedelem jótékony célra fordítása volt. Ennek egy példája az az emlékalbum, melyet a Sáros megyei orosz betörés károsultjainak megsegítésére adtak ki.⁹ A háború második évétől számos hadinaplót és hadimemoárt adtak közre, melyeket jól reprezentál két munka, Molnár Ferenc és Berend Miklósé, melyeket Hóman Bálint közös

cikkben recenzált a *Századokban*.¹⁰ A történettudomány művelői egyébként kifejezetten visszafogottak voltak a zajló háború értelmezésében. Hogy miért, azt Lukinich Imre, a Magyar Történelmi Társulat főtítkára fogalmazta meg a Társulat 1916. évi működéséről írt jelentésében. Lukinich szerint a világháború azzal a hatással volt a magyar történettudományra, hogy 1916-ban túlsúlyba kerültek a háborús vonatkozású írások. A harctéri események terjedelmes anyagot szolgáltatottak a történétíróknak, amit a haditudósítók nagy számban megjelent naplókíadványai is megerősítettek, melyek közül némelyik történelmi forrásértékkel is bír. „Ugyanezt elmondhatjuk azokról a nagyobb lélegzetű feljegyzésekről is, melyekben katonáink adnak számot csapattestük emlékezetes küzdelmeiről, sőt azokról a hivatalos adatok alapján összeállított, de itt-ott joggal kifogásolható gyűjteményes vállalatokról is, melyeket a hadilevéltár bocsátott közre, többek között magyar átdolgozásban is. Háborús történetirodalmi termékeink java része azonban mennyiség tekintetében napilapjaink és az aktualitásokra berendezett folyóirataink hasábjaira esik. Íróik csak elvétve szakemberek, értékük ennél fogva tudományos szempontból nem nagy.”- folytatta. A történészek visszafogottságának okát egyrészt abban látja, hogy „történétíróink forráspublikációk s kritikai előmunkálatok hiányában hazánk újkori történetével s a jelen viszonyok történelmi előzményeivel alig foglalkozhattak,” másrészt abban, hogy „akár politikai, akár történelmi, nemzetgazdasági, társadalmi vagy technikai vonatkozásaiban vizsgálnák is ezt a háborút, s igyekeznének magasabb szempontokból, a tárgy természetének megfelelő tökéletesebb tudományos eszközökkel kutatni és megállapítani az egyes háborús jelenségeket, éreznék, hogy a rendelkezésükre álló anyag még fölülte hézagos, lelkök egyensúlya pedig korántsem annyira megállapodott, hogy biztosan számíthatnának ítéletök tárgyilagosságára.” Emellett persze az események sem fejeződtek be, így messzemenő következtetéseket sem lehet levonni belőlük. „Így lesz érthető, hogy szakfolyóirataink, köztük a *Századok* is, legfeljebb csak mint a háborús termékek tudományos vagy irodalmi értékének

megállapítói tartanak kapcsolatot a világháborúval, de a kérdések önálló tárgyalásától az említett okok alapján egyelőre tartózkodnak.”¹¹

A magyarországi történetírás komoly hivatalos támogatásban részesült a két világháború közötti időszakban. Fontos szerepet szántak neki a magyarság kulturális fölényének megőrzésében a Monarchia többi utódállamával szemben, és a revízió elméleti megalapozásában.¹² Az 1867 utáni évtizedek történetére vonatkozó levéltári anyagot 1945-ig nem lehetett kutatni, így ekkor még az első világháború történettudományi értékelése sem történhetett meg.¹³ Ebben az időszakban számos olyan elméleti-ideológiai munka született meg, mely megpróbálta megmagyarázni a trianoni békeszerződéshez vezető utat. Ennek talán legjellemzőbb darabja Szekfű Gyula *Három nemzedék* című könyve.¹⁴ Az ideológiai művek mellett sor került a háború hadászati értékelésére is neves katonai szakírók által.¹⁵ Már ekkor világossá vált, hogy a jövőben a politika és a hadvezetés szorosan össze fog fonódni. A háborús vereség okát több katonai gondolkodó is ebben látta. A később, a második világháború során a Szovjetunió elleni hadba lépésben kulcsszerepet játszó vezérkari főnök, Werth Henrik például így írt erről a kérdéstről

- 10 HÓMAN Bálint: *Molnár Ferencz: Egy haditudósító emlékei*. Bp., 1916; BEREND Miklós *Harctéri naplója. Adatok a magyar honvédség főképe az 5. honvédhuszárezred történetéből*. Bp., 1916. In. *Századok* (1916) 6. sz. 403-406 pp.; MOLNÁR Ferenc: *Egy haditudósító emlékei. 1914 november-1915 november*. Franklin-Társulat, Bp., 1916.; BEREND Miklós: *Berend Miklós harctéri naplója. Adatok a magyar honvédség, főképe az 5. h. huszárezred történetéből*. In. *Budapesti Hírlap*. Bp., 1916.
- 11 LUKINICH Imre: *Jelentés a Magyar Történelmi Társulat 1916. évi működéséről*. In. *Századok* (1917) 4-5. sz. 314-318. pp.
- 12 GUNST Péter: *A magyar történetírás története*. Csokonai Kiadó, Debrecen, 1995. 170-174. pp.
- 13 GUNST Péter: i. m. 191. p.
- 14 SZEKFŰ Gyula: *Három nemzedék. Egy hanyatló kor története*. Élet Könyvkiadó, Bp., 1920.
- 15 Két kiragadott példa: MAYER-CSEJKOVITS Károly: *A nagy háború tapasztalatai magasabb katonai megvilágításban*. In. *Hadtörténelmi közlemények* (1927) 2. sz. 152-187. pp.; JULIER Ferenc: *A háború új alakja*. In. *Magyar Szemle* (1934) 5. sz. 69-70. pp.

Elmélkedés a világháborúról című 1921-es tanulmányában:

„A tévedés az volt, hogy a világháború eseményeit tisztán a katonai eredmények alapján véltük értékelni, - a helyes pedig az lett volna, ha azokat a világra való teljes hatásuk szempontjából néztük volna. Minthogy a háború is végeredményben politikai ténykedés, nem szabad azt tisztán csak külső tünetei szerint becsülni, hanem a politikához való viszonyát szem előtt kell tartanunk.

A középponti hatalmak ezt azonban elmulasztották. A hadvezérek és a politikai vezetők külön-külön úton haladtak. A katonák a harctéren győztek, de a politikusok képtelenek voltak ezeket az eredményeket a békéhez való közeledés érdekében kihasználni.”¹⁶

Az 1945 előtti harmadik fontos megközelítés kegyeleti alapú volt. Nem feledkezhetünk meg arról, hogy az 1912. évi XXX. törvénycikk kimondta a hadkötelezettség általánosságát.¹⁷ Ennek következményeként – különböző becslések szerint – a törté-

nelmi Magyarország területéről besorozva nagyjából 3,4–3,5 millió katona teljesített szolgálatot. Az 1924. évi XIV. törvénycikk rendelkezett a Hősök emlékünnepének megtartásáról:

„1. § A magyar nemzet mélyeséges szeretettel, magasztaló elismeréssel és hálával emlékezik meg azokról a hős fiairól, akik az 1914/1918. évi világháború alatt a hazáért vívott súlyos küzdelmekben a magyar nemzetnek dicsőséget és hírnevet szerezve életüket feláldozták. A nemzet soha el nem múló hálája és elismerése jeléül, az élő és jövő nemzedékek örök okulására és hősi halottaink dicsőségére minden esztendő május hónapjának utolsó vasárnapját nemzeti ünneppé avatja. Ezt az ünnepnapot – mint a Hősök emlékünnepét – a magyar nemzet mindenkor a hősi halottak emlékének szenteli.”¹⁸

Nemcsak emlékünnep formában emlékeztek meg a hősi halottakról, hanem emlékművek állításával is. Szinte minden településen találhatunk köztéri szobrokat, emléktáblákat, emlékműveket, melyek a *Nagy háborúra* emlékeztetnek. Fontos forrásai ennek az időszaknak az úgynevezett ezredalbumok, melyeket nagyrészt az életben maradt katonák számára készítettek.¹⁹

A második világháború felülírta ezeket a megközelítéseket. Az ötvenes évektől kezdve elterjedt az a nézet, amely a szövetségi rendszerek létéből fakadó automatizmusokkal magyarázta a konfliktus háborúvá érését.²⁰ A másik alapvető tézis, amely a pártállami diktatúrák kiépülésével – főleg Kelet-Európában – dogmává lett, de a nyugati gondolkodásban is teret nyert, Vlagyimir Iljics Lenin megállapítása, mely szerint az első világháború a világ újrafelosztásáért folytatott imperialista rablőháború volt valamennyi résztvevő részéről.²¹ Lenin állításait legmarkánsabban Mód Aladár közvetítette a magyar közönség felé. A könyv 1943-as első kiadása mindössze 240 oldal terjedelemben jelent meg, és csekély hatást váltott ki megjelenésekor.²² Nagy jelentőségre tett szert viszont 1945 után, mivel ez volt az egyetlen marxista értelmezésű átfogó mű a magyar történelemről.²³ Az első kiadásból még hiányzott az első világháború értelmezése, azonban a háromszorosára duzzadt terjedelmű 1954-es hetedikben már külön fejezetet szentelt neki.²⁴ Az új megközelítés

16 WERTH Henrik: *Elmélkedés a világháborúról*. In: Magyar Katonai Közlöny (1921) 3. sz. 143–161. pp. Werth Henrikről bővebben: DOMBRÁDY Lóránd: *Werth Henrik, akiről nem beszéltünk*. Argumentum Kiadó, Bp., 2005.

17 Forrás: CompLex Kiadó Kft. *1000 év törvényei* internetes adatbázis.

18 Forrás: CompLex Kiadó Kft. *1000 év törvényei* internetes adatbázis.

19 Pl.: *A volt M. Kir. Miskolci 10. Honvéd Gyalogezred világháborús emlékalbuma*. Szerk. SASSY Csaba. Ludvig István Könyvnyomdája, Miskolc, 1939.

20 POLLMANN Ferenc: *A békebontó felelőssége: Ausztria-Magyarország szerepe a világháború kirobbantásában*. In: *Hadtörténelmi közlemények* (2003) 1. sz. 39–46. pp.

21 LENIN, Vlagyimir Iljics: *Az imperializmus mint a kapitalizmus legfelsőbb foka*. In: *Lenin válogatott művei*. 1. kötet. Kossuth Kiadó, Bp., 1980⁴. 437–531. pp.

22 MÓD Aladár: *400 év küzdelem az önálló Magyarországért*. Bartsch Sándor kiadása, Bp., 1943.

23 ROMSICS Ignác: *Molnár, Révai, Mód: a magyar történelem marxista interpretációi*. In: *Uő: Clio bűvöletében. Magyar történetírás a 19-20. században – nemzetközi kitekintéssel*. Osiris Kiadó, Bp., 2011. 347-355. pp.

24 MÓD Aladár: *400 év küzdelem az önálló Magyarországért*. Szikra Könyvkiadó, Bp., 1954⁷.

Hadirokkant. Forrás: www.kepkonyvtar.hu.

a kegyeletet is érintette. Az elesettek száma Honvédelmi Minisztérium Társadalmi Kapcsolatok és Háborús Kegyeleti Főosztályának tájékoztatása szerint körülbelül hatszázhatvanezerre tehető, bár pontos adatok máig nincsenek a magyar hősi halottakról. Ehhez képest nagyon kevés, körülbelül negyvenezer I. világháborús hősi síremlék maradt fenn Magyarországon. Egyrészt az időbeli távolság miatt ilyen kevés, másrészt azért, mert a harci cselekmények külföldön zajlottak, és a legtöbb katonát elhunytának helyén nyugszik. Súlyosan tetézi a fenti problémákat, hogy az 1950-es évektől szisztematikusan felszámolták a világháborúban elesett katonák sírjait vagy nem törődtek a gondozásukkal többé. A legsúlyosabb pusztítás a legnagyobb budapesti I. világháborús sírkert, a rákoskeresztúri Hősök Temetőjének lerombolása volt, amely körülbelül húsz parcellából állt, közepén egy tizenöt

méter magas emlékművel. Az ott eltemetett nagyjából tizennyolcezer hősi halott közül tízezer volt magyar katona. Rajtuk kívül szövetségeseket és hadifoglyokat helyeztek itt – akkor még azt hitték – örök nyugalomra. Miután pedig lejárt a harmincéves kötelező időtartam – amíg a sírokat meg kellett őrizni – megsemmisítették őket.²⁵ Az ötvenes évek vulgármarxista osztályszemlélete után a hatvanas évektől fokozatosan teret nyertek új irányzatok is a magyar történetírásban. Az első világháborút azonban főként hosszabb történelmi folyamatok részeként ábrázolták, önállóan kevesen foglalkoztak vele. Az egyik legfontosabb szerző, akit meg kell említenünk, Galántai József. *Magyarország az első világháborúban* című könyvét 1964-ben adták ki

²⁵ RAJKÓ Kinga: *Hadisírok Budapestén: Hősi emlékművek* 3. rész. 2014. 07. 28. (<http://ujkor.hu/content/hadisirok-budapest>)

először, 1974-ben másodszer, majd 2001-ben harmadszor.²⁶ A mai napig a legalapvetőbb hazai első világháborús monográfiának számít. Angol fordítását külföldön is használják.²⁷ Galántai másik alapműve, *Az első világháború*, valamennyi hadszíntérre kiterjedően mutatta be az eseményeket. Szintén három kiadást ért meg, 1980-ban, 1988-ban és 2000-ben.²⁸ E művek rendszerváltás utáni továbbélése mindenképpen érv hasznosságuk mellett. Galántai átfogó munkái mellett számos, főként politikatörténeti részletkérdés is tisztázásra került, köztük jó néhány olyan minőségben, hogy a rendszerváltás után sem avult el.²⁹ Elmondhatjuk, hogy tudományos szinten az első világháború kutatása nem maradt el a nyugat-európaítól.³⁰ A korszak komoly hiányossága az volt, hogy számos jelentős nyugat-európai munka nem jelenhetett meg magyar nyelven, amit csak a rendszerváltás után igyekezett pótolni

26 GALÁNTAI József: *Magyarország az első világháborúban*. Gondolat Könyvkiadó, Bp., 1964.; GALÁNTAI József: *Magyarország az első világháborúban*. Akadémiai Kiadó, Bp., 1974.² GALÁNTAI József: *Magyarország az első világháborúban*. Korona Kiadó, Bp., 2001.³

27 GALÁNTAI József: *Hungary in the First World War*. Akadémiai Kiadó, Bp., 1989. Hivatkozva: KEEGAN, John: *Az első világháború*. Ford. MOLNÁR György. Akadémiai Kiadó, Bp., 2014.² 629. p.

28 GALÁNTAI József: *Az első világháború*. Gondolat Könyvkiadó, Bp., 1980; GALÁNTAI József: *Az első világháború*. Gondolat Könyvkiadó, Bp., 1988²; GALÁNTAI József: *Az első világháború*. Korona Kiadó, Bp., 2000³

29 Például SZABÓ Dániel: *A magyar álláspontok helye a Szerbiával szembeni hadicélok rendszerében (1915-1918)*. Akadémiai Kiadó, Bp., 1976.

30 A hazai történettudomány összességére hasonló megállapítást tesz: GUNST Péter: i. m. 199-201. pp.

31 Voltak természetesen kivételek, például Eric Hobsbawm, akit már a hatvanas években olvashattak magyarul az érdeklődők, noha nem az első világháború kapcsán. HOBBSAWM, Eric: *A forradalmak kora. 1789-1848*. Ford. Litván György. Kossuth Kiadó, Bp., 1964.

32 <http://mek.oszk.hu/02100/02185/html/54.html>

33 BABUCSNÉ TÓTH Orsolya: *A M. kir. Honvédelmi Minisztérium Hadsegélyező Hivatala*. In. Történeti Múzeológiai Szemle. A Magyar Múzeumi Történeztársulat Évkönyve 10. 147-168. pp.

a honi könyvkiadás.³¹ A könyv- és folyóiratpiac liberalizációjával lehetőség nyílt a kutatási spektrum lehető legszélesebb körű bemutatására. Ezután már nemcsak a *Nagy Háború* okait és következményeit vizsgálták, hanem komplex társadalomtudományi megközelítésben a háborúban résztvevő emberek is újra fókuszba kerültek.

A hadsegélyezés

Érdemes bővebben megvizsgálni az adatokat. Korábban említettem, hogy Magyarország nagyjából 660 ezer hősi halottat veszített a háborúban. Az eltűntek, sebesültek és hadifogságba esett katonákról csak az egész Osztrák-Magyar Monarchiára kivetítve találtam adatokat. A világháború kitörése előtt közvetlenül, 1914 nyarán az Osztrák-Magyar Monarchia lakossága 51,4 millió főt számlált. Ebből a háború során összesen 8 millióan vonultak be, tehát körülbelül a teljes lakosság 15,5%-a. Ebből 1 016 200-an elesetek, 1 943 000-an megsebesültek, 2 128 600-an pedig hadifogságba kerültek.³²

Összességében tehát a Monarchia több mint 5 milliós emberveszteséget szenvedett el, amely az összlakosságszámnak közel 10%-a. Ez az emberveszteség értelemszerűen a férfilakosságot érintette, annak is a fiatalabb rétegét. Az elhunytak özvegyeket, árvákat hagytak maguk után, a tartós sérülést szenvedetteknek pedig valahogyan vissza kellett illeszkedni a társadalomba, tehát a hadiözvegyek, hadiárvák és hadirokkantak – gyűjtőnéven hadigonozottak – kérdése a háború alatt és a háború után az egyik legfontosabb társadalmi probléma volt.

A M. kir. Honvédelmi Minisztérium fennhatósága alatt működött Hadsegélyező Hivatal 1914 augusztusában uralkodói parancsra hívták életre.³³ Tevékenységi köre kiterjedt az önkéntes segítségnyújtás valamennyi területére, kivéve a beteg- és a sebesültápolásra, továbbá a katonák családtagjainak segélyezésére. Előbbiről a Vöröskereszt gondoskodott, míg utóbbiról az 1912. évi LIII. törvénycikk rendelkezett. A Hivatal támogatta a fronton küzdő katonákat, segélyezte a háborúban elesett vagy a háborúban szerzett betegségekben meghaltak hozzátartozóit, továbbá növelte az özvegyek és árvák

alapját, emellett céltudatosan irányította a magyarországi hadsegélyező munkát. Ezeknek a törekvéseknek a megvalósítása érdekében a többi karitatív szervezettel együttműködve különböző akciókat, mozgalmakat szerveztek, készpénzt és természetbeni adományokat gyűjtöttek. A hadiözvegyek és -árvák támogatásának feladatában magánszemélyek, kisebb-nagyobb közösségek, illetve más jótékony-sági egyletek is segítségükre voltak. Vállalták különböző hangversenyek, kiállítások, vásárok, versenyek szervezését és a befolyt bevételt a Hivatalnak juttatták. A Hadsegélyező Hivatal célja tehát az volt, hogy a társadalmi karitatív akciókat összefogja.³⁴

A sebesültek és elhunytak nagy száma miatt azonban elengedhetlenné vált a közvetlenebb állami beavatkozás a hadigondozottak ügyeibe. A kérdést több átmeneti megoldás után a kormányzat közvetlenül a miniszterelnökség alá rendelt Országos Hadigondozó Hivatal felállításával oldotta meg 1917-ben.³⁵ A hivatalt előbb gróf Klebelsberg Kunó, akkori miniszterelnökségi államtitkár, majd gróf Teleki Pál vezette.³⁶

A Hivatal a háború idején komplett hadsegélyező rendszert épített ki. „Elsősorban a gyógyászati, majd a járadékszolgáltatási rendszert építette ki. A polgári életben való elhelyezkedés elősegítésénél főként a hadirokkantak átképzésével és ezeknek kereső foglalkozáshoz juttatásával, vagy önálló léta-lapjuk megteremtésével foglalkozott. A további szociális segítséget, azaz a „szociális háló” rendszerének teljes kiépítését a bekövetkezett összeomlás félbeszakította.” – írta Suba János a Hivatal tevékenységéről írt összefoglaló tanulmányában.³⁷

1. Hadirokkantak.

A hadirokkantak kérdése rendkívül bonyolult volt, hiszen a sérültség mértékétől és helyétől egyaránt függött, hogy a katona hogyan tud visszailleszkedni a társadalomba. Érdemes megnézni a korabeli orvosi lapokat, hogy milyen sérülésekről beszélünk. Számos ezek közül különnyomati formában maradt fent az Országos Széchényi Könyvtár állományában. A lapok foglalkoztak a járványos betegségekkel, különösen a tifusszal és a kolerával, illetve a nemi úton terjedő betegségekkel, így ez utóbbit is általános

problémának tekinthetjük.³⁸ A harctéren alkalmazott új sebészeti eljárások kapcsán is sok publikáció született, hiszen a sebesülések olyan tömegével találkoztak az orvosok, amit korábban elképzelni sem tudtak.³⁹ A maradandó sérülésekről szintén jó képet kaphatunk az orvosi lapok különnyomatainak segítségével. Sajnálatosan sok végtagcsonkulásról, végtagpótlásról, megvakulásról és maradandó idegrendszeri problémáról szólnak ezek a szövegek.⁴⁰

34 TÓTH Orsolya: *A Hadsegélyező Hivatal tevékenysége a Hadtörténeti Múzeumban őrzött plakátok tükrében*. In: *A Hadtörténeti Múzeum értesítője (Acta Musei Militaris in Hungaria)* (2011) 12. sz. 167-176. pp.

35 1917. március 8-án kiadott 900/1917. ME. rendelet.

36 Elképzeléseikről bővebben ld.: KLEBELSBERG Kunó: *A magyar rokkantügy szervezete*. Bíró Miklós Könyvnyomdai Műintézete, Bp., 1916. és TELEKI Pál: *Szociálpolitika és hadigondozás. Gyakorlati tapasztalatok alapján*. Bethlen Nyomda, Budapest, 1918.

37 SUBA János: *Az Országos Hadigondozó Hivatal*. In: *A Hadtörténeti Múzeum értesítője (Acta Musei Militaris in Hungaria)* (2011) 12. sz. 177-184. pp. A továbbiakban Suba felosztását és adatait használok ott, ahol külön jegyzetet nem írok.

38 Például FEJES Lajos: *Tapasztalataim a háborús typhusról*. Franklin-Társulat, Bp., 1915. 454-470. pp. (Különnyomat az Orvosképzésből); GALAMBOS Arnold: *Az ázsiai cholera-ról*. Franklin-Társulat, Bp., 1915. 471-479. pp. (Különnyomat az Orvosképzésből); GERLÓCZY Zsigmond: *A koleráról kapcsolatban a világháborúval*. Franklin-Társulat, Bp., 1914. [Számozatlan]. (Különnyomat az Egészségből) vagy NÉKÁM Lajos: *A háború és a nemi betegségek*. Orvosi Továbbképzés Központi Bizottsága, Bp., 1916. 32-51. pp. (Különnyomat az Orvosképzésből)

39 Például IHRIG Lajos: *A sebváladék levezetése lövésí sérülések után*. Pesti Lloyd Társulat, Bp., 1915. (A Budapesti Orvosi Újság tudományos közleményei); KOPITS Jenő: *Lövési sérülések következtében zsugorodott és merev ízületek gyógyítása sebészeti és erőművi eljárásokkal*. Franklin-Társulat, Bp., 1915. 253-268. (Különnyomat az Orvosképzésből) vagy VEREBÉLY Tibor: *A hadisebészet néhány aktuális kérdése*. Franklin-Társulat, Bp., 1915. 207-226. pp. (Különnyomat az Orvosképzésből)

40 PL. DOLLINGER Béla: *A rokkantak végtagcsontjainak gyógykezeléséről*. Franklin-Társulat, Bp., 1916. (Különnyomat az Orvosképzésből); DOLLINGER Béla: *Új függesztőrész a felső művégtagokhoz*. Franklin-Társulat, Bp., 1915. 363-366. pp. (Különnyomat az

(A modern szakirodalomból ismert harctéri pszichózissal a korabeli orvosi lapok még nem foglalkoztak, de biztosak lehetünk benne, hogy hatása az épségben hazatérő katonákat is érintette.⁴¹)

A sebesültekkel kapcsolatos első feladat az volt, hogy mindenkit, akit lehet, megmentenek meg a rokkantságtól. Az 1915. évi XV. tc. 8. §-a kimondta, hogy a fegyveres erőhöz tartozó mindazon személyek, akiknek a háború alatt valamely sérülés vagy betegség következtében a munkaképességük megváltozott, orvosi kezelésre és más polgári foglalkozásra való átképzésre jogosultak legyenek.⁴² A gyógyítás és az oktatás Magyarországon csak a Hadigondozó Hivatal által felállított létesítményekben történhetett, de a Monarchia többi országában más intézményekben is. A rokkantak felvétele az illetékes katonai parancsnokság útján történt, amely közvetített a rokkantak és a Hivatal között. Az utókezelésre és az oktatásra való igényjogosultság akkor is fennmaradt,

Orvosképzésből); DOLLINGER Gyula: *Művégtagok szerkesztése különös tekintettel azok támaszkodó és felfüggesztő felületeire és a Magyar Kir. Rokkantügyi Hivatal Művégtaggyára*. Franklin-Társulat, Bp., 1915. 335–362. pp. (Különlenyomat az Orvosképzésből); GRÓSZ Emil: *A csökkentlátású, félszemű és vak katonákról*. Franklin-Társulat, Bp., 1916. 26–36. pp. (Különlenyomat a Szabad Lyceumból); GRÓSZ Emil: *Szemsérülések, szembetegségek és megvakulások a háborúban*. Franklin-Társulat, Bp., 1915. 510–525. pp. (Különlenyomat az Orvosképzésből); JENDRASSIK Ernő: *A háborús neurózisról*. Franklin-Társulat, Bp., 1916. (Különlenyomat az Orvosképzésből); KENYERES Balázs: *Az öncsonkításról*. Ajtai K. Albert Könyvnyomdája, Kolozsvár, 1914. 29 p. (Különlenyomat Értésítő az Erdélyi Múzeum-Egyesület Orvostudományi Szakosztályából 36. köt. 4. füzet); MORAVCSIK Ernő Emil: *A háború befolyása alatt keletkező elme- és idegbetegségek*. Franklin-Társulat, Bp., 1916. 157–171. pp. (Különlenyomat a Szabad Lyceumból); MORAVCSIK Ernő Emil: *A háború psychosisairól*. Franklin-Társulat, Bp., 1916. 12–31. pp. (Különlenyomat az Orvosképzésből)

41 KEEGAN, John: *A csata arca. A közkatonák háborúja, 1415-1976. Agincourt, Waterloo és a Somme*. Ford. KÖRÖS László. Aquila Kiadó, Debrecen, 2000.

42 1915. évi XV. tc. 8. §-a, továbbá az 1915. évi 3300. és 3301. ME, végül az 1916. évi 4173. ME. rendeletek értelmében.

ha valamilyen adminisztrációs hiba történt. Az Országos Hadigondozó Hivatal intézetei polgári állami létesítmények voltak, amelyekben a költségeket egy évig a közös hadsereg állta, utána a Hivatal vállalta át a gyógykezelés vagy a tanítás finanszírozását.

A sokféle ellátás között a végtagpótlás a nagyszámú csonkított katona miatt igen jelentős volt. A Hadigondozó Hivatal minden rokkant katonát ellátott egyszer művégtaggal. Ezek pótlásáról két évente gondoskodott. Intézetei szoros kapcsolatban álltak egymással. Felmérték a beutaltak családi viszonyait, korábbi foglalkozását és vagyoni helyzetét. Az irányelv az volt, hogy lehetőleg mindenki maradjon meg eredeti foglalkozása mellett és lehetőleg eredeti környezetében. Ahol ez nem volt lehetséges, ott arra törekedtek, hogy olyan pályára képezzék át a rokkantat, amely lehetővé teszi, hogy megszokott környezete és viszonyai között élhessen tovább.

Fontos segítői forma volt a vagyonrendezés. Ez állhatott ház- vagy földvételeből, vagy a lakóingatlan kijavításából, kibővítéséből, a földbirtokhoz újabb terület hozzávásárlásából, ipari vállalkozáshoz szükséges felszerelés beszerzéséből vagy forgótőke biztosításából. A szükséges anyagiakat a Hivatal társadalmi gyűjtések révén, vagy pedig az illető rokkant katonai ellátási díja egy részének előlegeként való kifizetése útján teremtette elő.

2. Hadiözvegyek

A hadiözvegyek segítése bizonyos mértékben elmaradottabb volt a rokkantokról való gondoskodásnál. Mivel rendszerint egészséges és munkaképes hölgyekről volt szó, ezért nem is igényelt olyan szintű kidolgozottságot, mint a rokkantaké. Az intézkedések egy része nem is különbözött. A gondozott jövőjének megbeszélése, a család megélhetési módjának meghatározása ugyanúgy történt, mint a rokkantak esetében. A vagyonrendezés szintén hasonló elvek szerint működött, azonban e támogatási formának itt nagyobb szerep jutott, mivel a számukra biztosított katonai nyugellátás sokkal kisebb összegű volt. A hadiözvegyek és hadiárvak számára létesített intézmények közül figyelmet érdemelnek az úgynevezett karitatív-műhelyek, amelyek főleg katonai

ruházati cikkek konfekcionálásával foglalkoztak. Az Országos Hadigondozó Hivatal a magánvállalatoknál is igyekezett hadiözvegyeket elhelyezni, és inspirálta az új szakmák tanulását.

3. Hadiárvák

Az árvákról gondoskodó intézményrendszer kidolgozottabb volt a rokkantakénál. Érdeklünkben már békeidőben is sok társadalmi intézmény létesült, amelyek természetesen készséggel vállalták magukra hadiárvák gondozását is. Az állami gyermekvédelem keretein belül is gondoskodtak róluk a Hadigondozó Hivatal felállításáig, mégpedig az árvaszékek útján. A tapasztalat az volt, hogy a hadiárvák legtöbbször – mivel a hősi halált halt katonák nagy része fiatalabb korosztályhoz tartozott – csak félárva lett. Ott is azonban, ahol az anya meghalt, voltak hozzátartozók, akik az árva gondozását készséggel vállalták. Így tehát a hadiárvák 90%-a szülői, vagy rokoni körben maradhatott árvaságra jutása után is. Ezért legfeljebb 10%-ra tehető azok száma, akiknek elhelyezését a Hivatal családi körön kívül volt kénytelen megoldani. A családi körben lévők gondozása főleg a nevelés ellenőrzéséből, felügyeletéből, az árváknak „tettel és tanáccsal” való támogatásából és a háború alatt különösen fontos teendőkből – pl.: az árvák ruhászükségletének biztosításából – állt. A Hivatalnak az a szervezete, amely az ilyen hadiárvák nevelését ellenőrizte volna, a világháború alatt nem épült ki teljesen, azonban legalább az erre irányuló intézkedések elkészültek.

Sokkal nehezebb sorba kerültek azok a hadiárvák, akik nem maradhattak rokoni körben. Számukra az Országos Hadigondozó Hivatal részben maga szervezett árvaházakat, összesen hármat, háromszázötven férőhellyel. Jellemzően azonban a már meglévő intézményekkel kötöttek megállapodásokat, hogy ezekbe a hadiárvákat felvegyék. Az Országos Hadigondozó Hivatal intézményeinek egy része beteg elárvtak gyógyítására szakosodott, de ezen intézményeken kívül nagyszámú hadiárvát helyeztek el állami és magánkórházakban, ha azoknak gyógykezelésre volt szükségük. Külön létesítmények segítettek a hadiárvák magasabb szintű képzé-

sét, középiskola elvégzéséhez szükséges ösztöndíjakat biztosítva.

Foglalkoztak a züllésnek induló, abnormális fiatalokkal éppúgy, mint a mezőgazdasági vagy ipari szakképzést igénylő hadiárvákkal. A Hivatal törekedett arra, hogy lehetőleg minél többüket irányítsa gazdasági, gyakorlati és ipari pályákra. A leány árváknál is a gazdasági irányú képzést és nevelést igyekeztek elősegíteni.

S végezetül néhány számadat, amely a hadigondozó tevékenység nagyságrendjét érzékelteti: 1918 végén 90 000 rokkantat tartott nyilván a Hivatal. Addig 70 000 embert részesítettek intézeti kezelésben, és oktatásban. Közülük 673 világtalan volt, akik a Vak Katonák Intézetében találtak munkát. A művétaggyártó műhelyek 24 262 rokkantat láttak el művétaggyal és gyógyászati segédeszközökkel. Közel 300-an kaptak haditelket. Ingyenes intézeti ellátásban és nevelésben 3219 hadiárva és súlyosan rokkant katona gyermeke részesült, emellett közel 10 000 hadiárváról gondoskodott a gyermekvédelem.

A világháborút követő forradalmak és a trianoni béke következtében egész hadigondozási szervezet tönkrement. Vagyonát részben a forradalmak alatt tékoztatták el, ingó vagyona részben elértéktelenedett, intézményei megszűntek, nagyrészüket más célra használták fel. A hadigondozásból lényegében csak a járadékszolgáltatás maradt fenn, az is hosszú időn keresztül szégyenletesen csekély támogatás formájában.

Összegzés

Ha a háborús veszteségek számszerű adatai mögé nézünk, családi tragédiák sokasága tárul elénk, amelyet könnyű összekötnünk a családi emlékezettel, hiszen az általános hadkötelezettség miatt ilyen vagy olyan formában mindenki érintett volt Magyarországon, így mindannyiunknak vannak első világháborút megjárt felmenői. A háború nem csak hazánk lakosságát érintette érzékenyen. Valamennyi hadviselő fél hasonló statisztikai adatokkal rendelkezik, ami megannyi személyes tragédiát sejtet. Ennek tükrében csöppet sem túlzás az első világháborút a XX. század öskatasztrófájának nevezni.

Markovits Kálmán

ADALÉKOK

A VESZPRÉMI EGYHÁZMEGYE

ELSŐ VILÁGHÁBORÚ ALATTI

TÖRTÉNETÉHEZ

Az első világháború kitörése a Magyar Királyságban kezdetben az egyházak és a politikai pártok többségét a kormány mellé állította. Ezen euforikus hangulatból a Magyar Katolikus Egyház is kivette részét: támogatásáról biztosította a magyar kormányt. Hozzáállása azonban hamar megváltozott, mely változás okai között felsorolhatjuk az elszenvedett vereségek sorozatát, a háttérben folyamatos és látványos romlását, valamint nem utolsósorban XV. Benedek pápa békepolitikáját.

A háborús megpróbáltatásokat lelki szinten körlevelek, prédikációk, imádságok és ájtatosságok útján igyekeztek enyhíteni, míg a gyakorlatban karitatív tevékenységükkel kívántak segíteni az elesetteken. Hadikórházakat állítottak fel, támogatták a hadiárvákat és özvegyeket, befogadták az erdélyi menekülteket, szükségképpen létesítettek és folyamatosan támogatták a katolikus sajtót.¹

1 DR. SZÁNTÓ KONRÁD O. F. M.: *A katolikus egyház története II.* Ecclesia Szövetkezet, Bp. 1985. 572. p.

2 GÁRDONYI MÁTÉ: *Huszdik századi kihívások, pasztórációs útkeresések a Veszprémi Egyházmegyében.* In: *Megyetörténet. Egyház- és igazgatástörténeti tanulmányok a Veszprémi Püspökség 1009. évi adománylevele tiszteletére.* Szerk. HERMANN ISTVÁN – KARLINSZKY BALÁZS. Veszprémi Érseki és Főképtalani Levéltár, Veszprém. 2010. 276-279. pp.

A Veszprémi Egyházmegye a világháború előestéjén

A püspökséget hosszú időn keresztül báró Hornig Károly bíboros-püspök vezette egészen 1917-es haláláig, amely időpont egyben e tanulmány időbeli kereteit is megszabja. Az egyházmegye területe ekkor kiterjedt a történelmi Veszprém és Somogy vármegyék, valamint részben Zala vármegye területére; összességében 13.710 km²-t tettek ki a bakonybéli enklávét leszámítva, amely a pannonhalmi területi apátság része volt. 29 esperesi kerületre osztva mintegy 700.000 hívő lelki épülését látták el a többségében kegyúri alapítású plébániák.

A vármegyék tekintetében a római katolikus hívők elosztását tekintve komoly különbségek figyelhetők meg. A lakossághoz viszonyított arányok a római katolikusnak Zala vármegyében 92,9%, Somogy vármegyében 74,8% és Veszprém vármegyében 66,1% volt. Többségében falusi közösségekről beszélünk néhány közepes méretű várossal tarkítva, úgymint Veszprém, Kaposvár, Nagykanizsa és Pápa, valamint néhány bányavárossal, mint Ajka és Várpalota. A szolgálatot a lelkipásztorok mellett nagyszámú káplánság (86 fő) segítette.

A világi papság mellett komoly szerep jutott a szerzetesrendek számára is. A zirci ciszterci, a tihanyi és zalavári bencés apátságok, a ferencesek, a premontreiek és 1911-től már a jezsuiták is a közéletben fekvő plébániák lelki gondozását vállalták. A ferenceseknek ezentúl fontos szerep jutott a búcsújáró helyek, mint Sümeg, Búcsúszentlászló, Andocs és Segesd irányításában. Az oktatásban több tanítórend is szerephez jutott, közöttük említhetjük a piaristákat, premontreieket és bencéseket; a nőnevelésben pedig az angolkisasszonyok, valamint az irgalmas nővérek zárdája jeleskedett.²

Karitatív tevékenység az egyházmegyei iktatók tükrében

A Veszprémi Érseki és Főképtalani Levéltárban található 1914 és 1917 közötti évekre vonatkozó egyházmegyei iktatókönyvek is alátámasztják a bevezetőben már megjelenített tevékenységeket. A Hornig

Károly bíboros vezette veszprémi püspökségben a hivatalos iratok alapján nem lehet egyértelműen kijelenteni, hogy akár a háború kezdeti időszakában az eufória vette volna át a vezető szerepet. Elég korán megjelennek azok a rendelkezések, amelyek bizonyos korlátozásokat vezetnek be, példának okáért már októberben csökkentették a távíró és telefon használatát, a nuncius december elején jelezte, hogy a Rómával történő levelezés is csupán az államtitkárságon keresztül valósulhat meg, a minisztérium kimutatást kért az ellenséges államokhoz tartozó növendékek és tanítók felől, és még sorolhatnánk tovább ezen intézkedéseket.

Ezek felvonultatása mellett sokkal jelentősebbek azok az iratok, amelyek arról hagytak hátra az utókor számára bizonyítékot, hogy az egyház komoly karitatív munkával igyekezett könnyebbséget hozni a háború terhére egyre inkább megérző fronton harcoló katonák, családtagjaik és a hátszámára. Számtalanszor fordulnak elő a lelkészek és tanítók hadba hívásával, a sebesültek ápolásával, a hadiözvegyekkel és -árvákkal, a hadikölcsön jegyzésével, a harangok és a sajtó ügyével vagy a szeminárium átadásával kapcsolatos bejegyzések.

Egyes témákat könnyen végigkísérhetünk egy adott településre vonatkozó iratok alapján. Az én választásom jelen esetben Farkasgyepűre esett, amely plébánia ellátásában Bakonyjánhóhoz tartozott, azonban a bíboros szívében kivételes helyet foglalhatott el, hiszen többek között a nevéhez fűződik az 1909-ben felszentelt Sárllós-Boldogasszony templom építése;³ mindamellett, hogy Farkasgyepű igen komoly anyagi bevételt jelentett a püspökség számára, hiszen a bakonyi erdők kezelését 1896-tól innen irányították.⁴

A farkasgyepűi tanítót, Polczer Józsefet még 1914-ben hadba hívták és helyére Imre Annát tették meg helyettes tanítónőnek. Még a háború elején Polczer hősi halált halt, azonban helyén sem Imre Anna óvónő, sem Sándorffy Sarolta tanítónő nem maradt túl sokáig, még az év vége előtt felmondták állásukat. A farkasgyepűi gyerekek tanítását ezután arányaiban hosszú időn keresztül Székely Erzsébet vállalta, ám az elhunyt özvegyéről sem feledkeztek meg teljesen, ahogyan mindez a következő levélből kiderül.

„Nagyságos Jószágkormányzó Úr!

Bíbornok, püspök úr Ő Eminenciája kegyes volt alólirottat szóbelileg utasítani, hogy Polczer József farkasgyepűi kántortanító 1914 év november hó 19-én hősi halála folytán megüresedett farkasgyepűi kántortanítói állás teendőinek ellátásával Székely Erzsébet okleveles óvónőt megbízom és javára a farkasgyepűi kántortanítói állás összes járandóságai biztosítsanak azon kikötés mellett, miszerint nevezett óvónő két év leforgása alatt a tanítónői oklevelet megszerzi.

Mivel Polczer József volt farkasgyepűi kántortanító özvegyének és árváinak ellátásáról a Közoktatásiügyi Kormány csak 1915 év június havában gondoskodott, és Székely Erzsébet 1915 szeptember hó 22-től kezdődőleg egész 1916 június hó 30-ig helyettes tanítónői fizetést élvezett: mély tisztelettel kérem Nagyságotat, hogy fentnevezett farkasgyepűi helyettes kántortanítónő javára az összes illetményeket 1916 év július hó 1-től kezdődőleg kiszolgáltatni méltóztatssék...”⁵

A farkasgyepűi harangok megváltása egyedülállónak mondható a maga nemében, hiszen a veszprémi székesegyház, az angolhölgyek templomának harangjai mellett a püspökség a farkasgyepűi kápolna szentmisére csalogató harangjaiért is komoly összeget fizetett a katonai parancsnokság számára.⁶ A későbbiek folyamán pedig a bakonyjánhói plébános intézett kérvényt a bíboroshoz, amelyben a farkasgyepűi harangok közül kettő átvitelét kéri a plébániatemplom számára, mivel hívei nem tudják megkülönböztetni, hogy mikor van kis- és mikor van nagy-mise. Kérvényét három szóban intézték el: nem engedtetik meg.⁷

3 Rácz István: *Farkasgyepű község története 1401-1753*. Farkasgyepű Község Önkormányzata, Pápa, 1996. 26. p. (Jókai Füzetek 18.)

4 Uo. 19. p.

5 Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltár (VEL) I. 1. 44. a. 1267/1917. A farkasgyepűi tanítói illetménynek Székely Erzsébet részére való kiszolgáltatása iránt püsp. jószágkormányzó megkerestetik.

6 VEL I. 1. 44. a. 1462/1917. Székesegyházi, angolhölgyek és a farkasgyepűi kápolna harangjainak megváltása tárgyában minisztériumhoz átirat.

Kevésbé ismert probléma az erdélyi menekültek ügye, pedig komoly terhet jelentett az egyházmegye számára annak rendezése. Megmutatkozik ez Nyirád község többszöri kérvényében is, amelyben a püspöktől anyagi támogatást kérnek a menekültek ellátására és gondozására. Közülük többeket foglalkoztattak az iskolákban, mint például Vívzárón is egy erdélyi menekült tanító felvételére kértek engedélyt. A sok eset közül kiemelném az erdélyi püspök, Majláth Gusztáv Gábori Dénes csíkszentmihályi plébános érdekében írt levelét.

„Kegyelmes Uram!

Mély tisztelettel jelentem, hogy Gábori Dénes menekült Csíkszentmihályi lelkész most Zalaszentgróton Schneller Jenő esperes plébános mellett teljesít segédlelkészi szolgálatot. Kérem Eminenciádat, hogy ezt tudomásul venni és számára az egyházhatósági felhatalmazást megadni kegyeskedjék.

A Szent Bíbor előtt kegyelettel meghódolva, maradtam Eminenciádnak Krisztusban alázatos testvére:

Majláth
erdélyi püspök”⁸

A tábori lelkészek viszontagságos sorsa hasonlóan kevésbé ismert kérdés. Az iktatók között felfedezhetjük több tábori lelkész hazairt levelét, jelentését, hogy kitüntették különböző jelvényekkel. Néhány esetben viszont végigkövethető, hogy milyen szerezény körülmények között kellett szolgálatot teljesíteniük azon ezredeknél, ahova beosztották őket. E kérdéskört Egry Jenő levelein keresztül tudjuk leginkább nyomon követni.

7 VEL I. 1. 44. a. 589/1917. A farkasgyepűi harangoknak a bakonyjákói templomba átvitele nem engedték meg.

8 VEL I. 1. 44. a. 3923/1916. Gábori Dénes menekült erdélyi egyházmegyei pap Zalaszentgróton egyházi funkciók végzésére felhatalmazást kap.

9 VEL I. 1. 44. a. 1395/1916. Egry Jenő levele.

10 VEL I. 1. 44. a. 1468/1916. Egry Jenő tábori lelkész panaszára tábori püspök válaszol.

11 VEL I. 1. 44. a. 1873/1916. Egry Jenő köszönő levele.

„Be vagyok osztva egy ezred lelkészének és ott kellennem, ahol az ezred van. Így most a fronton az első rajvonalba, illetve hát fedezékben. A golyó néha úgy hull akár az eső. De nem ez az a baj melyet megemlíteni akarok, hanem az, hogy én ide vagyok rendelve és nem tudom kötelességem teljesíteni, mert semmiféle egyházi felszerelés nincsen. Ép hogy temetni tudok mert ehhez van velem kis könyvecském. Misézni 6 hét alatt egyszer sem tudtam, mert nincs semmi, sem ruha, sem kehely, oltárkóról nem is szólva.

Én úgy vagyok értesülve, hogy e hiányokon hosszú ideig nem képes segíteni a tábori püspöki hivatal. Ezért azzal az alázatos kéréssel fordulok a főtisztelendő egyházmegyei hivatalhoz, hogy méltóztassék nekem ide az ezredparancsnokság címére hivatalos csomagként egy elhasznált mise ruhát, kelyhet, egyszóval egy teljes miséhez ruhákat... Végtelen nagy örömömmre szolgálna, ha csak azokból a ruhából kapnék is egyet, melyek már félre téve vannak, mint elhasználtak.”⁹

A válasz sem késlekedett sokáig és a pótzászlóalj által rövid időn belül megérkezett a felszerelés, amely a következőket tartalmazta: kehely, misekönyv, misemondó ruha, csengettyű, miseruha hozzátartozó részekkel, két vállkendő, két alba, egy karing, egy öv, három kéztörlő, egy oltárkő.¹⁰ A tábori lelkész köszönő levele sem maradhatott el:

„Főmagasságú Bíbornok Püspök Úr! Kegyelmes Uram!

Mai napon kaptam meg a szent mise mondáshoz szükséges tárgyakat és most már én egészen boldog vagyok ezekkel. Minden hiány nélkül és sértetlenül jutottak hozzám. Alázatosan köszönöm főmagasságod kegyes jóságát és ígérem, hogy nagyon fogok a tárgyakra vigyázni.

1916. máj. 2.

Legalázatosabb szolgája - Egry Jenő káplán, tábori lelkész”¹¹

A történet vége azonban eléggé tragikomikusra sikeredett, mivel az új felszerelés pár hónapon belül elveszett egy visszavonulás alkalmával. Pótlásáról a

Vaszary János: Frontra utazó katonák, 1916. MNG.

püspök a továbbiakban nem tudott gondoskodni, a hiányt Egy Jenőnek kellett megoldania.

A világháború borzalmai mellett más szomorú esemény is lesújtotta az egyházmegye híveit. 1917. február 9-én elhunyt a püspök, báró Hornig Károly. Huchthausen Lajos *Bilingérezések* című kötetében így emlékezett vissza a halála előtti napokra: „Utolsó betegségében egy alkalommal Vegele titkár azzal jött el tőle: gyerekek, nagy baj van, a Bíboros eltolta magától az aktákat. Valóban, egy héten belül bekövetkezett halála napja: 1917 február kilencedike.”¹²

Temetésére 1917. február 13-án került sor. Halálának hírére rengeteg távirat érkezett a püspökséghez. Többek között részvétéről biztosította a püspökséget Csernoch János esztergomi hercegprímás is. Felajánlkozott a temetési szertartás levezénylésére, de az elhunyt végrendeletének értelmében ezt udvariasan visszautasították. A gyászszertartás rendje a következő volt:

„Báró HORNIG KÁROLY

bíbornok, veszprémi püspök úr Ő Eminenciájának Veszprémben 1917. évi február hó 13-án tar-

tandó temetése alkalmával

a gyászszertartások sorrendje.

Beszentelés

A szertartások a holttestnek a püspöki székház-nál való beszentelésével kezdődnek.

Délelőtt 9 órakor dr. Rédey Gyula nagyprépost, káptalani helynök asszisztenciájával együtt a szerzetes és világi papságtól kísérve a püspöki palotához vonul és a feljáró lépcső felőli részén foglalnak helyet; a kórus a kapu belsejében, a koporsó körül pedig a püspöki uradalomtól kirendelt erdészek, jobb- és baloldalt a papság és közönség helyezkedik el.

A küldöttségek a beszenteléshez nem vonulnak ki, hanem a templomban már elfoglalt helyeiken maradnak.

A beszentelés után a menet felvonulása a székes-egyház főbejáratához a következőképpen történik:

növendékpapság,

szerzetes és világi papok karingben,

12 HUCHTHAUSEN Lajos: *Bilingérezések. Történetek a veszprémi egyházmegye XX. századi életéből*. Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltár, Balatonkiliti-Veszprém, 2009. 18. p.

asszisztencia,
rendjelvivők,
a koporsó,
a nem karingben levő papság,
a közönség.

A menet a templomba érkezvén a koporsó ravatalra tétetik, a nagyprépost úr asszisztenciája a jobboldali sekrestyébe vonult s ott öltözetesen várja be a mise végét.

A hercegprímás úr asszisztenciája a baloldali sekrestyéből a papsággal együtt Ő Eminenciája fogadására az oldalbejáróhoz vonul ki.

A fogadás után Ő Eminenciája az asszisztenciával együtt várja a király Ő Felsege képviselőjét, Frigyes cs. és kir. főherceg Ő Fenségét.

Ezután mindnyájan a szentélybe vonulnak és elfoglalják helyeiket.

A gyásmise

A gyásmisét a Hercegprímás úr Ő Eminenciája végzi a részére külön kirendelt asszisztenciával.

A gyásmise után négy püspök úr abszolúciót mond, melynek elvégzése után a távozó pontifikáló bíbornok urat a papság és az asszisztencia az oldalbejáróhoz kíséri ki; ezután az asszisztencia a baloldali sekrestyébe megy, míg a nagyprépost úr külön asszisztenciája a jobboldali sekrestyéből előlép és a temetési menet megalakul.

A temetési menet.

A temetési menet a székesegyház főbejáratától a Károly-templomig a következő rendben megy:

A menetet a tanintézetek ifjúsága vezeti be zászlók alatt. Elöl a leány-, utánuk a fiuiskolások, az intézetek rangja szerinti sorban.

A zászlók alatt felvonult egyesületek.

A fakereszt vivője.

A női- és férfiszervezetek.

A nem karingben levő papság.

Cerimoniárius és a keresztvivő a két akolitus között.

A növendékpapság és világi papság karingben égő gyertyákkal.

Az asszisztencia a pontifikáló nagypréposttal.

13 VEL I. 1. 44. a. 607/1917. Főmagasságú és ftdő Báró Hornig Károly bíbornok veszprémi püspök 1917. február 9-én délelőtt ½ 9 órakor meghalt.

Rendjelvivők.

A gyászkoCSI.

Koszorus kocsí.

Ő Fensége a király képviselője és a miniszter úr Ő Exzelenciája

A püspökségi uradalmi tisztek.

A vidéki és helybeli polgári és katonai küldöttségek rang szerint.

A vidéki és helybeli urak és hölgyek, utánuk a közönség.

Kocsik.

A Károly-templomnál.

A Károly-templom terét övező rácsozat ajtajánál a mindkét nembeli tanuló ifjúság a rácskerítésen kívül foglal helyet és pedig a leányok a temető felé, a fiuk a kórház felé eső részen.

A zászlók alatt felvonult egyesületek, urak és hölgyek a kerítésen belül, de a templomon kívül a templomtérben helyezkednek el.

A templomba a szerzetes és világi papsággal együtt csak az asszisztencia megy be, még pedig a templom hajójába, míg a küldöttségek – amennyiben ez lehetséges – a kórus alatt foglalnak helyet.

A temetés végeztével a menet feloszlik s a székesegyházban ünnepélyes pontifikális szentmise, u. n. Gloriosum veszi kezdetét.

Veszprémbe, 1917. évi február hó 12-én.

Egyházmegyei Hivatal¹³

Tanulmányomban a Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltárban megtalálható iratok alapján kívántam egy-egy mozzanatban bemutatni a Veszprémi Püspökség kötődését az első világháború borzalmaíhoz. Ezúton is köszönöm a levéltár munkatársainak – Karlinszky Baláznak és Varga Tibornak – segítségét, akik az általam kért irathalmazokat előkészítették. A forrásokat helyesírásiilag az eredetinek megfelelő állapotban hagytam.

E röviden bemutatott téma teljes körű feldolgozása nem is lehetett célja ennek a munkának, csupán egy-egy lényeges mozzanat felvillantására vállalkozhatott. A későbbiek folyamán érdemes volna a témát komolyabban végigjárni, hiszen azt eddig nem mutatta be egyetlen monografikus feldolgozás vagy tanulmány sem.

Éltető Erzsébet

MINDEN MŰKÖDIK

Tóth Kinga: All machine, Magvető Kiadó, Budapest, 2014.

Tóth Kinga *All machine* című kötete izgalmas, merész vállalkozás, ahol ember és az őt körbezáró világ viszonya forradalmi módon íródik át megmutatva azt a valóságot, melyet a különféle masinák, gyártási folyamatok „beszéde” hoz létre. A versekben leírt gépek mechanikája, valamint a megjelenített tárgyak és alkatrészek működése mentén egy olyan sajátos poétikának lehetünk tanúi, ahol az alkotások nem csak leírt szavakként formalizálódnak a könyvben. Tóth Kinga szövegei több művészeti irányzat ötvözésének összjátékában éri el jelentőségét: az *All machine* katagó szövegvilágának értelme hangköltészet és előadóművészet, rajz és grafika tereinek egymásra íródásából bomlik ki, túllépve ezzel a pusztá (el)olvashatóság határán.

Az avantgárd hagyományát folytatni kívánó költőnő versei társadalmunk meghatározó motorjainak, belső szerveinek összetételébe, illetve azok működésmódjaiba adnak bepillantást. Ezek a legtöbbször egészen kaotikus, mégis zseniális konstrukció képét írják le: „kampókat csavaroznak / a lyukakba hosszú / egyenetlen felületű / fémrudakat a henger / tetejéig a kampókra / gitárhúrokat damilt / és drótokat a drótok /összeérnek kívülről /irányított pókhálószerű / formában a hálózatra / kipeckelt műhalakat / a halakat félhangokra / a drótokat egészhangokra” – olvassuk az *Állvány* című versben. Radikális módon való szétbontása ez a nyelvnek, ugyanakkor egy új struktúrába való formaöntése is egyben, ahol a költőnő által kifejezett gépi világ nem egyfajta elidegenített, automatizált működéselven alapuló élet vetülete, hanem egy olyan tudatos program kifejeződése, ahol a hang létrehozása, megteremtése, a zajok egzisztenciája kerül előtérbe a képi és nyelvi formák átalakítása által.

A kötet szövegépítkezésének kulcsfontosságú vonását a geometriai, mértani látásmód adja. A versbeszéd tulajdonképpen különböző matematikai, mechanikai folyamatok leírása és azok pontos kiszámítása. Éles, egymásba ütköző felületek találkozása, csavarok összeérése, csikordulása tölti fel erővel a szavak belső formáját, s illeszti őket egybe külső kapcsolódási pontjaikon ke-

resztül is. Ez az összerakással, megkonstruálással járó ábrázolás és ugyanezzel az eljárással alakuló versnyelv ugyanakkor sosem válik statikussá: végtelen mozgás, körkörösen futó, örökké tartó menet képzetét vetítik elénk a szavak. Ezzel együtt a visszatérő motívumok, a ciklusokra való felbontás is azt mutatja, ahogy egy berendezés – legyen akár élő, akár mesterségesen működő szerv – elemeinek hol és milyen formában kell pontosan úgy kapcsolódniuk egymással, hogy a gépezet valóban forogjon. Márpedig úgy tűnik, hogy Tóth Kinga kötetében minden működik. Nem a különféle masinák mechanikus folyamatba való beleolvadása vagy azok monoton kattogása adja a versekből kihallható hangok tónusát. Valójában a tárgyak szerkezetének részeivel való összjátékot mutatja meg ez a költészet, ahol egy-egy alkatrész vagy elem külön hangszerként funkcionál ember és világ viszonyában: „... a sípok továbbítják a mértéket a húrokon és billentyűkön át...” – hangzik *A behangoló* című versben, miközben az olvasó maga is érzékeli a rezgések és zajok megkomponált „zenedarabjainak” csengését, bűgását, fülbemászó zakatolását. Így alkotja meg ez a költészet saját tagolás nélküli, mégis egyenletesen sokszorozódó és táguló, egyre növekvő *szó-szerkezet-ét*, az élet zajának bölcsőjét, amely a belőle kiáradó zörejek, a harmóniát megbontó diszsonanciák ellenére mégsem egy automatizált, idegen világ melegágyát képviseli ebben a kötetben.

Tóth Kinga egyedi nyelvteremtő ereje éppen abban rejlik, hogy lecsupaszítja a hagyományos értelemben vett, grammatikai szabályszerűségekkel működő nyelvet, ahol a legelemibb egység, a hang jelenti az alapvető kiindulópontot, a versekben leírt szerkezetek indítógombját. Ennek megnyomásával kezdi működésbe hozni a gépezet csavarjait, melyek párbeszéde a diszsonáns módon egymásra épülő hangok és szavak szokatlan elvontságában ölt testet. Ezt tetézik a központozás elhagyása következtében keletkező sortörések, megbontott mondategységek is. Az újra és újra előforduló motívumok ugyan adhatnának némi összetartást a kötetnek, de miután ezek az elemek eltérő vershelyzetek eltérő formáival rendelkeznek, így más és más lesz nemcsak funkciójuk, de hangzásuk is. Mintha e költészet célja a minden nyelvi kötöttség megszakítása, a szavak és azok szótári értelmének eltávolítása lenne annak érdekében, hogy megtisztuljanak még a legelemibb részecskék is, melyekből az egész világ egyetlen gépezetté épül.

Az elsődlegesen személytelennek látszó, mindent szétszedni próbáló elidegenített nyelv valójában tökéletesen felépített *gépház*, melynek minden egyes téglája azon költészet köré épült, melynek szavai együttesen dolgozva, egyre több motort beindítva, mindig képesek újabb jelentésfolyamatot generálni. A versekben alakuló szövegszerveződés éppen emiatt nem fogható fel pusztán szó(le)gyártásként. Tóth Kinga a folyamatok, működéselvek dinamikájában a mindennapok valódi zaját akarja új könyvében megmutatni. Azt, hogy a balerina „mozgásán” keresztül, egy golyó gurulásán át, állványokon és aknában, ikertornyok tetején, akváriumban, a labirintusok kereszteződéseiben, az aranytojásban, az egész minket körülvevő világban minden rezgés antropomorfizálódik, minek következtében élő és gépi egy tömeget alkot, amiben egyik sem állhat a másikon kívül, ahogy ez „a gép az ember egy kilégzés” gondolatában is tükröződik. A különböző mechanikus szerkezetek felépítésének, funkciójuk leírásának következtében sajátos orgánumként kel életre a dologi világ, amelyben minden láncszem, minden apró csavar összefüggő folyamatot alkot annak érdekében, hogy megszólaltassa a tiszta hangot: „... a Balerina bizik a gyomorban / a torokban a gége lazulásában / a csövek nyitottságában *ki kell / engednem a lányt egészen addig / megnyitni felülről egy levegő / a gége egy a légcső a tüdő / a gyomorral...*” – halljuk a *Cső* című alkotásban, ahol a mesterségesen megformált szervekben elkezd burjánzani és kiteljesedni Tóth Kinga egyedülálló költészete.

Az *All machine* véleményem szerint azon kötetek közé tartozik, melyek újraolvasásukkal mindig egyre több jelentésréteggel ruházzák fel az óriási nyelvgépet. Minél többször játsszuk le, minél

Helbing Ferenc: Háború, 1916 k. MNG.

többször olvassuk és látjuk ezeket a verseket, annál inkább látjuk az elsődlegesen szétszedőnek tűnő, mégis tökéletesen megkomponált konstrukciót. Tóth Kinga gépi lírája valójában ízek, színek és tapintások által létrehozott érzéki világ, amely sokszor még az intimitás határát is súrolja: „... patyolat szobában a tisztában / száll meg érintetlen itt vár / a kopogtatásra addig / fátyolba tekerve a szemérem / hintőporral beszórva mézzel / megragasztva...” – látjuk és halljuk a *Menyasszony* című darabban. A különböző részek ezek szerint nemcsak mint alkatrészek, hanem mint emberi testrészek összerakásaként is rendkívül gazdag módon tágítják ki Tóth Kinga költői nyelvének közléslehetőségeit, ahol e költészet jelenlévősége leginkább éppen az emberi test dologi világba való átvitelével és fordítva is képes megteremtődni.

Tóth Kinga sajátos összművészeti szemlélete, intermedialis jellege több mint merész módon igyekszik kitágítani a kortárs irodalom kereteit, annak felmutatása érdekében, hogy az alkotófolyamat a verbális kultúra reformálásán keresztül, vizuális és auditív módon is, ezen terek és dimenziók egymásra hatásából adódjon. Így ad szavának és nyelvének testet az *All machine* versbeszélője, s így válik eggyé azzal a környezettel is, mely a maga semmit sem elhallgató és mindent megszólaltató gesztusával hozza létre a világ mozgásának műalkotását. Ennek hálózatát pedig ismét a kiszámított, leírt műveletek folyamata adja, mely a kötet utolsó ciklusa szerint tíz lépés, tíz elem – a másoló, a rögzítő, az óra, a prototípus, a vágó, a solo, a terelő, a hangoló, a ház és a keltető – együtt való megszólaltatásán keresztül történik, mielőtt még egyszer, utoljára kilélegezne...

Fehér Dorottya

A BOLDOG IDEGEN

Kun Árpád: Boldog észak. Magvető, Bp., 2013.

Az utóbbi néhány év regénytermését felidézve talán nem kérdéses, a magyar olvasó a helyi színekhez, a Kárpát-medence mindenki számára ismerős tájaihoz szokhatott. Kun Árpád azonban Fekete-Afrika titokzatos vidékeire, majd Észak-Európa fjordjainak nem kevésbé ismerős tájaira kalauzolván arra ösztönöz bennünket, higgyünk Aimé Billion magányának őszinteségében, ezáltal pedig hiteles tanúi lehessünk a világok és földrészek közé szakadt ember útkeresésének.

A *Boldog észak* narrációjának egyik legfontosabb sajátossága a szentelen, következetes pontossággal megszólaló hang, melyet a regény alcímében – *Amié Billion mesél* – előlegezett első személyű, retrospektív szempontú énelbeszélő valósít meg; mégis sokszor úgy érezzük, saját családtörténetét tövéről hegyére ismerő, mindentudó narrátor áll a háttérben, arcán Legba derűs, kifejezéstelen mosolyával. Történhet mindez azért, mert hősünk az örök kívülálló szerepébe kényszerítve éli hétköznapjait, hiszen származása ellentmondásba torkolló, ugyanakkor egyértelműen erre a predestinációra utaló kategóriákkal határozható meg: „bennszülött” és „idegen” egyszerre. Aimé természete szerint határlény, aki a fekete és a fehér világrend között lebegve ösztönösen megtagadja a választást, így válhat annak a tartománynak az egyedüli lakójává, amely mindkettőn kívül esik. Ezért beszédmódjának és egyben karakterének ismertetőjegyei az egzaktitás, lényegre törő megfogalmazás és viselkedés, amelyek alapvetően nélkülözik az érzelmi töltet leghalványabb nyomait is. Meursault hidegségének egy kevésbé életunt és végzetes változatát ismerhetjük meg személyében: nem mond ítéletet, nem értékkel, pusztán csak közöl, elemez. Negyvenéves koráig nem akar – voltaképp nem mer – választani két személyazonossága között, így kettős identitása ön maga számára teljesen természetes módon nyilvánul meg: Afrika számára francia idegen, Európa számára pedig fekete bevándorló marad. Ebből eredő belső emigrációjának ideje alatt az óvilág nyelveinek tanulásával és útikönyvek memorizálásával tartja életben a kiszakadás reményét, hétköznapjai mégis a benini betegek ápolásában merülnek ki. Munkáját intelligensen idomított gépként, mechanikus precizitással végzi, nem törődve az életét mindenhol körüllegő fájdalommal és halállal – elszigeteltségének eredményeképp hosszú ideig képtelen társas kapcsolatok kialakítására, emocionálisan halott, aki a részvét, az együttérzés, de még a gondoskodás mintáit sem képes reprodukálni. És mégis, az örök emberi cél, a boldogság elérése hajtja.

Aimé jellemfejlődése végül – ugyan nem feltétlenül a norvég evangélikus misszionáriusoktól kapott pulóver hatására – mégsem Franciaországban, hanem az északi fjordok vidékén megy végbe, ahol párhuzamosan ébrednek öntudatra testi vágyai és emberi érzései. „Itt idegenben, a norvégiai Hamuvölgyben sikerült végre megszeliítenem az Idegenség Szellemét. Az Idegenség, amely egész életemben fojtogatott, attól kezdve a bokámhoz dörgölődött, és azzal biztatott, hogy hamarosan hazatalállok”¹. Ez a szövegverzió a regény 2011-ben, az *Ex Symposion* 76. számában közölt részletének végén olvasható, míg a végleges változat szerint már egészen más perspektívából látja Aimé az életét döntően befolyásoló külső erőnek minősített belső diszharmonia forrását: „Az idegenség szelleme nem azért követ, mert el akar pusztítani, hanem mert hozzám tartozik! Minél kevésbé félek tőle, ő annál szelídebb. Ha elfogadnám végre, hogy ő is én vagyok, még kezes is lehetne” (189. o.). Felismeréséhez döntően hozzájárul a kilencszáz éves norvég dongatemplom domborművére faragott fekete hasonmásának felfedezése, még ha ez már kissé túlságosan is csodálatos előjel. Utazásának egyik legfontosabb tanulsága, hogy nem azt kutatja, amit elvesztett, hanem azt az életet próbálja visszaszerezni, megéretni, ami a sajátja lehetett volna: „Olyan gyengéden és odaadóan simogatott a lehulló hó, ahogy még soha senki. Igaz, addig soha senkinek nem adtam rá lehetőséget, hogy megsimogasson” (240. o.).

Az elmúlás képzetéhez jelen esetben legkevésbé a gyász aktusa társítható, sokkal inkább új lehetőségeket rejteget magában, melyre a regény kezdőmondata is utal: „Meghaltak sorban nagyapám, apám, anyám. Mindhárom ember, akihez egyáltalán valami közöm volt. A haláluk kellett ahhoz, hogy újrakezdődjön az életem, és elutazzam Beniniből” (7. o.). A kiürített metafora, miszerint az élet utazás, melynek végállomása a halál, a *Boldog észak* kontextusában többszörösen is megkérdőjeleződik. Kun Árpád mesteri illúziót teremt: úgy vezeti be olvasóit Afrika titokzatos szellemvilágába, hogy azok teljesen megfeleledkeznek a nyilvánvaló tényről, hogy a fikció őserdejében sétálgatnak. Ezért hihetik el, mi több, kezelhetik teljesen természetes tényként, hogy a vudu mágia még azt is lehetővé teszi, hogy „élő és halott között visszaáll[jon] ugyanaz a bensőséges kapcsolat, mint ami hajdan a két élő között volt” (75. o.). A vudu alapú világnézet a közhiedelemmel ellentétben nem a szalmabábut átszurkáló gyermek varázslásról szól, hanem a szellemvilág kényének kiszolgáltató vallás és gyógy mód, amely egyszerre kezeli a test és a lélek bajait. Cotonou Benin Macondója, az a hely, ahol a spirituális és a modern orvoslás, a helyi és az importált hit, a misszionáriusok és az őslakosok egymás mellett, valamiféle puha, boldog masszába sűrűsödve élnek mindennapjaikat. A szerző mégsem csupán az unalomig ismert mágikus realizmus afrikai változatát adja, hanem Aimé saját szellemeivel vívott küzdelméről keresztül egy egzotikusabb formában megvalósuló, lényegét tekintve azonban jól ismert probléma, az én- és valóságinterpretáció sikerét teszi meg írása tétjéül.

A címben szereplő boldogságfogalom nem válik a didaktikus érzelgősség terepévé a megfelelő arányérzék és a szöveget átszövő ironia finomhangolásának köszönhetően. Nagy bátorságra vall továbbá, hogy a szerző számára egy létező, általa személyesen és mondhatni intim közelségből ismert személy szolgált mintául. Amíg azonban szemünk előtt pereg az óriási fekete ápoló története, eszünkbe se jut a könyv végén található epilógus meglétét feltételezni. Aimé Billion tehát többé már nem azonosítható a 427. oldalon olvasható levél írójával, hiszen önálló karakterré nőtte ki magát. Személyét talán sosem zárjuk maradéktalanul szívünkbe, története nem csak könnyeket szemünkbe, mégis sokan a magunkénak érezhetjük világát, miközben olyasfajta nyugalom árad szét bennünk, mintha az olvasás ideje alatt mi magunk is arról a bizonyos baobabfáról csüngnénk alá.

1 KUN ÁRPÁD: *Boldog idegen*. In. *Ex Symposion*, (2011) 76. sz. 61. p.

Csongrády Béla

NEM NÉMA NEMZET

Madácsy Piroska: Magyar szellem európai vonzáskörben.

Madách Irodalmi Társaság, Szeged, 2014

Miről szóljon a recenzió? A szerzőről vagy a kötetéről? Valójában álkérdés, hiszen az utóbbiról beszélve ki sem kerülhet az az ember, aki annak idején – gondolatait megőrzendő – a sorokat, oldalakat papírra vetette. Ugyanakkor mindig adódhatnak – s adódnak is – speciális szempontok, amelyek szintén szerepet kérnek és kapnak egy-egy könyv bemutatása, értelmezése, méltatása során. Jelen esetben az egyik ilyen aspektus e kötet címlapján (is) látható két betű, egy szám és a megkülönböztető jelzés, mai kifejezéssel élve az úgynevezett logo. Az utóbbi az 1994-ben – azaz éppen húsz évvel ezelőtt alapított – Madách Irodalmi Társaságra utal, az MK monogram pedig a Madách Könyvtár sorozatot jelzi. Pontosabban az új folyamét, amelyet 1995-ben indított útjára a társaság, építve Staud Géza színháztörténész, dramaturg 1940-es, tizenöt kiadványt eredményező kezdeményezésére. Ehhez képest a Madách Irodalmi Társaság vállalkozása már a 85. kötetnél tart: ez a szám került Madácsy Piroska a *Magyar szellem európai vonzáskörben* című – jelen írásunk tárgyát képező – könyvének élére. S ugyancsak az ő nevéhez fűződött 2008-ban a 61-es sorszámú kötet, amely *A Tragédia üzenete a franciáknak* címet viseli. S ebből nemcsak arra lehet következtetni, hogy a szerző – mint a Madách Irodalmi Társaság alapító tagja – érdeklődési körébe beletartozik a százötven évvel ezelőtt elhunyt Madách Imre munkássága és azon belül világirodalmi rangú fő műve, *Az ember tragédiája*, hanem arra is, hogy van némi köze a francia kultúrához.

S így is van, minthogy 1965-ben a szegedi József Attila Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán szerzett magyar-francia szakos diplomát. Tíz évig középiskolában tanított, majd a Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Magyar Irodalom Tanszékére került adjunktusként, később docens, tanszékvezető főiskolai tanár lett. Egyetemi doktori disszertációját Bérczy Károlyról írta a hetvenes évek közepén, a kandidátusi minősítést 1986-ban a *Francia irodalom és kultúra a reformkori magyar folyóiratokban (1830-1848)* című dolgozatával szerezte meg. 1975 óta publikál, irodalomtörténeti kutatásokat főként a XIX. és XX. századi magyar francia irodalmi és kulturális kapcsolatok témájában végzett és mondhatni, hogy folyamatosan e kérdéskör jelenti munkálkodásának gerincét. Ez az orientáció vörös fonalként érhető tetten új könyvének lapjain is, noha az *Írói világképek változásai (XIX-XX. század)* és a *Komparatizikai tanulmányok* alcímű kötetének írásai másról, másokról is szólnak, alkalmasint szélesebb – lásd főcím – európai kontextusban is elemzik a választott témakört.

Az első, a legtestesebb, több mint negyvenoldalas tanulmány *Egy XIX. századi polihisztor: Bérczy Károly (1821-1867)* címet viseli és lényegében az egyetemi disszertáció átdolgozott négy fejezetére (pályakép – írói kapcsolatok, irodalomszervezés – műfordítás – lapszerkesztés, sport-

újságírás) bontva mutatja be a balassagyarmati születésű és az ugyancsak Nógrád megyei Jobbágyiban eltemetett író, újságíró munkásságát. Az erősen közösségi hajlamú jeles férfiú – nem mellesleg Madách Imre barátja, akadémiai székfoglaló értekezésének felolvasója, életrajzának írója – fő érdeme az első magyar sportújság, a *Lapok a lovászat és a vadászat köréből* megindítása 1857-ben (1858-tól *Vadász és Versenylap* címmel jelent meg) és a szintén első magyar *Anyegin*-fordítás. Az orosz klasszikus költő, A. Sz. Puskin verses regényének, elbeszélő költeményének kezdő énekével került Bérczy Károly 1862-ben a Kisfaludy Társaság tagjai közé, majd négy évig dolgozott a teljes fordításon. Madácsy Piroska az 1965-ös *Magyar irodalom történetéből* idézve rögzíti, hogy „A magyar *Anyegin* Kosztolányival szólva igazi csodája az átköltésnek, s helye ott van Arany *Hamlet* és Vikár Béla *Kalevala* fordítása mellett.”

Madách Imréhez, Balassagyarmathoz és a francia irodalomhoz is sok köze van a *Távol hazámtól... - csak használhassak* című, 2011-ben írott dolgozatnak. A közös nevezőt Nyéki Lajos (1926 -2008) jelenti. Az Ipoly-parti városban látta meg a napvilágot, magyar-francia szakosként a Balassi Bálint Gimnázium tanára volt, majd 1956-ban Párizsba emigrált. A francia fővárosban mindent újrakezdt: tanult, hogy taníthasson. S el is jutott egészen az egyetemi tanári címig. Madáchról 1954-ben az akkor alapított – ennél fogva az idén hatvanéves, salgótarjáni székhelyű *Palócföld* című folyóirat hasábjain. 1956 elején ugyanabban a lapban *A civilizátorról* értekezett. S Nyéki Lajos Madách iránti töretlen érdeklődése, elkötelezettsége – mint Madácsy Piroska tanulmányából kitetszik – további két hullámban – a hatvanas évtizedben, majd az ezredforduló körüli években – termelt újabb figyelemre érdemes publikációkat. 1988-ban – harminckett év elmúltával – ismét Madách-írást jelentetett meg a *Palócföld*ben, 1992-ben elnyerte Nógrád megye legmagasabb kulturális kitüntetését, a Madách-díjat s szülővárosa díszpolgára is lett. Tudatosan törekedett arra, hogy a franciák ismerjék és értsék meg a magyar irodalmat. Ezért került neve és munkássága teljes joggal Madácsy Piroska tollára.

A kötet következő két írása ugyancsak a magyar és a francia irodalmi kapcsolatokat járja körül mondhatni szintén Madách Imre apropóján. Roger Richard 1964-ben – a *Tragédia*-költő halálának századik évfordulóján, a legújabb kori Madách-kultusz zászlóbontásakor – az elsők között részesült Madách-díjban. Nem véletlenül. A hadifogságban kezdte tanulni a magyar nyelvet, majd Aurélien Sauvageot mentorsága mellett ismerkedett meg a magyar irodalommal s a neves nyelvészprofesszor tanácsára fordította le *Az ember tragédiáját*, azt a művet, amelyben mintegy összegződnek a magyar történelem tanulságai, s amelyben felfedezhető a magyarság sorsának üzenete a franciák számára is. Ugyancsak *Tragédia*-fordítóként is számon tartatik Jean Rousselot (szintén 1964-ben lett Madách-díjas), aki Gara László – a magyar irodalom franciaországi „apostola” – nyersfordítása révén tolmácsolta honfitársainak Madách Imre gondolatait, költői szépségű megfogalmazásait.

Hubay Miklós (1918-2011) a főszereplője a könyv ötödik, illetve hatodik tanulmányának. Az az író, irodalomtudós, akinek – Garához és még néhány megszállott személyiséghez hasonlóan – az első, a *Nemzeti színjátszás, drámai magyarság*, 1941-ben megjelent kötetétől kezdve mindig is az volt a célja, hogy biztosított legyen – mint Madácsy Piroska fogalmaz – „az elfojtott magyar szellem jelenléte Nyugat-Európában.” Hubay sokat utazott, élt, dolgozott külföldön – főként Olaszországban, Firenzében – vonzó volt számára a világ, de közben is, az „idegen csillagok alatt is” minduntalan hazájára gondolt. Tragikus sorsok érdekelték, szenvedélye volt a magyar dráma ügye íróként és kutatóként egyaránt. Talán ezért is fordult annyiszor és olyan mélységben (állítólag fejből tudta a *Tragédiát*) Madáchhoz, mert monumentális művében megtestesülni vélte a magyar dráma sorsát. Számára „a Madách-élmény indító és meghatározó” volt. Madácsy Piros-

ka megkülönböztetett figyelmet fordít Hubay Miklós naplójegyzeteire, esszéire, amelyek részint önvizsgálatok, részint üzenetek. Az „önvizsgálatnak nagyszerű fejezete a *Nem néma nemzet* című esszéfűzér, a magyar irodalom külföldön való terjesztéséről. Elkötelezett hitvallása ez Hubaynak – Vörösmarty nyomán is.” A magyar költészet legjava alkotásaiból, a versek üzeneteiből Hubay szerint átélhetjük „végzetünket, jövőnket, álmokképeinket, száműzetésünket, pusztá létünk főbenjáró bűnét.” A Madáchról szóló írásait újraolvasva jobban megérthetjük Hubay Miklós ismételt tézisének – állítja Madácsy Pirokska: „Aki Magyarországon végre komolyan drámairodalmat akar csinálni: térjen vissza Adyhoz. A tragédia a líra szelleméből születik.”

Kosztolányi Dezső *Lucifer a katedrán* (1923) című írását is azért teszi elemzés tárgyává a szerző, hogy a *Tragédia* „örök hármasa”-nak, Lucifernek, Ádámnak és Évának a dialógusait értelmezze. „Kosztolányi is átéli újra meg újra minden idegszálával Madách művét, amelynek valamennyien hősei vagyunk, akár akarjuk, akár nem. Szeretné a Madách ünnepet [a *Tragédia*-költő születésének századik évfordulóját: Cs. B.] tiszta szívvel ünnepelni, hinni az emberiség megváltásában, megváltoztatásában, de a jelen valósága nem engedi lelke felszabadulását” – írja az idén, 2014-ben kelt friss dolgozatában.

A kötetzáró két opus – *Egy magyar összekötő, Zolnai Béla (1890-1969)* és *Zolnai Béla francia kapcsolataihoz* – arról az irodalomtörténészről, műfordítótól, stilisztáról, egyetemi tanárról, akadémikusról szól, akit a fentebb már emlegetett Aurélien Sauvageot *Magyarországi életutam* című könyvében a kor szellemi élete központi alakjaként aposztrofált. Zolnai – Madácsy Pirokska véleménye szerint – a legmodernebb, legújabb irodalomszemléletet képviselte. Ez egyrészt a komparatiztika (francia hatásra), másrészt a szellemtörténet (német hatásra). Széleskörű világirodalmi ismeretekkel dolgozott, szellemtörténeti távlatokban látta és láttatta a művészeti jelenségeket térbeli, időbeli határok nélkül. „Zolnai Béla Balassi-Rákóczi-Mikes tanulmányai szellemi arcképe, a janzenizmusról való írásai a magyar-francia kapcsolatok területét érintik, ugyanakkor kiváló nyelvészeti dolgozatai az irodalom és a nyelvészet elválaszthatatlanságát bizonyítják.” A húsz-harminc éves Zolnai teljes intenzitással kapcsolódott be Szeged kulturális életébe, s mint az egyetem francia intézetének vezetője fontos szerepet töltött be az intézményi munka szervezésében. Többek között 1927-ben az alföldi városban létrehozta a *Széphalom* című folyóiratot, amelyet a *Nyugat* mintájára európainak tervezett, de egyszersmind hídnak is szánt a határon túli magyarság felé. A kor szellemi kiválóságai közül sokakkal – mások mellett József Attilával, Mécs Lászlóval, Kosztolányi Dezsővel, Márai Sándorral, Sík Sándorral, Szerb Antallal – levelezett. Sokat tett annak érdekében, hogy a világirodalmi kánonba a magyar klasszikusok – így Madách Imre – is bekerüljenek. „De ehhez magunknak kell előbb újraértelmeznünk értékeinket” – vallotta. Egyik utódja Szegeden tanítványa, későbbi barátja Madácsy László lett. Tanulságos levelezésük több dokumentumát – és azok néhány leágazását is közzéteszi – Madácsy Pirokska, aki a könyvében közölt francia nyelvű tanulmányok, levelek, kéziratok szövegeit maga fordította magyarra.

A *Magyar szellem európai vonzáskörben* című kötethez Bíró Zoltán írt bevezetőt, többek között az alábbiakat állapítván meg: „Madácsy Pirokska e kötetbe foglalt tanulmányaival tiszteleg azok előtt a gyakran talán kevésbé ismert magyar és francia nevek, személyiségek előtt, akik minden nehézség ellenére igyekeznek vagy igyekeztek a magyarságot mint kultúrát, mint egyedi értéket irodalmán keresztül is bevonni az európai kultúra áramkörébe. Ám ezzel a könyv nem csak tisztelgés. Ami annál fontosabb: magyar önismeretünk és öntudatunk tisztítása, táplálása, erősítése. Erre pedig a globalizmus korában egyre inkább szükségünk van.” Miután a recenzens ezekkel a sorokkal egyetért, nem érdemes spekulálnia hatásosabb zárszón sem ...

Művészet és művészek az első világháborúban

2014. október 4 - 2015. január 4.

Balatonfüred Vasary Galéria

Honvéd utca 2-4.
www.vaszaryvilla.hu